

JÉ LEN KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1964 · 8

Számunk szerzői:

ARATÓ KÁROLY
BAJOMI LAZÁR ENDRE
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
BERCZELI A. KÁROLY
BÉKÉS SÁNDOR
BOSNYÁK SÁNDOR
CSENGERYNÉ NAGY ZSUZSA
CSONTOS ISTVÁN
CSORBA GYÓZÓ
DERSI TAMÁS
DÉVENYI IVÁN
ERDÉLYI JÓZSEF
FICZAY DÉNES
FUTAKY HAJNA
GYAGYOVSZKY EMIL
GYEVI KÁROLY
HATVANI DÁNIEL
ILLYÉS GYULA
KÁLDI JÁNOS
KERÉNYI GRÁCIA
KOCZOGH ÁKOS
KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL
F. KOVÁCS FERENC
KÖRNYEI ELEK
LEMLE GÉZA
LENGYEL BALÁZS
LÖRINCZY HUBA
MARCONNAY TIBOR
MARTYN FERENC
MÉSZÖLY MIKLÓS
MÓRICZ ZSIGMOND
NÁDASS JÓZSEF
NÁDOR TAMÁS
PÁL JÓZSEF
PÉK PÁL
PUSZTAI JÓZSEF
SARKADINÉ HÁRS ÉVA
SEBŐK ÉVA
SELYMES FERENC
SIMONYI IMRE
SÓS ENDRE
SZÉKELY DEZSÓ
TÜSKÉS TIBOR
UNGVÁRY RUDOLF
VASADI PÉTER
VASVÁRI ISTVÁN

Képek:

CZÓBEL BÉLA
KERÉNYI JENŐ
KESERŰ ILONA
V. SZ. KRAVCSENKO
REDŐ FERENC
SIMON BÉLA
SOMOS MIKLÓS
SZABÓ IVÁN
TAKÁTS GYULA

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

VII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

1964. AUGUSZTUS

TARTALOM

PÁL JÓZSEF: Egy messze-utazó várt indulásra (vers) - - -	691
VASADI PÉTER: Felemelt ujjúak (vers) - - - - -	694
HATVANI DÁNIEL: Józan nappal érkezik (vers) - - - - -	694
MÉSZÖLY MIKLÓS: Történet (novella) - - - - -	695
VASVÁRI ISTVÁN: A Mátrában (vers) - - - - -	703
CSONTOS ISTVÁN: Őnarckép (vers) - - - - -	704
ARATÓ KÁROLY versei - - - - -	705
BÉKÉS SÁNDOR: Metamorfózis (novella) - - - - -	706
MARCONNAY TIBOR: Medici kápolna (vers) - - - - -	713
PÉK PÁL: Tükörcserepek anyámnak (vers) - - - - -	714
KÁLDI JÁNOS versei - - - - -	715
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Milyen ártatlan voltam én (novella) - - - - -	716
GYEVI KÁROLY: Napszámosgyerek koromban az építészeti hivatal udvarán (vers) - - - - -	725
SIMONYI IMRE: Elégia (vers) - - - - -	726
NÁDOR TAMÁS versei - - - - -	727
ERDÉLYI JÓZSEF versei - - - - -	728
SZÉKELY DEZSŐ: Boldog reggel (vers) - - - - -	728
ILLYÉS GYULA: Balaton-főváros (jegyzet) - - - - -	729
Fiatal lengyel költők (<i>Kerényi Grácia és Sebők Éva</i> fordításai)	733

HORIZONT

CSORBA GYŐZŐ: A szülőföldről - - - - -	739
LEMLE GÉZA: Kátyuban (befejező rész) - - - - -	741

DOKUMENTUM

FICZAY DÉNES: Móricz Zsigmond elfelejtett írása - - - -	750
GYAGYOVOSZKY EMIL: Transzfúzió (vers) - - - - -	752

HAGYOMÁNY

KÖRNYEI ELEK: Victor Hugo estéi magyarokkal Jersey-szigetén	754

MŰVÉSZET

UNGVÁRY RUDOLF: Jegyzetek Kondor Béla művészetéről -	757
SARKADINÉ HÁRS ÉVA: Simon Béla - - - - -	759

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Simon Béla emlékkönyvébe (vers)	762
MARTYN FERENC: Redő Ferenc pécsi kiállítása	764
KOCZOGH ÁKOS: Fürtös György kerámiai	766
CSENGERYNÉ NAGY ZSUZSA: Éremművészet és irodalom	767
DÉVÉNYI IVÁN: A művészet kiskönyvtára	771

JEGYZET

SÓS ENDRE: Schöpflin Aladár	774
NÁDASS JÓZSEF: Kivágott gesztenyefa	782

SZÉLJEGYZET

T. T.: Komámasszony, hol az olló?	786
BERCZELI A. KÁROLY: Pécsi emlékek	787
SELYMES FERENC: Philologia licentia	789
F. KOVÁCS FERENC: Nyáron egyszerű	791
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: 58 húr a francia lanton	792
PUSZTAI JÓZSEF: Korvin Ottó, a tárcaíró	793
B. L. E.: Egy fordítás története	793

SZEMLE

LENGYEL BALÁZS: Tóth Judit: Tüzfalak	794
FUTAKY HAJNA: Vidor Miklós: Baucis vendégei	795
LŐRINCZ HUBA: Simon Emil: Lavina	797
DERSI TAMÁS: Kőrmendi Zoltán: Nagyvárosi képeskönyv	798
BOSNYÁK SÁNDOR: Vörös Márton: A Széchenyi tér regénye	799

KÉPEK

SOMOS MIKLÓS	702
	753
KESERŐ ILONA	712
SIMON BÉLA	715, 738, 761, 763
CZÓBEL BÉLA	721
TAKÁTS GYULA	732
REDŐ FERENC	765
SZABÓ IVÁN	769
KERÉNYI JENŐ	769
V. SZ. KRAVCSENKO	790

Jelenkor. A Baranya megyei Tanács lapja. Megjelenik havonta

Szerkeszti:

BERTHA BULCSU (a prózai rovat vezetője), CSORBA GYŐZŐ (a lírai rovat vezetője), PAKOLITZ ISTVÁN (munkatárs), PINTÉR ZOLTÁN (a kritikai rovat vezetője) és TÜSKÉS TIBOR (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 24. Telefon: 13-05.

Szerkesztőségi órák: kedden és csütörtökön 18-19 óráig

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó Vállalat; Pécs, Hunyadi János u. 11. Telefon 15-32, 50-00. - Egyes szám ára 6,- Ft. Évi előfizetés díja 72,- Ft. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V. József nádor tér 1.). Egyéni előfizetési csekk-számla száma: 61 068. Közületi előfizetési csekk-számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

Felelős kiadó: Braun Károly

64-307 Pécsi Szikra Nyomda — Fv.: Melles Rezső

EGY MESSZE-UTAZÓ VÁRT INDULÁSRA

Halottunk ott feküdt sírjának partján.

Nem is halott volt és frissenásott sír:
egy messze-utazó várt indulásra,
kit az állomásra is kikísértek
rokonai és a barátai.

Halottunk ott feküdt sírjának partján.
Bezárva: holt-teste s holt-ideje.
De máris készen a szétáradásra.
De máris készen az elvegyülésre.

Csak haja s körmei viaskodtak még.

Testének kihült arénája már az
állandóság újabb készülődése.

Egy messze-utazó várt indulásra,
és feketén álltak a ciprusok,
pedig oly sárgán pásztázott a fény,
a hajlékony füvekre szétterült,
s a búcsúztatót elmosta fülemből.

Nem is halott volt és frissenásott sír:
hiszen oly sárgán pásztázott a fény,
hogy multamba húsz évvel visszavitt.
S onnan nem látszottak a ciprusok.

Csak az a sárga, szalmasárga fény
s az a csordultig megtellett vasárnap: –

Kicsit vad volt s tán betöretlen is,
(csépléskor kaptam át, kazal mögött)
mellében szunnyadt a kibuggyanó tej
és nem tudtam még, hogy már kiválasztott:
hogy harca nem harc, csak rigótorkú hecc,
pajkos fondorlat, kitárulkozás.
Csak azt tudtam, hogy mikor szám vércséje
rácsapott, galambmelegséggel bújt meg
mellemen és a szava meztelen volt,
olyan meztelen mint egy újszülött:
„Várj rám, hallod, várj rám, te rossz fiú,
itt csupasz a föld, ott a fák között
koszorús pázsit van, ott várj reám,
a régi dögkutat hisz ismered,
elhagyott hely az, nem jár senki se
tájékán soha, csak szép madarak
kergetőznek ott, ott várj reám
vasárnap délután, várj, ott leszek.”

Hétfő volt.

S hol még az ígért vasárnap?

Végre elkövetkezett.

Részeg méhek
dongtak és a napraforgók felett
söntésszag volt, duhaj heje-huja,
fecskék nyilaztak, meleg levegő
fodrozódott az erdő szélénél,
beljebb koszorúsán pázsit virágzott
s nem őrizte meg senki lábnyomát.
Elhagyott hely volt, az bizonyos.
A kútba rég dobtak le már dögöt,
ajtaja rozsdás, betonja mohás volt,
begyepesedett földes útja is.

Ott vártam, a koszorús pázsiton.

Elhevertem és nyugtalanul vártam.
Ki-kilestem a ritkás lomb között,
mivel ott lakott, a szemközti dombon.
Lestem nyugtalanul

és végre jött,
jött, jött gyümölcsösükben lefelé
és kedvesen kilenc liba kísérte.
Zöld fák s füvek, fehér libák, piros lány,
és én azt gondoltam, ez csak mese,
mese, Andersen mese vagy Maeterlinck.
De mindez lefoszlott róla az úton
és mire hozzám ért, hús-vér pipacs volt.

Megállt fölöttem.

Én nem szóltam semmit.

Oda bújt mellém pihegő madárnak.

- - - - -
- - - - - ne ... - - - - -

A föld tajtékosan mozdult alattunk.

- - - - - ne ... bánts ... - - - - -

A levegő fáklyaként égetett.

A levelek lehunyták szemüket.

Az anyaméhben pete kiabált.

Valahol a pásztorok készülődtek
s bocskorát kötötte Menyhárt király.

Majd becézgetett, apró csókokat
szórt szememre-számra, virágszagút,
megfürödtem szemének sugarában,
törölköztem hangja kelméiben,
oda bújt mellém pihegő madárnak.

Hirtelen felült, vadul ellökött,
visongva sírt, sírt és sírt, eszelősen
rázkódott teste, csak azt hajtogatta:
„jajjajj-te-jajj-ha... ha... jajj...”

Mindhiába

szórtam szájára apró csókokat,
fürdettem meg szememnek sugarában,
csak sírt visongva, sírt, sírt, eszelősen.

S ahogy a kútra néztem, tehetetlen,
egy kukac bújt lomhám éppen elő.
Szürke kis jószág. Apró. Újjnyi csak.
Mögötte másik. Majd a harmadik...
...öt... tizenhét... huszonegy... kilencvennyolc...
...hétsháznyolcvanhárom... százezereg...
...egymilliőteztizenkettő...

Tovább nem is tudtam számolni, mert
döngött már a hant, döngött a koporsón.
Halottunk ott feküdt sírjának mélyén.
Bezárva: holt-teste s holt-ideje.
De máris készen a szétáradásra.
De máris készen az elvegyülésre.

Várákoztunk. Hozták a koszorút.
Szalagján látszott jól a felirat:
BARÁTAID!

Köszöntöttük a síró özvegyet.
Aztán elindultunk. Együtt indultunk,
félelmeinkkel mégis egyedül,
fájdalmainkkal magunkra hagyatva,
didergő szavak kopogtak a csendben,
akadozott a szív és a lélegzet,
botladozott ajkunkon a beszéd,
és fájt az epe, a máj, a gyomor,
s a gondolat bezárult kényszerében
megöregedve topogott az élet,
pedig mi már értettük a halált.

Mentünk a kapu felé szüntelen,
fák alagútjából a fény felé,
egyszerű és megfáradt lépésekkel.

A kapun túl feléledt az idő,
ismerős lett talpunk alatt az út,
aprópénzt csörgettünk a buszjegyért,
és felszálltunk, leszálltunk, elvegyültünk
s megfordultunk, ha lány ajkáról röppent
a nevetés csillogó madara.

VASADI PÉTER

FELEMELT UJJÁK

Felemelt ujjunk lobbanó láng
tolakodó fényt vet koponyátokra
lehunytt szemetek len a szelíd álom
halni készültök vagy készültök újabb mámorokra

felemelt arcunkon végigcsúszik az árnyék
valami nagy madár állt a nap elé!
szárnyhegyei a legszélső csillagokon függenek
ha hagyjuk a csillagokat háta mögé tereli

felemelt homlokunkon a nedves föld szaga érzik
talpunkból gyökerek kapaszkodnak a földbe
bontjuk koronánkat emelkedünk fel fel mint a fa
ágaink közt eldőlt ezerévek zuhanása

felemeljük aranylevéllé érett halottainkat
a földről és ágainkat oltjuk be velük
szenvadásuk indáit öltjük derekunkra
értelmünk olajos ragyogásba vonja lombkoronánk

felszántja vonulásunk a földet
hogy a fény meglepje a hajszálereket
s ágainkkal az égről lesodort csillagokat
óvatosan elültetjük a földben

felcseréli fáradt arcunkat a szemérem
forró váltóláza fiatal üde arccal
üveglábú tücsköket daloltatunk a vad sziklákon
s tizezer fehérneműt madárral röptetjük be az eget

elrendezzük a történetet a szelídség vasboronájával
míg van szakadék szeretünk s ez lesz rajta a híd
ujjunkkal megérintjük a napot hogy lángot fogjon
s fénybe borítsa hallgatók koponyáit

HATVANI DÁNIEL

JÓZAN NAPPALEZKEZIK

Zuzmára-koszoruk tudomén,
csontvirág, bóbítás fagyok,
üveg-kockák alatt törődöm,
jég-erdők kristálya vagyok.

Röntgen-látómezejű holdak
keringnek szét a fák hegyén,
bazalt-tulipánok ragyognak,
lilán tör meg rajtuk a fény.

Emberek lépnek át a csöndbe,
döngő hidak kiáltanak,
ég bomlik táguló körökre
s háztető-szirmokra a nap.

Kémények döngözik a hajnalt,
vasizú füstbe kap a szél,
pára-függönnyel int az ablak,
a józan nappal földet ér.

TÖRTÉNET

Egy völgyben szoktam tölteni a nyár három hónapját, szülővárosom szomszédságában. A várostól rég elszakadtam már, de a táj mindig újra visszahív, mint valami gyermekkor előtti emlék. Az egyik este, a prэшáz előtt, épp erről beszélgettünk Buckóval, aki vadőr a környéken. Szolgált már a Mátrában, fönt a Bükkben, de egyik beosztási helyét sem érezte annyira véglegesnek, mint ezt a mostanit. Pedig nem itt született, rokona sincs erre felé, a táj is csak olyan egyhangú déldunántúli táj, – kisebb-nagyobb erdőszigetek (azok is akácok csupán), szurdikokkal szabdalts völgyek, szőlők, kaszálók, kukoricások. Komolyabb vaddal nem is lehet dolga erre felé, legfeljebb rókával. És mégis. Kis tartózkodó mosollyal emeli fel a poharát, amikor faggatom. „Nincs az ilyesmire magyarázat”, mondja. „Itt térkép nélkül is tudtam a járást az első héten.” – „És hogy került ide?” kérdezem. Megvonja a vállát. „Nem különösebben érdekes.”

Még negyvenkettőben, az egyik Ural-melléki fogolytáborban megismerkedett egy Somodi Antal nevezetű géplakattal, aki akkor már negyedik hónapja húzta magát, s fel is mentették a nehezebb munka alól, mint gyenge tüdejűt. Buckó az első pillanattól kezdve rokonszenvet érzett a fekete, túlságosan is csillogó szemű fiatalember iránt. Olyan volt, meséli, mint aki éppen a tárgyaló teremből lép ki, s számít rá, hogy megint visszahívják. Körülbelül négyezren voltak a táborban, de Somodi állandóan valami reá vonatkozó személyes döntést várt. Pontos dátumokról tudott, s biztosra vehető intézkedésekről. Az egyik őrnek, akivel bizalmasabb ismeretséget kötött, sárgarézből órafityegőt kalapált; s cserébe megtudta, hogy a táborparancsnok évekig raboskodott Szibériában, a vállában golyó van, s hogy minden harmadik nap bejár a faluba egy ötvenöt éves asszonyhoz, fiatalabb nem kell neki. Ezek az intim értesülések mindig új reménységgel töltötték el, a szabadulását illetően. S közben állandóan és makacsul a feleségéről mesélt sokat, aki Kispesten élt, és a fényképét is többször megmutatta Buckónak.

A kép után ítélve az asszony nem volt különösebben csinos, inkább tömzsinek látszott, mint karcsúnak, de a nyárias ruha, az erős mell mégis nagyon elővé tették a képet. Sokáig lehetett nézni anélkül, hogy közben szólni kívánt volna az ember. Somodi egyik vidéki útján ismerkedett meg vele. Hazafelé tartott motorral, mikor váratlanul szembe találta magát az országúton egy nővel, aki guggolva lépkedett ide-oda és elmerülten keresgélt. Somodi megállt s megszólította. Kiderült, hogy a gyűrűjéből vesztett el valami hamis követ, és azt keresi. A követ nem találták meg, a nő kerékpárját viszont felkötözték az oldalkocsira. Kispestig nem sokat beszéltek egymással, mégis, amikor megálltak a villanytelepnél, már voitt közöttük valami elintézett közvetlenség. Ildikónak hívták a nőt, és elvált asszony volt. Az ura valamelyik tengerjáró hajón szolgált, és kintmaradt St. Paoloban. Somodi nem nagyon hitte el a történetet, de nem is érezte lényegesnek, hogy igaz-e. Kis ideig még ott álldogáltak a motorkerékpár mellett, végül azt ajánlotta, hogy menjenek el az egyik közeli vendéglőbe vacsorázni.

Somodi nagyvonalúan rendelt, de Ildikó következetesen olcsóbb ételre javította ki a rendelést. Ez először gyanút keltett Somodiban, aztán az ellenkezőjét. Vacsora után egyre-másra hozatni kezdte a félliter borokat. Ildikó keveset beszélt magáról. Épp csak megemlítette, hogy egy pesti üzletben dolgozik, elmesélt egy siófoki gyilkosságot, aminek a részleteit elsőkézből tudta, s még egy ingerlően színes st. paoloi levelezőlapot is mutatott, amit nem neki címeztek. Somodi meg ivott és mindenre azt mondta, hogy *fantasztikus*. Vagy azt, hogy *adut mondd, anyukám*. Késő hajnalig boroztak együtt, jó hangulatban. Hajnal felé odaült az asztalukhoz egy leszerelt rendőr a barátjának. A nő fodrász szalonban dolgozott, huszonöt éves volt, jópofa,

csinos, főbérletben lakott és Franciskának hívták. A rendőr meg, mint egy nagydarab, fővetlen marhahús. Ildikó és Franciska elég hamar hangot találtak, de a két férfi úgy összeszólakozott a végében valami politikai kérdésen, hogy egymást ütlegelve jöttek elő, a két nő alig tudta szétválasztani őket. Somodi szerint a rendőr fasiszta volt, s egyúttal gyáva takony, aki óvatosan kibújt az egyenruhából. Franciska, hogy a veszekedés politikai kínosságára fátyolt borítsanak, meghívta a társaságot a lakására. De mire odaértek, már nem nagyon jött ki belőlük semmi. Nem is igen ittak, csak lézengtek álmosan, s hamarosan mind lefeküdtek, Franciskáék a szobában, Ildikóék a konyhai priccse. Somodi dél felé ébredt fel, s kereste maga mellett az asszonyt, de nem találta. Csak Franciska volt otthon, a rendőr elment halat venni, mert másnapos gyomornak a halpaprikás jót tesz. Ildikótól viszont volt egy üzenet Somodi számára, pár sor, hogy ha van kedve, menjen utána – s felírt egy címet, hogy hová.

Somodinak az volt az érzése, hogy a lány nem bánná, ha kihasználnák az időt, amíg a rendőr visszatér. Pongyolában jött-ment, rányitott a fürdőszobában amikor mosdott, s marasztalta, hogy ebédeljen velük, az már nem idővesztés. Somodi csak annyit tett akkor, hogy erősen megcsókolta Franciskát a mosdó mellett. Erre mind a ketten elbizonytalanodtak, s abban maradtak, hogy majd meglátják. Nem várta meg, amíg a rendőr visszaérkezik, csupán megígérte, hogy hét közepén kiszalad motorral. S még aznap délután elment arra a címre, amit az asszony felírt.

A cím valahová a Szent István körútra szólt, s egy déligyümölcs-kereskedést talált a megadott helyen. Ildikó elárusítóként dolgozott itt, bár amióta akadozott a külföldi szállítás és hazai gyümölcsökkel, zöldségfélékkel is foglalkozni kezdtek, a vidéki beszerző utakra is őt küldték le. A főnöke – egy részeges ruszinszki áttelepült – egyszer rávette, hogy lefeküdjének, de a következő alkalommal Ildikó már nem volt hajlandó rá. A férfi még ezután is makacsul környékezni próbálta, de rájött, hogy kifizetőbb, ha nem szeretőnek tartja, hanem üzletvezetőnek. Somodi jelentkezésének azonban annál őszintébben örült, nem is titkolta. Tetszett neki a géplakatos, az ágyban is jól voltak éjszaka, s el tudta képzelni, hogy ezentúl kettesben járjanak le vidékre a parasztokkal tárgyalni. Zárásig együtt üldögéltek az alma meg paprika halmok mellett, utána hazafuvarozta Ildikót. Az asszony albérletben lakott. A háziak nem engedték, hogy hálóvendéget fogadjon, így Somodi se aludhatott nála. Mindenesetre ott vacsorázott. Az üzletből hozott másfél kiló almát ették meg friss kenyérral, s utána még éjfélig szórakoztak a vályuvá süppedő vaságyon. Pár nap múlva Ildikó a Balaton mellékére utazott paradicsom-ügyben; Somodi meg hét közepén felkereste Franciskát.

Pechjére a rendőr nyitott ajtót, Franciska zavartan állt mögötte. A rendőr ugyan csak vidékre szándékozott utazni, az egyik bogyiszlói barátjához, de utolsó pillanatban meggondolta magát – legalábbis ezt súgta oda Franciska Somodinak. Mire az kinyitotta a zsebórát, az után kezdett érdeklődni, hogy nem felejtette-e a konyhában múltkor. A lány rögtön vette a lapot s még a bútorokat is félrehúzta, a konyha-kredencet – a rendőr meg pokoli kedélyes arccal asszisztált, és egy pillanatra se hagyta őket egyedül. Somodi legszívesebben újra kezdte volna verekedést, de nyugalmat erőszakolt magára, s hamarosan elköszönt.

Csupán egyszer kereste még föl Franciskát, a fodrász-szalomban. Aznap este éppen a lány volt a soros, neki kellett az üzlethelyiséget rendbe rakni és a redőnyt lezárni. Somodi segített neki. Először csak egy kicsit bakalódtak, végül otthagyták az összesepert hajkupacot a linóleumon, dülöngélve összeölelkeztek, és levertek egy fertőtlenítő üveget. Franciska bevallotta, hogy nem szereti a rendőrt, de fél tőle, mert állandóan revolvért hord magánál. És hogy ő nem akarja elvenni Ildikótól Somodit, csak azt szeretné, ha jobban lennének mind a hárman. Somodi szerint a kiömlött fertőtlenítő szaga bolondította meg őket; mint az alkohol. És a lányon se volt más, csak a fehér köpeny. Tíz óra lett, mire az üzletet rendbe rakták s a redőnyt lezárták. Utána Franciskát is hazafuvarozta, de nem beszéltek meg külön randevút, csak úgy általánosságban, hogy majd összefutnak. Aztán visszabogott Pestre, az egyik sötétben megivott három deci bort, majd újra motorra ült. Egy idő múlva kint találta magát a fehérvári úton. Körülbelül ugyanott állt meg a sötétben,

ahol Ildikó kereste a hamis követ. Mindezt nem tudatosan csinálta, de azért mégis elég határozottan. Több mint egy órát üldögélt az egyik kilométerkövön, cigarettázott és nézte a kis világító bogarakat a gazzal benőtt árokparton. S másnap megvette a gyűrűt Ildikónak. Aztán egy hét múlva összeházasodtak, s egy másik kispesti lakásba költöztek, nem messze Franciskától.

Ettől kezdve – ha éppen szabadnapja volt Somodinak –, motorral jártak le vidékre. Egy alkalommal Bogyiszlóra is elvetődtek, paprika-ügyben. A paraszt, akinél megszálltak, többször járt Kispesten, sőt, a rendőrt is jól ismerte, a feleségének volt valami távoli atyafisága. Tőle tudták meg, hogy a rendőr házasságban. Ildikó napokig rágódott a dolgon, végül mégis úgy döntött, hogy felvilágosítja a lányt, már csak nő cinkosságból is. S hívta a férjét, hogy menjen el vele Franciskához: de az kitért. Mikor késő éjszaka hazaérkezett, nem találta otthon Somodit, csak reggel felé állított be részegen. Akkor veszték össze először. Ildikó ágyba rángatta és kispárnával csapkodta a fejét, hogy térjen magához. Aztán sírva és ablaküveghez szorította az arcát és lehúzta az ujjáról a gyűrűt. Munkába is így ment el, gyűrű nélkül. S csak estére békült meg, amikor Somodi vacsorával, borral várta otthon. Akkor mesélte el a részleteket is – hogy Franciska épp nemrégiben szakított a rendőrrel, s hogy mennyire megcsúnyult időközben, puffadt és foltos lett az arca: szerinte vagy állapotos vagy az idegei mentek tönkre. De hogy a lány és a férje között lett volna valami, arra nem gyanakodott. Sőt, még ő nyaggatta Somodit, hogy ne hagyják most egyedül Franciskát, csináljanak vele egyszer közös programot. De erre már nem került sor, Somodi megkapta a behívóját, utaznia kellett másnap, s hamarosan kivitték a Don mellé. A frontról még elég sűrűn levelezett a feleségével, de amióta fogságba került, csak kétszer kapott otthonról hírt. Az első levélben azt írta az asszony, hogy Franciskának fia született, a rendőrt beperelte gyerektartásért, de mivel azt is behívták frontszolgálatra, a pert felfüggesztették. És hogy Franciska őket kérte meg keresztszülőknek. A másik levél arról tudósította, hogy keresztfiuk ahhoz a bogyiszlói paraszthoz került le a bombázások elől, akinél együtt jártak annakidején. De hogy Franciskával mi lett, arról semmit nem írt Ildikó.

Buckó többször is végighallgatta ezt a történetet és Somodi mindig ugyanúgy adta elő. Ha a rendőrrel összetalálkozna még egyszer, biztos megölné, mondogatta. Mert az aztán rohadt egy alak. Viszont hozzátette, hogy ők meg így jutottak gyerekekhez, ha csak keresztgyerekhez is, miután őneki nem sikerült családot otthon hagyni. De ha hazamegy, mindenképpen megvizsgáltatja az asszonyt, orvosilag. S ha meg Franciska nem élne már, a keresztfiát fogadja örökbe.

Így beszélt Somodi Buckónak, s közben azzal a bizonyos örrel is tartotta a barátságot, és mindig hozott valami új hírt, amihez hozzá tudta fűzni a maga külön okoskodását a hazamenetelről, az esedékes postáról. Aztán nyár végén meghalt. Ahogy a vadőr meséli, isszonyú gyorsan szenvedett ki a géplakatos. Az egyik délelőtti vért hányt, s akkor rögtön őt kérte magához, hogy szeretne beszélni vele. Mire odaért a barakhoz, Somodinak már alig volt hangja, a szeme még sokkal feketében csillogott és körömmel kapaszkodott Buckó kezébe. Annyit tudott már csak mondani, hogy a tárcáját vegye magához, s hogy az asszonyt rábízza: ha megtetszik neki, vegye el. A láger mellett temették el, a többiek mellé. A temetésre az ő is elment, őszintén szomorúnak látszott, s hagyta, hogy keresztet tegyenek a sírra.

Buckó ezután még négy évet töltött a táborban, a tárcával a zsebében. Ahogy múlt az idő, a géplaktosra egyre érzelmesebben gondolt vissza; akár az öccsére. (Őt évvel tényleg idősebb volt nála.) Sőt, amióta meghalt, nem is érezte magát annyira egyedül a négyezer ember között. Esténként félrevonult valami zúgba, és ott nézegette Ildikó fényképét. Így képről még mindig nem túlságosan tetszett neki, de mégis bizott benne, hogy kialakulhat közöttük valami. A tárcában levő iratokhoz azonban soha nem nyúlt hozzá, és a levelekbe se olvasott bele. Majd átadja őket Ildikónak, egyelőre csak őt illeti. Volt egy másik fénykép is a tárcában, azt viszont megnézte. És később már azt is programszerűen, az asszonyával együtt. Ez egy préház előtt üldögélő társaságról készült. Az idősebb házaspár Somodi szülei lehettek, és ő maga is ott volt a képen, szőlőfürtöt tartott egy lány feje fölé és nevetett. Buckó csodál-

kozott, hogy ezekről az időkről Somodi sose beszélt neki. S elhatározta, hogy majd a szülőket is fölkeresi, csak tudjon a nyomára akadni, hogy hol laknak, s merre van az a préház.

Mikor hazaszállították Magyarországra, első dolga volt kimenni Kispestre, a tárcában talált címre. Az asszony már rég nem ott lakott, bár Kispestről nem költözött el, megtudta a rendőrségen. És este beállított hozzá. Az asszony először bizalmatlanul fogadta, aztán zavarba jött és sírni kezdett. Pedig akkor még nem mondott neki semmi lényegeset, még a halált se. De az asszony azt tudta. Odament az ablakhoz, rászorította az arcát az üvegre és sokáig kibámult. Buckó a szoba tulsó sarkából nézte, s csodálkozott, hogy most látja először hátulról Ildikót, a képen mindig szembe nézett vele. Kockás ruha volt rajta, derékban erősen összehúzva. A bugyi széle szétcsapott szárú v-betűt rajzolt a szövetre; ahogy a gyerekek rajzolják a repülő varjakat. Alatta a két erős comb két karcsú lábban folytatódott, csak a harisnya csíkjá volt zavaróan ferde. Ildikó ott az ablaknál állva közölte, hogy együtt él valakivel, de ezért nem tehet neki senki szemrehányást, ugyanis biztos hírt kapott három éve, hogy a férje meghalt. Aztán megfordult, s megint úgy állt szembe Buckóval, mint a képen. Buckó ekkor még nem fogta fel teljesen a helyzetet. Ahogy meséli, tompa ébrenléthez hasonlított az állapota. S nem is annyira az asszonyt nézte most már, hanem a bútorokat. Leült az asztal mellé, kitette maga elé Somodi tárcáját, s pár szóval megerősítette, hogy a hír csakugyan igaz. És részletesen elmondta, amit tudott. Csak Somodi hagyatkozásáról nem beszélt. Ildikó közben megterített, vacsorát hozott be, s csak néha tett fel egy-egy kérdést. Például, hogy milyen vastag szalmán aludtak; vagy hogy mi volt a legnagyobb hideg, amit megérték. Buckó minusz harmincöt fokra emlékezett. Ildikó erre újra sírni kezdett, és kiment a konyhába. Vacsora végeztével megint kisietett és ballonkabátban tért vissza. Azt indítványozta, hogy ne a lakásán töltsék az estét, hanem menjenek el egy vendéglőbe, – nem mintha a lakásban nem maradna szívesen, de a férfi, akivel együtt él, vidéki kiszálláson van, s szeretné elkerülni a házbeli pletykáját. Buckó azt következtette ebből, hogy az asszony fél attól a másik férfitől – s egyszerre biztató jelnek vette ezt az apróságot. De maga se tudta, mért. Az utcán többször is lemaradt fél lépést, hogy újra megnézze hátulról az asszonyt, aztán az egyik rosszul világított mellékutcában belekavart. Ildikó meg hagyta.

Rövid keresgélés után ugyanabba a vendéglőbe ültek be, mint Somodival annakidején – s ezt meg is mondta Buckónak. De nem azonnal, előtte jó negyedóraig csak a zenét hallgatták szótlanul meg a morzsákat kotorgatták az abroszon. Amikor végre pincérhez jutottak, Ildikó tárgyalt vele, és a legfinomabb bort választotta ki – most ő rendelt Somodi helyett. És csak ezután került szóba, hogy ki az a másik férfi. Buckó az első mondat után kitalálta, hogy a volt rendőr az asszony vadházastársa. Nem lepődött meg a hírre, csupán még tompább ébrenlétbe süppedt. És Ildikó se védekezett. A rendőr a háború befejezése után mindjárt hazakerült Pestre, az infláció alatt talpbőrökkel kereskedett, később az egyik dunántúli megye Burgonya Kormánybiztosa lett, majd belügyi karhatalmista tiszt. Pillanatnyilag fajtiszt, fehér kuvaszokat tenyészt, és a téeszekkel igyekszik megkedveltetni ezt a régi magyar házörző kutya fajtát. Aznap is egy ilyen kölyök-kutya kiszálláson volt. Buckó hallgatott és szédült. Hat éve nem volt a szájában alkohol, csak fertőtlenítő szagú víz. Aztán felállt és kiment a vécére. Visszafelé jövet megfordult az agyában, hogy most kellene szó nélkül eltűnni s megkeresi Franciskát, vagy legalább a gyereket. Vagy motorkefékparra ülni és kirobogni valahová, leülni egy kilométerköre – hátha ott eszébe jutna a megfelelő megoldás. De rájött, hogy semmi új nem tud az eszébe jutni. S lassan visszasétált az asztalhoz. Mielőtt leült volna a székre, egy pillanatra megállt Ildikó mögött s megsímogatta a nyakát, az asszony azonban szorításnak érezte és ijedten előre bukott: azt hitte, valaki idegen szemtelenkedik vele a szomszéd asztaltól. S zavartan nevetett, amikor meglátta, hogy csak Buckó.

Aztán tovább mesélt, egyszerűen, kertelés nélkül; látszott, hogy mielőbb a vége akar jutni. Buckó megtudta, hogy Franciska még a bombázások alatt nyugatra menekült, a három éves fiát Ildikónál hagyta, hogy helyezze el vidéken, nem akarta

magával vinni a bizonytalan útra. Így került a fiú Bogyiszlóra. Ott is maradt a háború utánig, Ildikó többször meglátogatta, sőt, szó volt róla, hogy magához veszi, mert Franciska eltűnt, nem írt, még a szülei sem tudták, mi lett vele, és nem is nagyon érdeklődtek a gyereke után: még a háború alatt kitagadták a lányukat a családból. S pár év múlva Franciska szülei is kivándoroltak Amerikába. Az ő életében meg akkor tűnt fel újra a rendőr. Abban az időben már hosszabb ideje a Beszkárnál dolgozott Ildikó, villamoskalauz lett a felszabadulás után, és sikerült kijárnia, hogy a kispesti vonalra osszák be. És már nem is nagyon jutott eszébe, hogy más állás után nézzon. Különben az egész találkozásuk a véletlen múlt. Az egyik téli éjszaka éppen kocsiszinbe vitték a szerelvényt, mikor a Nagyvárad téren felszállt egy bőrkabátos férfi. Ildikó nem kapcsolt azonnal, a volt rendőr azonban mindjárt felismerte – ráismert a nőre, akinek a partnerével egyszer összeverekedett. Mert a nevüket már elfelejtette. S akkor kezdődött közöttük az a viszony, ami még ma is tart. És a kutya-tenyésztéshez is találtak a közelben egy alkalmas grundot.

Amikor Ildikó idáig ért az elbeszélésében, Buckó megfogta a kezét és bele nyomta a körmét a tenyerébe. „Így csinált a férje a kezemmel, mielőtt meghalt” mondta. S néhány tömönddal közölte, hogy Somodi gyűlölte a rendőrt és legszívesebben megölte volna. Utána széles mozdulattal lesöpörte az asztalról a morzsákat, elsimította a kék abrosz ráncait, és megkérte Ildikó kezét, de nem a saját szavaival, hanem úgy, hogy pontosan elismételte, amit Somodi mondott. Pedig akkor már sejtette, hogy a barátja hagyatkozásából nem lesz semmi. Az asszony rámeredt s két szemfoga alá lassan behúzódott az alsó ajka. Egyetlen szót se szólt. S még akkor is így ült, amikor Buckó újra elismételte Somodi szavait. De erre is csak annyit válaszolt, hogy a háború tette tönkre az életüket; s mint aki fél, hogy valami botrány középpontjába kerül, gyorsan odaintette a pincért és fizetett. Már az ajtónál járt, amikor Buckó is felugrott az asztaltól és utána rohant. Egy darabig hang nélkül lépkedtek egymás mellett. Az egyik saroknál Buckó nekiszorította a falnak és erősen csókolni kezdte. De közben érezte, hogy könnyektől nedves Ildikó szája. Ez annyira kizökkentette, hogy majdnem megütötte az asszonyt, de teljesen tehetetlen volt, Ildikó meg otthagya és előrefutott. Egy padon ülve talált rá, amint a mellét gyúrta a szíve fölött a tenyerével, s úgy lelapította, hogy szinte furcsa volt, amikor utána megint felgömbölyödött. Buckó azt mondja, hogy akkor, abban a pillanatban lett egyszerre világos előtte, hogy az ő feladata más. S mintha semmi se történt volna közöttük, leült ő is a padra, és a gyerek után kezdett érdeklődni.

Ildikó egyszer se nézett a szemébe, amíg erről beszélt – egész idő alatt a saját kezét nézte. Amikor a rendőrrel megismerkedett, a gyerek még lent volt Bogyiszlón s ő hónapokig puhította a férfit, hogy vegyék magukhoz a fiút, de az hallani se akart róla. „Tudom én, hogy kitől szedte össze azt a kölyköt? Különben is kurva volt” zárta le a vitát; s ha csak előhozta neki, dührohamot kapott. Egy idő múlva mégse tudta megállni, hogy utána ne nézzon a keresztfiának, s leutazott Bogyiszlóra. De a gyerek akkor már nem volt ott – a parasztcsaládról kiderült, hogy volksbundisták voltak, időközben kitelepítették őket Németországba, a fiút meg valami erdész vette magához, akit állítólag a Bükk-hegység egyik körzetébe helyeztek át annakidején. További sorsukról azonban ő se tudott semmit.

Ennyit mondott Ildikó. Aztán váratlanul megkérdezte Buckót, hogy van-e hol aludnia, s egyszerre keresni kezdte a férfi pillantását. Buckó azonnal rávágta, hogy van, és gyorsan elbúcsúzott, fölkapaszkodott az első villamosra és kiment a Keleti pályaudvarra aludni.

Néhány kemény hónap következett ezután, meséli a vadőr. Alkalmi munkákat vállalt, piacokon trógerolt, végül egy terményfuvarozó autóval Bogyiszlóra is lekerült. Alaposan körülnézett akkor a faluban, s megtudott néhány apróságot. Az egykori szomszédok közül volt néhány, aki emlékezett a gyerekekre, de az erdészről itt se tudtak közelebbit. Sőt, még arról sem, hogy a gyereket egyáltalán tovább adták volna valakinek. Viszont akadt olyan is, aki szerint a gyerek már régen meghalt. Buckó tanácstalanul hagyta ott a falut, s úgy érezte, hogy valami okból mindenki hazudott neki. Még másfél évig dolgozott ezután Budapesten, ágyrajárt, rakodómunkás volt,

s ha ideje maradt, kiment a Pest-környéki erdőkbe fákat nézni. Másfél év után aztán választ kapott a kérvényre: kinevezték vadőrnek a Mátrába. Két telet, két nyarat töltött a szentimrei körzetben, s ez elég volt, hogy néhány olyan szálra bukkanjon, ami újra felébressze benne a reményt. Az egyik idősebb erdész tudott egy családról, akiket negyvenöt után helyeztek át valahonnét délről; de csak rövid ideig szolgált az illető a Mátrában, hamarosan átkerült a Bükkbe, a csehszlovák határ mellé. És gyerekük is volt három, két eladó nagylány és egy egészen kicsi fiú. Buckó az első szabadság-ideje alatt felutazott az északi erdőgazgatósághoz és ott nyomozott tovább. Bizonyos Gelencsér Sándornak hívták ezt az erdészt. Buckó szerét ejtette, hogy megismerkedjék vele, s a családdal is jól összeharátkozott. A két nagylány férjhez ment már, s a fiú, aki akkor lehetett tizenkét éves, Sátoraljaújhelyen tanult, kollégiumban. És csak nyárra várták haza. De a fényképét azért jól megnézte a falon: nem hasonlított se az apjára, se az anyjára. A gyerek nyolc éves volt a képen. Lehet, hogy megváltozott azóta? Mindenesetre elfogadta Gelencsérék meghívását, és ottmaradt pár napra a vendégszobában. A második nap kiment Gelencsérrel, hogy bejárják a körzetet – s közben elmesélt neki ezt-azt a fogságbeli élményeiből, de csak úgy mellékesen. S kérdezősködött a felszabadulás utáni időkről, a sváb kitelepítésről, és dicsérte Bogyiszlót, hogy milyen dolgos falu. Gelencsér korrektül válaszolt, ahogy annak szoktunk, aki idegenből jött haza, s most egyszerre minden új neki. De semmi olyasmi nem derült ki a szavaiból, ami megnyugtatóan igazolta volna a vadórt; csupán annyi, hogy egyszer tényleg szolgált Bogyiszló környékén, de csak rövidebb ideig, kíségetőben. Buckó mégse olyan érzéssel búcsúzott el tőlük, hogy semmit se végzett. Sőt, még azt is sikerült elintéznie, hogy áthelyezzék a Bükkbe, s hamarosan át is költözött. Fél napi járásra esett a szállása Gelencséréktől, s lóháton, kisvasúton elég gyakran meglátogatta őket – és várta a nyarat.

Júniusban aztán megérkezett a gyerek Sátoraljaújhelyről. És kiköpött apja volt: száz százalékos Gelencsér. Buckó meg máról-holnapra olyan lett, mint a rongy. Elhanyagolta az erdészéket, begubózott a munkájába, s régi levelekre várta a választ, melyeket még a Mátrából küldözött szét. Egy helyről kapott is értesítést, az Országos Bejelentő Hivataltól. A levélben az állt, hogy Somodi Gáspár és felesége (a szülők) 1944. novemberéig Budapesten, a Jégverem utcában laktak, de a felszabadulás után nyomuk veszett, valószínűleg a bombázások idején pusztultak el. S hogy korábbi vidéki tartózkodási helyük ismeretlen. Így arról is le kellett tennie, hogy legalább azt a falut megkeresse, ahol az a bizonyos szüreti kép készülhetett.

S akkor megint jött néhány nyomasztó hónap, meséli Buckó, amire nem szívesen emlékszik vissza. De még a hivatalos munkájára se, pedig abba mindig bele tudott feledkezni. Amire évekig nem érzett vágyat, még Budapestre is felutazott azon az őszön, bár inkább hivatalos apropóból. És arra is főképp Gelencsér beszélt rá. Valami muflon-fejet vitt fel a pesti igazgatóságra, amit az egyik közös körútjukon lőtt ki. Az állat hátra csavarodó szarva, ami rendes körülmények között még egy arasznyira sem közelíti meg a nyakat, valami érthetetlen túlbujánzással akkorára nőtt, hogy a vége már a húsba kezdett befűrődni, egész légy-tenyészet volt a véres daganaton. Gelencsér azt mondta, hogy az ilyen unikumnak mindig örülnek az igazgatóságon, ő meg nem vitatkozott. Hazavitte a fejet, kifőzte a koponyát, becsomagolta és másnap vonatra ült. Át is adta a csomagot a főosztályon egy hivatalnoknak, de utána már nem tudott mihez kezdeni. Ténfergett az utcákon, valahol megivott három deci bort. Látogassa meg Ildikót? Minek? Hogy összeverje a rendőrt? Vagy megölje? S még a délutáni vonattal visszautazott.

Buckó még másfél évet töltött ezután a Bükkben, mint az elítélt, aki már nem is reméli, hogy új tárgyalásra kerül az ügye – s akkor váratlanul áthelyezték a mi körzetünkbe. És azóta boldog. „Itt végre jól érzem magam, mondja, itt már az első héten is térkép nélkül tudtam a járást.” És Bogyiszlótól sincs messze: egy ugrás csak, alig negyven kilométer.

– És az mért jó? – kérdezem.

Buckó arcán újra átsuhan a kis tartózkodó mosoly, s elnéz a csatári lapály felé.

– A gyerek miatt – mondja, s feláll.

„A gyerek miatt?”

S kicsit hökkenten felállok én is. De azért nem akarom sürgetni. Buckó lassan előresétál a rőzserakáshoz és a mellén összefonja a karját. Már alkonyodik a völgyben. Van egy madárfajta, amelyik ilyenkor húz át a dombok fölött csapatban, s olyan hangot hallatt, mint a korcsolyák éle messziről. Közben, mint a permeteg, időnként föld zuhog le a szurdikoldalba, vakond dolgozik. Buckó előre bök a völgytorok felé.

– Már az öreg Zema is elgúnytott – mondja. A füstcsík ott tekereg a kukoricás fölött.

– És a gyerek? – kérdezem újra.

Buckó megfordul, rámnéz. Most tűnik csak fel, hogy milyen inas, sovány. És szótlán, pedig már egy órája beszél.

– A gyerek? A gyerek megvan. Jól megvan – feleli.

– Hogyan? Hát megtalálta?

– Még a tavaszon.

– És hol?

– Bogyiszlón. Sose vitték el onnét, ott vette magához egy részeges cipész, csak nagyon titkolták. Nagy kamasz fiú már. Még ugyan egyszer láttam csak, a bogyiszlói moziban ült együtt valami lánnyal, akkor ismertem föl. De kiköpött apja.

– Már úgy érti, hogy a rendőr...?

Megrázza a fejét.

– Dehogy. Franciska elszámolta magát. De én már kint a lágerben sejtettem, hogy nemcsak keresztgyerekről van itt szó. Igaziról. Ott lett meg a fodrász-szalomban, csak éppen Tóni se gondolt rá soha.

S nevet, mint aki végre helyére rakta a dolgokat. De azért még mindig nem egészen. Amíg elkisérem a kukoricásig, megtudom, hogy először a cipésszel szándékozik beszélni: rá akarja venni, hogy a gyereket Sopronba küldjék erdészeti iskolába. Az anyagiakat ő vállalja. Akkor pedig azt is elintézi majd, hogy nyaranként ide adják a fiút melléje, ide a körzetbe tanulónak. S búcsúzóul megkér, hogy nézzek be hozzá valamelyik nap, egy bizalmas levél fogalmazásával bajlódik – éppen ebben az ügyben – s szeretné, ha segítenék neki.

Egy hét múlva találkoztam újra Buckóval, de úgy fordult, hogy nem a levélírás ügyében – egy váratlan tragédia hozott össze minket. Délután hat óra lehetett, mikor az öreg Zeman kiáltozására lettem figyelmes: „Gyűjjenek! Gyűjjenek! Ez itt megölte magát!”

Zeman a legközelebbi szomszédom a völgyben. Zupás őrmester volt valamikor, s öregségére költözött ide a feleségével. Az asszony már rég nem foglalkozott kaparással, bibliás öregasszony lett, de a mások ügyei azért változatlanul nagyon érdekelték. Így azt is ő állította, hogy a velük átellenben levő tanyában, aminek az ajtaja mindig zárva volt, s az ablaka is be volt támasztva deszkával, egy kerékpáros fiatalember szokott kijárni hetenként kétszer, de főképp éjszaka, és mindig ugyanazt a nőt hozza magával vázon, valami asszony félét, aki legalább húsz évvel idősebb a fiúnál. Aztán hajnalban, világosodás előtt, megint elkarikáznak a műút irányába. A pletykát az is hitelessé tette, hogy a prэшáz nem odavalósi paraszté volt, hanem egy sárközi vasutasé, aki a sógorától bérelte. S így nem volt senki helybeli, aki cáfolni igyekezett volna.

Amikor meghallottam Zeman kiáltozását, azonnal rohanni kezdtem a tanyájuk felé, át a szőlőpásztákon – s egyszerre szorítani kezdett a szívem: csak nem Buckó...? Mire odaértem, már vagy tíz embert találtam ott levett kalappal. A kerékpáros fiatalembert állták körül, aki keresztben feküdt az úton, két szőlőpásztá között. Éppen kiszenvedett. Az öreg Zemától tudtam meg a részleteket. Kora délutántól vaktart a szőlejtében, s nem is sejtette, hogy a szemközti prэшázban van valaki. Aztán egyszerre kivágódott az ajtó, kitámaszkodott a fiatalember, s kezét a hasára szorítva, ész nélkül járkálni kezdett a tőkesorok között. Ő odakiáltott neki, az meg hirtelen kifutott az útra és összeesett. Valószínűleg megmérgezte magát, Zeman szerint per-

metező nikotinnal. „Ez is megúsza a katonaságot” mondta. Egy darabig tanácsatlanul álltunk a fiatalember körül, aztán ketten megfogták és felvitték a prэшáz elé. Közben Zemenné nógatni kezdte a férfiakat, hogy valaki induljon már, menjen le a telepre szekérért, nehogy a völgyben maradjon éjszakára a halott, az ilyen szerencsétlennek jobb, ha sürgősen bekaparják.

Buckó csak később ért oda a színhelyre. Ő volt az egyetlen, aki véletlenül került arra, nem is hallotta Zeman kiáltozását. Éppen a városba indult a levéllel, amit végülis nélkülem írt meg, s fönről, a gerincről vette észre a szokatlan csoportosulást. Odacsatlakoztam melléje, amikor az útra leért. Zemenné neki is mesélni kezdte a szerelmi históriát, de Buckó félretolta, nem hallgatta végig. Közelebb lépett a halott-hoz, és sokáig mozdulatlanul nézte. De még annyi se látszott az arcán, hogy meg van rendülve, majdnem egykedvű volt a pillantása. És csak percek múlva tört ki, a maga fojtott módján.

– Ilyet nem lehet csinálni... ilyet nem lehet csinálni... – motyogta, és az akácgalyat, amit szűnyoghajtónak tört le, odacsapta a fiú arcára. – Egy gyereknek nincs joga ilyet csinálni...!

S mintha bele akart volna rúgni a holttestbe – de arra már gyorsan belekaroltam. Ő meg hagyta, hogy elvezessem. Hallottam, ahogy mögöttünk összesúgnak. A szurdikig egyikünk se szólt, ott kérdeztem meg tőle: „Csak nem ez a fiú az...?” Intett, hogy nem.

– De akkor is... hát nem érti? – rázta meg a vállamat; de alig volt ereje a szorításának.

SOMOS MIKLÓS rajza

VASVÁRI ISTVÁN

A MÁTRÁBAN

Érkezés

Boglyashátú, vén mátrai csendben
jártam könnyű fuvalom-fedetten,
néztem a táj néma szárnyverését:
fenyők csúcsán szél-lengette békét,
dombhajlatban suhanó ködöt;
megnyugodnom percnyi örömet;
nem, mint hajdan szalmán, fegyveresen,
hanem, mint kit átjárt fényes isten;
hegy, felhő, lomb, annyi ősi testvér,
szívem véges fekvőhelyén elért.

Pillanat

Fenyők hallgatnak,
kék már a völgy,
megdől a rozs,
száll a madárraj.

Hajnal és alkony
verdes szívemre,
szárnyát a Mátra
halkan bevonja.

Hallgatok én is
homályos lombok
hullásra-készen
mély-bánatával.

Itt jártam én is,
felhőkre írtam;
szállnak és késő.
Nap sir lobogva.

Valóság

Mint békés nyáj, távolban a házak;
szinte hallik tülök és kolompszó,
völgyek hűvös esti-zöldbe szállnak –
nem szállnak... És színük sincs. Borongók.
Hogy mérjem a mérhetetlen csendet;
elhagy emlék, elhagy mind a pásztor –
egy-törvényű magánya szívemnek
hallgat, fénylik, fáj ezer világtól.

A fenyvesekben

A fenyvesekben megnyugszik a szél;
madár csirrent, ennyit: kicsit ér...
Kicsit... az ő egy-két éve tán...
egy fészek-lét – tavasz és a nyár...
Kicsit... hogy még május is hideg;
kicsit, hogy már őszre elmehet...
Kicsit, mert egy vércse itt kereng;
itt kell hagyni fészket, a jelent...
Kicsit, neki, s nekem mennyit ér?
Annyit!... A szív válaszolni fél.

Hegyen

Egy villás ágat törtem le a völgyben
s öblén nézem kék Galyatetőt,
s míg suhognak a kékesi fenyők,
nem-volt, nem-lesz idő száll fölöttem;
csillag, vagy csak ibolya-idő?
madaré, mely lehull szárnytörötten –
alkonyé, mely egyszer hal meg röten,
hajnalé, mely egyszer ébredő?
Egy villás ágon így lebeg az élet;
két fasor közt kakukk rezzen át –
akárcsak én, semmit sem kiált;
bámulom ez ősi bölcsességet.
Milyen későn érzem, mi a béke –
a fűszálon épp küszködő bogár;
nem bántom, s már szárnyat bontva száll,
nem a Napba – csak egy tors tövére.

(1964)

CSONTOS ISTVÁN

ÖNARCKÉP

Megfordult bennem háromévnnyi csend,
hogy hely legyen a hétköznapi szóknak,
mik kinnszorultak, mint az idegen
partra vetett csónak.

A gyárszirénák mordulásai
bennem maradnak, jobban, mint a fény,
mert itt születnek, embermagasságban,
nem az úr szegletén,
s bár jól tudom, hogy csöpp jelek csupán,
hogy részei a résznek,
mégis hatalmasak, –
véremmé enyésznek,
míg végzik roppant körforgásukat
a nagyvárosi zajban,
mert van talajuk kinn a földeken,
hol vajudik a hajnal,
s van a folyókban hullámhüs helyük.

(Ez vagyok én. Egy óriás tudó,
oxigénem a hétköznapi szó,
mely felnevelt, s ha elszakadok tőle
visszahúz a gravitáció. –)

ALKONY A SEMMERINGEN

Valaha óriás ekékkel
szántották, tépték fel e földet.
a sok csúcs éig ér,
és pokolig nyúlnak a völgyek.
A nyílt-seb-szakadék fölött
néhány rongyos felhő libeg.
A zajtalan forgó hegyek hatalmas orsók:
rájuk csavarodnak a feszes szerpentinek

Alant gombapettyes tehénké
s pici házak képe – hegyi tanyáké.
E házak régi ismerőseid,
hiszen tudod: mindegyik fala csokoládé,
és innen idult, karján kosarával,
ki a rengetegben félve, szipogva
kereste Nagyanyót: a bőszyknyás Piroskát.

Azóta sem változott itt a táj:
tölgyek, fenyők zúgnak örökké. –
Már sebzett a nap, lebukóban:
erdőkön, réteken szétcsorog a vörös lé.
Nemsokára egy öreg hegyipásztor
a legmagasabb oromra kiáll,
megfújja kürtjét és a kürtből
a kerek hold a mennybolt közepére száll.

ELÉGIA A SZABÓRÓL

Pius úr, vékony voltál, mint a tű.
Összeszurkáltad a kezed.
Azt mondtad: a szabók papája vagy.
Tökfödöt hordtál tiara helyett.
Harangszóra kezdted a zsoltárt:
„Uram, a megrendelők ronda férgek!...”
Aztán próbababádnak prédikáltál
s megkínóztad a varrógépet.
Hajnaltól estig görnyedtél, Pius úr,
s lassan megfakult a szemed.
Lásd, megloptak, Szentéletű:
más kapta a perselyeket.
Lefekvés előtt, imád elrebegve
láttad magad papoktól körbezártan,
tömjénfüstben, égő gyertyák között
sajátkészítésű talárban.
S egy éjjel átszöktél a túlvilágra –
Pius úr, nem értél vele sokat:
foltozhatsz örökké – az alkony szövetére
minden este felvarrod a csillagokat.

Négyéves voltam, mikor meghalt az apám. Mindenre emlékszem, még a postás arcára is. Az írást, a zöldszínű tábori lapot ma is őrzöm. – Huszonnégy éves vagyok. Üzemben dolgozok. Irodalmi folyóiratban most jelenik meg írásom először. – Tokajhegyalján születtem, Bácskában voltam gyerek, s pécsinek vallom magam.

METAMORFÓZIS

Az utcákon még égtek a villanyok, mikor elhagytuk a várost. A mi kocsink az oszlop elején van, közvetlenül a motorkerékpárosok mögött, s ha egy-egy nagyobb emelkedőről visszanéz az ember, mindenütt csak zöldre festett katonai autókat lát a végtelen hosszú úton.

Gyorsabban megyünk, pedig az út egyre rosszabb. Zötyögünk. A tizedes ül velem szemben, látom, amint táncol fején a sisak, néha összekoccan a mellette ülőével, aztán meg a páncélkocsi rideg falához ütődik, s bár mindennél humorosabb ahogy kong, senki sem nevet.

Mindenütt erdő.

Jó lenne aludni. De nem szabad. Még cigizni sem.

A por alagútat emelt az út fölé.

A hegyek bizalmatlanul félrehúzódtak a kanyargó szerpentin útjából, de az erdő tele van titokkal.

Egy szurdokból kidöntött fatörzs mered felénk. Mintha ágyúcső lenne. Mögötte hajlott gyökerek. Ránk lesnek.

A tizedes is látja.

Ha most eldőrdülne egy lövés, elébe ugranék, hogy lássa, ki van vele. Valamit forral. Egy szót sem szólt, s most sem átkozódik, pedig a főhadnagy őt tolta le elsőnek. Jobb lenne, ha megpróbálná kideríteni a tetteseket, De csak ül.

Kár, hogy a srácok a hátsó kocsiban vannak. Vajler biztosan tudna valami vigasztalót. Vagy Hartung, hisz ő találta ki az egész heccet.

Nem mondom, nekem is tetszett.

Igaz, akkor már megittunk vagy négy korsóval. Vajler megkapta otthonról a „vörös segélyt” – az ő vendégei voltunk. Még dúdoltunk is. A csapos csak kummogott, mert szeret minket, de azért vigyáznia is kell, mert a tisztek egymásnak adják a kilincset.

Záróra után visszamentünk a körletbe. A többiek még mindig a fegyverrel szöszmötöltek, vagy magoltak. Egyszeriben elment a kedvem mindentől, még a csizmát se húztam le, csak végigdobtam magam az ágyon.

Minden távoli volt.

Hartung a nőkről mesélt – egy villanásra eszembe jutott Prücsök –, de aztán arra sem figyeltem.

A plafont bámultam, amit beszöttek a pókhálószerű hajszálepedések. Egyszer csak azt vettem észre, hogy a kusza vonalkák arcokká állnak össze, olyan az egész, mint egy hatalmas tenyér, melynek egy-egy ember van minden ujjá helyén, s mintha én a tenyér közepén lennék, mert minden szem az arcomba néz.

És akkor eszembe jutott, hogy valamit tenni kéne.

– Te, Vajler.

– Mi?

– Találj ki valamit.

– Már megvan. Hartung ötlete. Nagy hecc.

Villog a szeme.

– Ne aludj el. Majd szólok.

– Jó.

Hartung is bólint.

Így kezdődött.

Mielőtt leoltották volna a villanyt, a tizedes ellenőrizte a rendet, s aztán ő is lefeküdt. Én meg alig vártam, hogy moccanjon Vajler. De megvárta, míg Boda horkolni kezd. Mert ő alszik el mindig utolsónak.

És akkor odajött Vajler.

– Pszt. Csinálj úgy, mintha végére mennél. És csapd be az ajtót.

Még nem tudtam mi készül. Nem éreztem izgalmat, és ez tetszett. Azt hiszem, még ölni is tudtam volna.

Mikor visszajöttem azt mondták:

– Rendben. Mindenki alszik. Meg se rezdültek.

A falhoz lapulva álltunk.

– Mi a terved?

– Menj végig az ablakfelőli soron. Cseréld össze a csizmákat. Mi a belső sorral végünk. Két jobblábas, két ballos. Egy kicsi, egy nagy – de csendben.

Percek alatt kész volt.

Aztán egymásra röhögtünk.

Amikor berregni kezdtek a villanycsengők, azt hittem tréfa. Dübörgött minden. És nem gyűjhattuk fel a villanyt. Mindenki ordított és káromkodott. Az ezred már menetkész volt, mire mi végrehajtottuk a riadót.

És a tizedes csak ül. Ha fenyegetőzne, nem félnék.

Furcsa fickó. Nyápic és nevető-szemű, az ember legszívesebben öcsinek szólítaná, de nem lehet lekezelni, mert van benn valami megmagyarázhatatlan. Három tisztese van a szakasznak, de ő kilóg közülük is. Más ember, ha csillagot kap, csak azt nézi, hol lazíthat, ő meg annál jobban töri magát, velünk csinál mindent, pedig elég lenne, ha ordítana. De ha parancsot ad, az is olyan mintha kérne, és mindenki szót fogad neki. Talán ezért utálok. Mert néha meg tudnám ölni. A magabiztosságáért.

Most is, olyan nyugodtan nézi a tájat, mint egy kiránduló.

Nem érdekel.

Végre.

Kaja, pihenő. Már azt hittem, kimegyünk a világból. Hartungnak még a szeme is poros. De csak vigyorog. Mutatja a konzerveket. A hadtápkocsiról „vételezte”. Kenyeret meg adnak eleget.

Mi hárman külön ülünk. A többiek egymásban, mint a birkák.

Hartungnak vize is van.

Rendes srác. Belémiktálta az utolsó cseppig. Pedig biztosan szomjas. A portói felpattogzott az ajka.

Lassan sötétedik. Pedig már hosszabbak a napok. Mikor bevonultunk, öt óráig tartott a nap. Most persze mindegy. Talán még jobb is a sötét.

Tűzet rakunk.

A többiek is segítenek. A tizedes elment a főhadnaggyal. Valami eligazítás van. Az őrzető meg szunyál.

Kölyökkoromban nagyon szerettem a tábortűzet. Néha kiszöktem éjjel a patakpartra, nádból meg száraz galyakból tűzet gyújtottam, s míg táncoltak a lángok, úgy éreztem, igazi indián vagyok. A srácok Gyors Szarvasnak hívtak. Fejdísz is csináltam színes tollakból, de azt sohasem mutattam meg másnak. Pedig én voltam a főnök. Ha intettem, azt is értették.

Egyszer dinnyét is loptunk.

Az öreg bolgár korán feküdt, néha együtt a nappal, hát ki gondolta volna, hogy

éjfél tájban lesben áll. A veszélyt a sánta Andai vette észre, de már későn, hiába kacsázott rémülten a hízott dinnyék között, elkapta az öreg.

Másnap nem mert a szemembe nézni.

Pofonütöttem.

– Nesze. Gazember.

Valaki térdén rúgta.

– Áruló!

Nem sírt, pedig tudom, fájt neki. Ez dühített.

De ilyen nagy tüzet még sohasem raktam. Boda egy egész fenyőfát felaprított.

Kergetőznek a szikrák.

Hartung azt mondja, a tizedes gyáva.

Gyülölöm a gyávákat.

Vajlernek is fénylik a szeme.

– Nézd, itt van... S persze ordít.

– Ki gyújtotta a tüzet? És kinek az enegedélyével?

Páran már tapossák is. Szolgalelkű népség. Mert ugye ez hadgyakorlat, nem pedig len kirándulás. A tizedes elvtárs csak tudja.

Látom, az örvezető is mérges. Fene tudja, miért, de ezek nem nagyon bírják egymást. Talán a csillag miatt, talán azért, mert a tizedes nemcsak beszél, de maga is csinálja a dolgokat, ő meg csak parancsolgatni szeret.

Sorakozó.

Úgy látszik megint kieszeltek valamit.

Itt a főhadnagy is.

– Elvtársak! A reggeli szégyenünk után most alkalmunk lesz szépíteni. Felderítőkhöz méltó feladatról van szó. Az egész szakaszra nagy munka vár, de különösen négy emberre. Tizedes elvtárs! Válasszon ki három társat. Akikben bízunk, és akik nem tudják, mi a fáradtság...!

Csendesen beszél, az arca is nyugodt.

Végigmegy az arcvonal előtt, s mindenkinek a szemét keresi.

A tizedes mögötte. Ugyan kit választ?

Nem igen nyújtogatják a nyakukat a káderek. Ez persze nem is csoda. Ha a főhadnagy azt mondja valamire, hogy nehéz, akkor abba bele is lehet szakadni. Mert ez egy acélember. Nem tudni, mit gondol. A tizedes meg csak kutatja az arcokat. Úgy látszik, nem kapkodja el. Ha kiszűr, azt mondom, a csizma feltörte a lábamat. Meg is nézheti.

– Hartung!

A fene!

– Jelen!

– Kilépni!

Sajnálom szegény srácot. Egész éjjel kénytelen lesz a díszes ábrázatában gyönyörködni. De ki lesz a következő?

– Vajler!

– Jelen.

Most már csak én hiányzom. Most akar egyenliteni.

– Elek!

Ez vagyok én. Most persze nem mondhatom, hogy fáj a lábam, hisz a srácok félreértének...

– Jelen.

A főhadnagy bólint. Rendben. Felszerelni.

Persze az is egy ökör volt, aki ezt a felszerelést kitalálta. Olyan az ember, mint egy mozgó karácsonyfa. Géppisztoly mellre. Nem mondom, bevásárolt velünk a tizedes. Látom, Hartung szemében is ott csillog a hála.

A feladat: ma éjszaka 24,00-ig el kell érni a 213-as magassági pontot. Az utakat az ellenség lezárta. További parancs a helyszínen. Dohányzás, hangos beszéd tilos.

Nagyon örülünk.

Átkozott hegyek!

Két órája kutyaagolunk, s még mindig kapaszkodni kell.

Tíz óra múltott. Azaz 22 óra 14 perc. Így szabályos. Tehát még majd' két óránk van.

Le kéne ülni.

– Tizedes elvtárs! Azt hiszem, rosszul tekertem fel a kapcát.

– Mondtam, hogy gondosan csinálják. Saját érdekükben. Ha végzett, futásban zárkózzon fel.

Futásban.

Majd meglátjuk, te hogy bírod egy óra múlva. Mert én kibirom. Most már csak azért is. Még szerencse, hogy kóser a kapcám. Eszébe sincs összegyűrödni.

Piszkos köves erre a talaj. Az ember majd elharapja a nyelvét, akkorákat botlik. Hartung meg csak vigyorog. Neki nem újság. Hegyi gyerek.

– Tizedes elvtárs!

– Tessék.

– Nem tévedünk el?

– Nem.

– Mert nagyon röstelleném...

– Ne féljen.

Biztos a dolgában. Meg kell hagyni, érti is. Úgy eligazodik a csillagok alapján, mint más ember a turista-jelzéseken.

Nálunk, a szőlőhegyen, nincsenek turista-jelek, pedig ott is sokan mászkálnak, különösen vasárnaponként.

Egyszer Prücsökkel el is tévedtünk.

Volt az erdők mélyén egy magányos gyárkémény – téglagyár volt valamikor –, azt kerestük. Jártam ott már korábban is, fel is másztam, mert belül rozsdás lépcsőfokok vezettek fel. Féltem is átkozottul, mert ropogtak, nyögtek minden lépés alatt. De most újra felmásztam volna, mert azt akartam, hogy Prücsök ott álljon a kémény tövében, mellére szorított kezekkel, s féltsen. Aggódjon értem. Könyörögjön. Fentről egészen kicsi lesz majd, én meg nevetek, s a nevetés betölti a völgyet.

Talán jobb is, hogy nem találtuk. Lehet, hogy nem mertem volna felmenni. A Feri mondta, hogy az ilyen magas kéményeknek néha negyven centi kilengése van.

Írni kellene neki... Választ úgysem kapnék. Az első lapomra sem írt...

Prücsök persze más.

Ő válaszolna, akár mindennap. De neki mit írjak? Azt, hogy kiszúrtunk a tizedessel? Vagy azt, hogy hiányzik? De a Fő utca is hiányzik. Meg néha az öreg is. Meg a sztárfotók is, a falon...

Úgy látszik, fujunk egyet.

Ideje.

A tizedes a térképet böngészi.

– Elek és Hartung! Itt a horhó végén kell lenni egy útnak, mely jóval rövidebb. Nézzenek utána. A tetőre vezet, érdemes megkeresni. De óvatosak legyenek...!

Fától fáig.

Figyelek minden moccanást. Valami megfeszült bennem. Nem gondolok a tizedesre. Hartungra sem.

A vízmosás hirtelen kikanyarodik az útra.

Megvárom Hartungot.

Gúnyosan vigyorog.

– Látom, lelkesedsz.

– Ugyan. Itt az út...

– Akkor jó. Kiáltunk nekik. Csak nem megyünk vissza...

– Előbb nézzünk körül.

– Felesleges.

– Mégis.

Közel a folyó. Óvatosan megyünk, bár Hartung szerint nincs mitől tartanunk. Ha a híd szabad, időre fenn vagyunk.

Alig látni pár méterre.

– Figyeld csak...!

– Mi az, csak nem róka?

– Nem. Lépések. Jó fülem van.

Hartung is hallja.

– Lopózzunk közelebb.

Örség. Egész jól látni. Ketten vannak. A fák közül rájuk esik a fény.

Csúszva hátrálunk. A tizedes már jön elénk. Mi legyen? Neki hasalunk a térképek.

– Ez itt mi?

– Egy másik vízfolyás.

– Menjünk arra.

– Nehéz.

– Most már mindegy.

Körül kőre lépkedünk. Elöl a tizedes, mögötte én, aztán Vajler és Hartung. Csak sejtem, hová lépek. Szeretnék belerúgni ebbe a tömör, fekete sötétségbe.

Hetven percünk van.

Meg kell húzni.

Zergéknek való ez az út.

De mi van a tizedessel? Elesett. Fogja a lábát. Pillanatok alatt megdagadt.

De azért megyünk tovább. Pedig felszísszen minden lépés után.

Hartung melléje ügyeskedik.

– Mi történt, tizedes elvtárs?

– A lábam. Nem komoly. Azt hiszem, megrándult.

– No, akkor pihenő, fiúk...

Vajler is beleszól:

– Úgy látom, most már a hegyen a sor. Mi eljöttünk eddig, a többit tegye meg ő.

A tizedes majdnem sír. Egyetlen vonallá feszül az ajka, s a szeme nem engedi, hogy félrenézzünk.

– Van még egy óránk...!

Hartung ásít.

– Ilyen lábbal kettő is kevés.

– Fel kellene menni ezen a sziklafalon – mondom szórakozottan, s eszembe sem jut, hogy valaki komolyan veszi. – Elég hozzá félóra...

A tizedes megrezdül.

– Hogy mondja?

– Ott ni. Nincs több harminc méternél...

A fehér mészkeő átvilágít az éjszakán. A teteje a térkép szerint alig százötven méterre van a 213-astól.

Hartung előrehajolva nézi. Gúnyos mosoly táncol az ajkán.

– Fél órára vagyunk a céltól. Kár, hogy egy rokkant is van velünk...

A tizedes hátára veti a géppisztolyt. Megindul a fal felé. Minden lépésnél biccen egyet. Talán szisszen is. Andai jut eszembe. Meg a dinnyelopás. És az, hogy hiába ütöttük, nem sírt...

Képes felmenni.

Mielőtt mászni kezd, hátranéz.

Senkisé sem szól. Hartung tüntető mozdulattal az órájára néz.

– Nem szabad engedni – csúszik ki a számon, de Vajler letorkol.

– Félted?

– Leeshet!

– Én is!

– De neked ép a lábad....

Hartung már únja.

- Te is reszkirozol.
- És ha eltörik valamije?
- Beforr.
- És ha meghal...?!
- Hősi halott lesz!

Lassan, megfontoltan mozog. A fény néha megvillan a hátára vetett géppisz-
tolyon.

Megyek.

Nem nézek föl. Le sem. Egy filmben láttam alpinistákat, s akkor lüktetett a
homlokom.

Már csak a félelemtől félek. Nem szabad rosszra gondolnom. Alig harminc mé-
ter. Kölyökkoromban gyakran felmásztam a jegenyékre, az is volt húsz méter. De
tizenöt biztosan. S nem féltem. Most sem szabad.

A hármas kitámasztás a fő. Ezt úgy olvastam. Két láb és egy kéz. Vagy mind-
két kéz és egy láb.

Ilyen helyeken terem a havasi gyopár. Persze magasabban. S van aki felmegy
érte. Én még ibolyát se szedtem Prücsöknek. Pedig szereti az ibolyát.

Jó helye van a lábamnak. Nyugodtan ránehezkedhetek. Így. Gyerünk tovább.
Itt vigyázni. Mintha mozogna. Csak rá ne lépjen valamelyik.

- Elek!

A tizedes.

- Vigyázzon, ott baloldalt az a kiugrás nagyon cseles.

Ő már felért.

Nyújtja a kezét.

Forró a keze.

Az arcom is kívánja a forróságot.

Fent vagyok.

Látom a holdat. Egészen közel van.

Vajler is azt mondja. A homlokán izzadtság-cseppek fénylenek.

Biztatjuk Hartungot.

- Ne dumáljatok! - mordul ránk, s valami dalt dúdol. - Maradjatok maga-
toknak...!

Lassan halad.

Fél.

De énekel és a mozdulatai is a régié.

Valami történni fog.

- Tizedes elvtárs...

Bólint:

- Látom én is. Csendben legyenek. - Kihasal a peremre: - Hartung...

Halk, könnyörgő a hangja.

- Ott, balról, az a kő mozog. Vigyázzon...

Hartung szinte ordít:

- Hagyjon. Törődjön magával...!

Feljebb lép, de nem néz.

Megcsúszik.

Kövek pattognak.

Felhördül a mélység.

S Hartung remeg. Segítségért üvölt. Ujjai szinte belemarnak a kőbe, s hiába kér-
jük, nem mozdul.

Lent egy hatalmas, kitátott száj; fent, a hold előtt vigyorgó rémek úsznak.

- Kötél kellene - suttozja Vajler. - Vagy össze kéne kötni a derékszíjakat...

- Az rövid.

- Akkor... - s nem tudja tovább mondani, csak nézi a tizedest, mint ahogy
én is őt nézem, s nem is próbálom rejteni, hogy egész testemben remegek.

S tiltakozni sincs erőm, mikor mászni kezd lefelé, pedig tudom, hogy bűn, hisz
dagadt a lába, és gyengébb, mint bármelyikönk.

Pirulnom kellene, ordítani, hogy jöjjön vissza, hisz Hartung a mi barátunk, és közülünk ő érte senki sem menne le; de csak állok, s Vajler se szól.

Csend van.

A hold elhessintette maga elől a fellegeket, valahol a távolban vonat csattog, de ez egy cseppet sem bántó; beletartozik a csendbe, mint ahogy a tizedes szava is:

– Vigyázz, pajtás. A másik kő biztosabb. Arra állj. Így. És most oda. Ez az.

Fent vannak.

Allnak egymással szemben.

Alattuk a mélység.

A tizedes szinte gyerek Hartung mellett, s a csontja is ropog, ahogy az magához öleli.

Indulunk. Kétszáz méter... Ott leszünk időre.

Elől a tizedes, s közvetlenül mögötte mi, hárman.

KESERŰ ILONA rajza

MARCONNAY TIBOR
MEDICI KÁPOLNA

Il Giorno (A Nappal)

Rejtőzik szemem is. Vakítja még a Nap.
Izzása iszonyú. Hátamon végigcsorgó
Verejtékem se hűs. Fogam, orcám vicsorgó.
Dolgozom, konokul, s úgy, mint egy gályarab.

Széles hátam feléd fordítom, s megdagadt
Lábam rugásra kész. Melleden, ott az ordó!
Giuliánó! ne tórd hogy én: ma már: Il Giorno,
Lázadjak ellened! Dühöm feléd harap!

Rosszat gyanítva így a harag szörnye földül.
De látván arcodon, – ó Ifjabb!, – irgalom,
S érdeklődés nyomát, – meg azt, hogy felém fordul, –

Olykor elcsitulok; – s remélem, akarom
Törvényed, – hogy aki oly súlyos tömböt hordoz,
Mint én, – holta előtt juthasson nyugalomhoz!

La Notte (Az Éj)

Vissza, a Napba! lágy légbe, a föld fölé!
Repülnék. Túlsoká görnyedt szép, hosszú hátam,
Szerencsém hajdani; – azóta rosszat láttam,,
La Notte lettem így: az óriási Éj.

Mindkét emlőm lecsüng. Voltam már! ne beszélj!
Csönd! Pallasz Madara szép combom hajlatában
Virraszt: – a Bölcsesség. S a márvány csigolyákban
Rémitő porladás. S leszek: csak hősömé!

Így fogadj engem el: – Jövendő! egyesüljek, –
Jobban, mint szeretőm karjában hajdanán, –
Lényeddel. Ámulok: – hátha e kő lesüllyed?

Megmarad akkor is az Anyag . . . Újra lány
Hadd legyek! Tégy velem, – ó láthatatlan Angyal, –
Csudát! – nehogy magam végezzek, itt, magammal!

Giuliano de Medici szobra

Giuliano ül itt, – ügylátszik, – többre várván, –
Ifjú még, s álmata, a koporsó felett,
Mellén: díszfigura, – arany; – de itten márvány.
Általában díszes, s rojtos az öltözet.

Nincs sisak a fején, – s a haját szétkuszálván
Mintázta Mesterünk. De mostan épp szelet
Nem érez, ám figyel; – s időz itt, csaknem árván: –
Körül: kápolna, – csönd. S mit kevésbé szeret: –

Alatta szobor: Akt, egy nő, az Éj; – de gyászol; –
Épp őmiatta is. Jobban szeretne *máshol*
Elnyúlni. És a más: a Férfi: – lázadó.

„Nappal”. S undorodik. És „– Nékem fordítsz hátat? –”
Gondolja, – ó, kaján volt Michelangelo: –
Itt bárki, úgy, ahogy, – igyekvőn, – éltem, – láthat!

P É K P Á L

T Ü K Ö R C S E R E P E K A N Y Á M N A K

= Akkor csak téged szerettelek –

Látod,

hogyan futnék az árnyékod után . . ?

S te nem tudod, hogy lábamban a menekvés görcsét őrzöm,
hogyan leomló egek közt kiolthat a táj.

= Voltaképp most minden bonyolultabb, könnyebb:
a versek, a család, a hallgatag madarak,
amint csak szállnak a földön kívül egyre,
súlytalan szárnyakkal emelve magukat.

= Békétlen magányom az őszi máglyák füstjét
átugorná szinte.

Az árnyéktalan házig
visszajutnék érzem, de kudarcaim csöndje,
mint lámpafény az estben – újra átvilágít.

= Kit sorsából kivetnek, olyan gyöngye lettem –
Átláthatsz rajtam, mert űz a nyugalanság,
s úgy vagyok hitetlen, hogy hiszek a nevednek.
Semmiségen múlik, ha nem érek el hozzád.

= Még szólnék a szemednek, a kezédnek is szólnék:
ha földre vernek egyszer tán a tévedések,
simítsd meg az arcom, hogy legszebb perceimben
ne érezzem ezt a gyökértelenséget.

= Hol kertünk végződik, vége van a nyárnak,
s pattogó fagyokkal, veled is verekszem –
A homlokodon anyám, ujjam jelét hagynám,
de magamat eltépném –

Megértesz-e engem,
ha másféle arcokhoz szoktatom szívemet,
s egyetlen úton majd elragad a tájék . . ?
Hidd el, hogy holnapra szelek kése közt is
zöld-lángú kertünkbe mindig eltalálnék.

KÁLDI JÁNOS

ANYÁM KÓRHÁZI ÁGYÁRA

Fekszel a kínok tüzei közt – élet után s halál előtt – a végső határon,
kicsi anyám, hét-tör-járta-szívű drágaságom, fájdalmas rózsavirágom;
oly gyenge vagy már, mint a tegnapi énekszó a távoli épületeknél,
mintha alkonyati sugár lennél – s a fehér falakon is te lebegnél;
oly gyenge vagy, mint az utolsó tűnődő vízcsepp a falevélen,
mint a kapások képe tavasztájt, ahogy elmosódnak az esti szürkességben,
S ami örjítő – nem tudok segíteni, csak állok fásultan, tehetetlen,
a szomorúság millió mérgével az idegrendszeremben és szívemben.

1964. febr. 20.

ANYASIRATÓ

Elszálltál, Virág-szép Anya, Türelmes Angyal, nem tarthatott vissza az öt gyerek:
az undok Rák fölfalta májadat, szétfonnyasztotta lassan mindened;
a Haza, az Otthon is elszállt veled;
végigfúj a szél szívem felett,
végtelen port kever; bánatot bánatra rak.
Ó, mennyi most a törmelék bennem – álom-omladék, kékfüstös égdarab!

Megtörettél, te Törhetetlen,
Égigérő Szív,
Énekes Madárka!

(Verseidet megtaláltuk a szekrényedben.)

Zúg a vihar és szórja a havat – a nagyon hiányos nagyvilágra.

1964. márc. 7.

SIMON BÉLA rajza (A leningrádi vázlatkönyvből)

MILYEN ÁRTATLAN VOLTAM ÉN!

Fürdőbe készült, a Lukács fürdő iszaposztályára, hogy a háborúban szerzett reumáját gyógyítsa. A jegyeket előző nap kapta a kerületi rendelő intézetben s tárcájának külön rekeszébe helyezte, mint minden könnyűszerrel elkeveredő papírholmit. Mielőtt hivatalba indult, gondosan ellenőrizte, hogy a jegyek a helyükön vannak-e, az éjszaka folyamán nem távolította-e el őket bűnös kéz vagy felelőtlen tréfálkozás. Ebédnél újabb ellenőrző vizsgálatot tartott, félig-meddig gépiesen, hiszen az ebédjegyeket ugyanott őrizte, mint a fürdőjegyeket.

Pontosan tudta, hogy a jegyek tárcájában vannak, tíz jegy, gondosan elsímítva, hogy ránc ne essék rajtuk, mégis szinte fájdalmasan vágyott rá, hogy megint elővegye a tárcát, megint kinyissa, megint belenézzen s lássa, anit már jónéhányszor látott, amióta a jegyek birtokosa lett. Nem volt feledékeny, mégis úgy viselkedett, mint aki lépten-nyomon elhagyja a holmiját, színházba, hangversenyre utaztában, a villamoson időnkint előhúzza a tárcáját, tárcájából a jegyeket, megnézte a keltezésüket, a sorszámukat, a helyszámukat. Arca bíborfényben lángolt, mert kimondhatatlanul szégyelte ezt a gyöngéjét. Mentségül azt hozta fel barátainak, sajátmagának, hogy kisgyerek korában egyszer otthon felejtette a színház jegyét. A „János vitéz” adták; mióta készült, hogy megnézzé. Egy darabig sóvárogva álldogált az ünnepélyes külsejű épület előtt, aztán sajnó szívvel hazakullogott, mint a kivert kutya. A sajnó oly élő, oly friss, oly vádásos volt, hogy olykor már-már maga is elhítte, hogy csakugyan így történt, erőltette az agyát, hogy az alaktalan fájdalomtól kibontsa az elmosódott, mélyre sülyedt tényeket, hiába. De a jelképes fájdalom az elmulasztott élvezet fölötti sajnálkozás mindannyiszor belenyilalt, valahányszor visszatekintett egy-egy üresen elmúló estére s a kirakatban a Zeiss-gépek mögött a sarokban megcsillant az az olcsó Kodak, amit 1942-ben poton pénzért megvásárolhatott volna, vagy a tudatán végigsétált egyike azoknak a hölgyeknek, akinek részesülhetett volna kegyeiben, ha bátrabb, kezdeményezőbb. A hölgy matrónává érett, a Kodakot elsodorta a történelem és így tovább és így tovább. Az élet tulajdonképpen nem más, mint elszalasztott alkalmak gyűjteménye.

Kezében a nyitott pénztárca, ezenközben már meg is bizonyosodott afelől, hogy nyugtalanságra nincs ok, a jegyek megvannak. Erélyes kopogatás rázta meg az ajtót, Olajkár nyakig vörösen vágta zsebre tárcáját, oly mélységes zavarban, mint akit csúnya bűnön értek.

– Kezét csókolom, Lenke, kezét csókolom, hogy van, hogy van?

Abban, hogy aznap Bajusz Lenke meglátogatja, Olajkár éppoly megrendíthetetlenül bizonyos volt, mint az értéktöbblet elméletben, vagy abban, hogy az ember végül meghódítja a világot.

– Tessék, $\pm$ mondta miután hidegvérét visszanyerte.

– Miért olyan hideg? – kérdezte Lenke, mialatt leült. – Az ember náthát kap magától, mivel szolgáltam rá erre a fagyos fogadtatásra?

Azzal valamelyest feljebb húzta szoknyáját, mintha így szándékozna a fagy ellen védekezni. Olajkár a lábára nézett, az izmos, jóformájú lábon sötétes harisnya feszült, sima páncélja alatt gyapjú foltokban az, amit finomlelkűségében Olajkár „pihének” nevezett. Ugyanebből az anyagból a nő orra alatt is tenyészett valamennyi. Ennek köszönhetette, hogy a Dokumentációs Irodákban Budapestszerte Bartucz helyett Bajusznak nevezték.

– Ma tudniillik fürdőbe megyek hivatali idő után, – mondta Olajkár.

A két sűrű fekete szemöldök magasba feszült:

– Maga otthon nem tud fürödni?

– Tudok, tudok, csak...

– En hányszor fürdik egy héten?

– Engedelmeivel minden nap fürdök, – felelt Olajkár valamelyes visszautasítással a hangjában.

– En is, – mondta Bajusz Lenke enyhe büszkeséggel, két tenyerével megtámasztotta a tarkóját, nyújtózott. Melle kidomborodott a pullover alatt, a kötés szemei kitágultak s valószínűleg néztek, mint a halszemek. Olajkár rosszállón szemlélte az eléje táruló bőséget. Ennyi mell egy családnak is sok, nemhogy egy embernek. Lilla karcsú alakja merült fel képzeletében, Lilláé, akinek mindene picinyke, teste légies, közelebb áll a szellemi léthez, mint az anyag néhez, súlyos életéhez.

– Szóval fürdik? – öltötte tovább a szót az asszony, miután kedvére nyújtózkodott.

– Engedelmeivel –, morogta Olajkár ezúttal már félreérthetetlen visszautasítással.

– Mit nagyképűsködik? Mi ütött magába? Csak örülök neki, hogy fürdik. Nincs borzalmasabb állapot, mint amikor az ember mosdatlan kollégákkal van összezárva. A férjem, sze-

gény, ami a fürdőt illeti, de holtakról vagy jót vagy semmit, Isten nyugosztalja. Maga is fürdik, én is fürdök, mi ketten sokkal jobban megértettük volna egymást. Isten nyugosztalja szegényt.

– Tudniillik, iszapfürdőbe megyek. A reumám miatt.

Lenke fintorgott, alsóajkát elbiggyesztette, orrcimpáját kitágította, homlokát összeráncolta.

– Iszapba? S szereti?

– A háborút sem szerettem, mégis elmentem a háborúba. Az iszapfürdőt sem szerettem, de mivel elmentem a háborúba, s ott reumát szereztem, most kénytelen vagyok az iszapfürdőbe járni. Maga szerencsésebb...

Az asszony felállott, kezét dereka felső végére szorította, visszahajtott fejjel mondta:

– Téved. Nekem meszesedésem van. Itt.

– Nyugodjék meg, nekem is.

Bajusz Lenke arca ezúttal derült föl első ízben:

– Csakugyan? – tudakolta reménykedően.

Olajkár háttal fordult az asszonynak, kezét derekára szorította, fejét oldalt csavarta, úgy bizonykodott:

– Itt.

– Ez aztán igazán furcsa, hatodik éve dolgozunk együtt és erről sem tudtam. Sem arról, hogy mindennap fürdik. Látja, Olajkár, így vagyunk mindannyian. Nem beszélünk s aztán csodálkozunk, hogy nem ismerjük egymást.

Olajkár hosszan hánytavetette gondolatait s csak azután válaszolt:

– Mennyire igaza van, Lenke! Minden tisztelem a magáé, még ha olykor bánt is. Hogy alakulhatna ki egészséges kollektív szellem, ha ki-ki megbúvik a maga szűkös kis világában? Ismernünk kellene egymást, megosztanunk a gondokat, az örömöket s kitárnunk a szívünket egymás előtt, mint egy könyvet.

Bajusz Lenke sűrűn bólogatott, helybenhagyólag, majd felállt, lassan az íróasztal mellett ülő férfinézett s gyöngéden végigsimított tükörfényes koponyáján.

– Megkönnyíti a helyzetemet, ha így beszél. – mondta. – Nagy szíveséget kérek, maga kopasz tündér.

Az asszony egyik melle előtte tornyosodott, majd kiverte a szemét. Most még fölöslegesebben nagynak látszott, mint távolabbról. Nem esett jól a simogatás sem, bár jóakaratot érzett benne, gyöngédségfélé, talán még többet. Ennyi test, ennyi gyarló testiség épp most, amikor minden idegszálát földöntúli érzések foglalkoztatják!

– Lehet-e egy tündér kopasz? – kérdezte feszélyezetten.

Választ nem kapott. Az asszony ismét előbbi helyén ült, keresztbevetett lábbal:

– Volna megint egy lehetőség, – magyarázta. – A részleteket később elmondom. Találunk egy megfelelő tetőt. Az az ember, akihez szeretném, ha elkísérne, a ráépítések szakembere. Távolról láttam a házat, úgy értem, hogy a kerítésen át, mert a kapu zárva volt és ismeretlenül nem mertem becsöngetni. Az ember ilyenkor fél. Talán el is rontottam volna az egészet. Ki vagyok idegileg, nem merem a kockázatot vállalni. Gyáva kukac lettem. Magát is ezért kérem, hogy kísérjen el... Ugye, jogi végzettsége van?

– Jog és államtudományi doktorátus.

– Jól emlékeztem – derült föl Lenke arca, – épp erre van szükségem, egy jogász jelenlétére. Amellett rosszul érezném magam egyedül. Hogy veszi az ki magát? De azért ne legyen nagyon rossz véleményem rólam, nehogy azt higgye, hogy nyafka cuncibaba lett belőlem. Egy frászt! De a lehetőség komolynak látszik, félek, hogy ez is füstbe megy, mint a többi. Bánom is én, nevezzen babonásnak, csak jöjjön velem, kísérjen el, legyen ott, amíg azzal a mérnökkel beszélek. Mikolának hívják, nem ismeri?

– Nem hallottam róla.

– Állítólag kiváló szakember. No, de hát nem ez a lényeges, hanem az, hogy kimenekülhetek a börtönből, saját otthonom lesz, ahol magamhoz kell igazodnom, nem másokhoz, ahol én csapok lármát, nem mások, ahol a rendetlenséget én csinálom, nem mások, ahol nem kell órákhozát nyomoznom, ha valami holmimat keresem! Saját lakás, Olajkár. – Különös – ezt csak úgy zárójelben jegyzem meg – akármilyen bizalmas viszonyban lehetnék magával, sohasem tudnám másként szólítani, mint a vezetéknévén

Kigyúlt az arca, széles kacagása szétterítette felsőajkán a bajuszt, hogy legyezőszerűen megritkult, látszott, mint reng a gyomra, a hasa, a melle, mint hullámoztatja egész testét a jókedv. Egyetlen szót sem szólt, de ahogy újra és újra előbuggyant belőle a nevetés s az arca egyre pirosabbá tüzesedett, egyre nyilvánvalóbbá vált, milyen természetű helyzetek peregnék le lelki szeme előtt.

– Hálás vagyok, hogy a részletezéstől megkímél, – jegyezte meg a férfi fanyarul.

Lenke tenyerével rácsapott húsos combjára, előre hajolt s telitorokból kiáltotta:

– Olajkár!

– Szemét előntötte a könny.

Megszólt a közeli foncsorozó dudája, az elnyújtott bűgás a műszak végét jelezte s egyben a Dokumentációs Iroda hivatali idejének végét. Olajkár fölemelkedett, biztonság kedvéért, megtapogatta jobb felső zsebét, amiben tárcáját tartotta.

– Mint mondtam, az iszapba megyek.

A nő nem mozdult helyéről, alulról felfelé lesett a férfira, sötét szeme alattomos tűzben égett. Szemgödre fénylett a kibuggyant könnyektől. Csukott szája fölött példás rendben sorakoztak bajusza szálai. Fejét megrázta, álla előrenyomult:

– Ügysem nyugszom bele, hogy megharagudott.

– Biztosíthatom, kedves Lenke, hogy minden neheztelés távol áll tőlem.

– Így ma már csak a színpadon beszélnek, a „Csárdáskirálynő”-ben vagy a „Luxemburg grófja”-ban. Legyen közvetlenebb. És ha csakugyan nem haragszik rám, kísérm el.

– Mint mondtam...

– Menjen holnap, az iszap nem röpül el.

– Holnap női nap van.

– Akkor holnapután megy! – mondta az asszony parancsolón, és karonfogta a férfit. Olajkár az ajtó előtt megtorpant. Egyetlen villámgyors pillantással áttekintette a bonyodalmakat, amelyek abból származhatnak, ha kettőjüket karonfogva látják.

Olajkár a tragédia zúgó szelét érezte a füle mellett süvölteni.

– Elkísérem! – mondta ünnepélyesen, vértanúi megadással.

A mérnök hatra várta Bartucznét, hogy innen odáig elüssék az időt, beültek egy presszóba, közel Mikola lakásához. A mellékutcába kiraktak néhány vas asztalt, eszelősen kényelmetlen széket, – ez volt a kerthelyiség. Rajtuk kívül az egyedüli vendég egy vénasszony, süteményt mártogatott a csészéjébe, így fogyasztotta csokoládéját, látható élvezettel. Magával hozta kutya-ját is, a póráz utcai fa törzsére csavarta, a kutya nyelvét lógatta és elmerült gondolataiban.

Sietni kell! – gondolta Olajkár, – mert az élet iszonyú gyorsasággal múlik. Nem is olyan régen ez a finomvonású hölgy még vágyakat keltő nő volt, feslő bimbohhoz hasonló lány, most belelóg az orra a kakaós csészébe, ennyi maradt neki a világ beláthatatlan gazdagságából, az ölelés összeroppantaná elvékonyult madárcsontjait, egy egészséges csóktól fulladás fogná el. Lám a mennyiségi változások átalakultak minőségi változássá s ki hajdan nő volt, nemének büszkesége, most valami egészen más, jóllehet magánjogilag továbbra is nő. Sietni kell, kihasználni minden pillanatot, mert egyik pillanat szorosan a másik nyomában halad, vadul hajtják egymást, mint a menekülő katonák, míg egyszer csak vége az életnek. Ő mégis Lenkével ül itt s nem Lillával, holott a ma még hamvas, üde Lilla sem kerüli el sorsát.

Az intő példa ezenközben befejezte a csokoládé fogyasztását, apró, szaggatott mozdulatokkal a száját törülgette.

– Hát ennyire szenved, hogy elmulasztotta az iszapfürdőjét? – kérdezte Lenke.

Olajkár almatagon tekintett rá, mint aki most érkezik a tenger mélyéből s még semmit sem tud a világ dolgairól. De a második kérdésre, hogy szereti-e az iszapfürdőt, már magához tért, következképp pontos választ adott:

– Az iszapfürdőhöz való hozzáállásom dialektikus, ugyanis egyfelől idegenkedtem tőle, másfelől szeretem. Ez a kettősség nemcsak a fürdő előtt vagy utána kísért, hanem az iszapban fekvé is. Abban, hogy az ember a meleg, gőzölgő sárban hever, van valami ősi, valami, ami a szerves élet kezdetére utal, a biológia nagy tengerparti kalandjára, amelyhez szorosan közünk van, bármennyire eltávolodtunk is tőle differenciált létünk bonyolultságával. Énünk ősi rétege örvendezik az iszapban, mintegy anyjára lel benne, míg énünk legfrissebb rétege, a civilizált emberé lázadozik az iszap bűze ellen s az egész bivalynak való mulatságot csak északokból tűri el. Érti, kedves Lenke, vagy fejtsen tovább a gondolatot?

– Köszönöm, ennyi tökéletesen elég az iszapfürdőről, – mondta az elkeseredett özvegy enyhe ironiával s az üres kávécsészét szórakozott mozdulattal eltolta maga elől.

Egy darabig hallgattak, aztán az özvegy felsőhajtott:

– Maga még mindig társbérletben él?

– Változatlanul, – bólintott Olajkár.

A magány súlyát olyan valóságosan érezte a vállán, mint valami ólommal teli zsákot, amit cipelnie kell, cipelnie roskadásig egy kegyetlen akarat parancsára. Az utcai fák rügyei pattogtak, innen is, amonnan is előnyúlt egy-egy zöldbeborult ág, szemben egy villa előtt abrosznny pázsit harsogó zöldje. Tavasz van, tavasz van! Megszánta magát, megszánta az özvegyet; süvített róla a magány. Nem is olyan csúf – méregette, – nem is olyan ellenszenves, talán elég volna néhány szó s együtt tölthetnék az éjszakát.

– Akkor maga megért engem, Olajkár, – mondta Lenke, – pokol az életem. Ázelőtt is az volt, nem az ő emlékét akarom bántani, a drágámét, akármilyen ritkán fürdött, mert hát

ami boldogság nekem jutott, azt tőle kaptam, nem vitás. De mindjárt az elején szerencsétlenül kezdődött. A tervek adtak erőt rá, hogy elviseljem az anyósomat, nem tehetünk mást, nem futotta a jövedelmünkől, egy fogtechnikusként csak akkor keres, ha a maga ura, mert akkor fusizhat, amennyi belefér, egyszóval az anyósomhoz költöztünk. Milyen álnok egy vénasszony, azt merre mondani, hogy szeret s ilyen menyre vágyott, a régi nőta, tudja, mert csak akkor volt boldog, amikor ellenem uszithatta a fiát. Az ilyen fekete fajtának, mint én, nagyon vigyázni kell, különben könnyen ráfogják, hogy gondozatlan, meg én nem szeretem a lábamat borotváltni, sem kiszöktetni a pihéket. Erre még a drágám sem tudott rávenni. A boyler miatt robbant ki az első veszekedés, hogy én csak a testemre gondolok s mindent elhanyagolok a fürdés, meg a mosás miatt. No, jól van, gondoltam, leszerellem, ha többet adok a gázszámlához, Csakhát a vén spiné nem pénzt akart, nem sokat számított neki az a néhány forint ide vagy oda, ő spórolni akart, érti? Megmondta világosan, hogy az a pénz, amit én elégetek a gázon, ami füstbemeleg, az mindenképpen hiányzik, lassabban gyűl a pénz a lakásra. Ez ellen nem volt apelláta, megfogott, mint a patkányfogóban. Mégsem járhattam el hazulról, mint maga az iszapba s testi fehérneműmet sem adhattam a Patyolatba...

Testi fehérnemű, – izlelgette a szót Olajkár, s valahogy furcsának tartotta, hogy vannak emberek, akik testi fehérneműt hordanak, nem egyszerűen fehérneműt. Különös zavart érzett, amint Lenkére pillantott s maga sem tudta, miért, térdig érő sötétlila bugyogóban látta, vajjon azért-e mert ez illik az egyéniségéhez, a lényéhez vagy mert sunyi módon bosszút akar állani rajta az elrabolt délután miatt?

– Bocsásson meg, hogy a szavába vágok, Lenke, tájékozódni szeretnék a női fehérnemű divat felől. Megmondhatná, hogy jelenleg a rövid vagy a hosszú nadrág van-e divatban?

Az asszony szeme megvillant, ujjai rácsúztak szoknyája szélére:

– Ha nem nyilvános helyen volnánk, megmutatnám, mi a divat. Már csak azért is, hogy élvezhessem a pirulását. Nem emberi, hogy mennyi vér elfér a fejében. Majd egy más alkalommal, kedves Olajkár, ha már más módot nem talált arra, hogy ezen a téren tapasztalatokra tegyen szert.

E pillanatban Olajkár tudata nápolyi utcához hasonlított: – a házak között a magasban kifeszített kötélén, mint megannyi győzelmi zászló, női fehérnemű himbálódzik a tramontana cnyhe fuvallatában.

– Még van időnk, – mondta az elkeseredett özvegy, miután megnézte óráját. – A fogunkhoz vertünk minden krajcárt, gyűjtöttük a pénzt a lakásra, emlékezhet, hiszen abban az időben mindent vállaltam, amit csak vállalni lehetett különmunkában s maga, az iroda tündérek, sokszor segített, sohasem fogom elfelejteni. De minden olyan pehesen alakult, van aki rossz csillagzat alatt született, elbazilikázták a horoszkópját valahol a galakteákban s még egy nyomorult hármass találata sincs. Én ilyen vagyok, a drágám is ilyen volt. Még ilyenebb, szegénykém, hiszen fiatalon meg kellett halnia – jaj, Istenem, már harmadik hete nem voltam a sírjánál. Még egy szál virág sincs a fejfája alatt! Hát nem aljasság? Holnap föltétlenül kimegyek a temetőbe!

– No, hát sok pénz nem gyűlt össze, mert a drágám állandóan játszott totón-lottón, nem lehetett lebeszélni róla. Mikor meghalt, a takarékkönyvön nem volt még egy társbérletre való sem, ugye sejtette? Meg aztán úgy volt megbeszélve, hogy a pénz fele az anyósomé, a másik fele az enyém, azóta is megvan, kamatozik a bankban, de olyan lassan, ahogy a csiga sprintel. A vénasszony persze tartóztatott a lakásban, ő sem rajongott a magányért, s amikor a fiát siratta, jólesett, hogy vele sírtam. De a szekírozást az istennek sem hagyta abba, „te csak éld a világodat, megértem én azt, ne legyen mindenki olyan buta, mint én voltam” – ezzel biztattott. De ha véletlenül elmosolyodtam valamin, úgy nézett rám, mindjárt elapadt a jókedvem, torkig teltem gyásszal. „Most ne kapsd be a rádiót – mondta –, most ne, úgy érzem, Jenőke itt van, zavarná a lárma”, – ültünk csendben, anyósom mereven tartotta a nyakát, figyelt, azzal a furcsa figyelemmel, ami nem valami tárgyra irányul, hanem csupa várakozás. Rágyújtani sem mertem s a testemen, mintha hangyák szaladgálnának, azt hittem megfűlledok, ha nem ugrok föl, nem üvöltök, néha egyenesen táncolni szerettem volna, kastanyettel, mint a spanyol spinék, ide-oda hányva a csipőmet. A lakás olyan lett, mint a ravatal, láthatatlan kezek, láthatatlan léptek, szellemjárás éjjel-nappal. Ült, ült, ült – kezében megállott a kötés, az óra is mintha megállt volna, nem hallatszott a ketyegése. Volt, amikor nem gyűjtöttunk villanyt, nehogy zavarja Jenőket az éles fény s amikor ránksteledett, mintha belecsavartak volna a gyászdrapériákba, egyre kevesebb a levegő, már nem a lakásban voltunk, hanem mélyen a föld alatt a sírban s ha a könyököm a karosszék fájához ért, hideg verejték lepett el, azt hittem a koporsó oldalát érzem. Néha a szomszéd szobában fel-alá járkált, de az örökös csend annyira érzékennyé tette az idegeimet, hogy a lépteit döngéseknek éreztem, könnyű, madárcsontú vénasszony volt, szinte nesztelenül járt, – mégis! És ha sokáig folytatta a járkálást s már besötétedett, persze hogy azt éreztem, a rögök döngének a koporsómon, eltemetnek elevenen. Ezért követtem el azt a marhaságot, én állat, hogy a sógoromékhöz költöztem.

Az idő eljárt, indulniok kellett. Olajkár fizetett. Mikor fölállottak, megdöbbenten vette észre, hogy Bajusz Lenke falféher és egész testében reszket. Ezúttal ő fogta karon.

– Igynék valamit, – mondta a nő és visszaereszkedett székébe, – majd én fizetem.

Egy félóra múlva a házvezetőnő bocsátotta be őket a lakásba. A mérnök úr elnézést kér, ha késne, hivatalos dolga akadt. Addig is méltóztassanak heiyet foglalni.

Szobai növények világos zöldje, a besütő nap aranya, fakósárga szalmafonat a biedermeier székeken, kaukázusi szőnyegek sápadt kékje, mályvaszine, elefántcsontszíne, tarkakötésű könyvek a szekrényben s a magányos szekrény komor barnája, mindez a sok szín, árnyalat a lakályosság meleg légkörét árasztotta. Cigaretájuk füstje békésen szállongott, emitt lustán elfeküdt a levegő terén, amott szeszélyes formákba csavarodott, megannyi hieroglifát róva a levegőbe; ismeretlen nyelv, megfeythetetlen írású üzeneteit.

„Jenőke üzen” – gondolta Olajkár; óvakodott szavakba önteni gondolatát.

Örült, hogy végül engedett az asszony unszolásának és eljött, legalább ezzel enyhít valamennyit szenvedésén. Soha nem gyanította, hogy a szabad szájú, erőszakos, közönséges nő ily mély lelki életet él. Nyilván a szenvedés nemesítette meg belső világát. Minden teremtmény különálló világ s minden különálló világ talány, amelynek teljes megfeytését senki sem ismeri.

Tovább öltögetve gondolatait, felismerte, hogy ez az agnosztikus álláspont összeegyeztethetetlen matériálista világnézetével. Eredeti gondolatát tehát a következőképpen egészítette ki: minden teremtmény különálló világ, amelynek valamennyi részletre kiterjedő megfeytése a tudomány jelenlegi fokán még nem lehetséges, de a fejlődés egyre gyorsabban közeledik a teljesebb megismerés felé.

Ültek és várták Mikola mérnök urat, a ráépítések szakemberét, aki csakhamar megérkezett, pirosposzsgásan, kedélyesen, mosolygósan. Megjelenésében volt valami szentpéteri, kerek fejét csak oldalt koronázta immár őszbeborult haj s a laza hajkorona könnyűségében, anyagtalanságában, a szálak közé szorult fénnel a szentek glóriájára emléktetett. Hozzájárult a kellemes benyomáshoz az is, hogy a mérnök nem tért mindjárt a tárgyra, nem adta jelét üzleti mohóságának, a nyereségváagnak, mely a kapitálista múlt örökségeként egyik-másik tudatban még mélyen gyökeredzik.

– Könnyen ide találtak? – kérdezte s olyanforma mozdulattal, mintha sajátmagával fogna kezét, kétszer-háromszor összedörzsölte tenyerét.

– Az útbizgázítás pontos volt, – válaszolt Lenke villogó mosollyal.

– A precizitás a szakmához tartozik.

– Minden jó szakember preciz, – jegyezte meg Olajkár szerényen, mert saját érdemeire gondolt.

– Mennyire igaza van! – Mikola mérnök úr szinte újjongott.

– Azt hiszem én nem versenyezhetem magukkal.

– Már hogyné versenyezhetne, kedves Lenke!

– Én is azt hiszem, hogy a nagyságos asszony munkája precizitás dolgában semmi kívánnivalót nem hagy hátra.

– Köszönöm az előlegezett bizalmat.

Mikola megint kezét fogott sajátmagával, majd szentpéteri mosollyal megjegyezte:

– Látom, jól érzik magukat nálam.

– Nagyön, – morogta Olajkár mélyszéges meggyőződéssel.

– Annyira jól, mérnök úr, hogy nincs is kedvem elmenni innen.

Mikola arca elkomorult s egy másodpercig ijedten fürkészte az asszonyt. Kényszeredet-ten mosolygott, szinte csikorogva:

– Kedves, hő, kedves.

Lenke föl kacagott:

– Azért nem kell annyira megijedni, ma még nem maradok itt. Majd legközelebb.

Mikola könnyedén meghajolt:

– Tartom szerencsémnek.

– Tudja, mi kedves magában? – Az, hogy mi üzleti ügyben jöttünk s maga úgy fogad, mint vendégeit.

– Üzleti fogás.

Olajkár mélyszéges bizalommal csóválta meg a fejét:

– Ne haragudjék! főmérnök úr, ezt kötve hiszem. Az a belső melegség, az a lelki nemes-ség, ami az egyéniségéből árad, nem lehet színlelés eredménye.

Lenke mereven kiegyenesedett székében.

– Főmérnök úr, – mondta hangosan, de valahogy bizonytalanul, – főmérnök úr, mindig ilyen lakásra vágytam, mint ez. Eppen ilyenre. Lehetséges volna...

– Hogy a Folyondár utcai villa tetejére ilyet építsünk? Semmi akadály.

Az asszony fölállott, állát fölemelte, közben oldalt-hátul lesimitotta ruháját. Kényeskedve lépett oldalt, majd hátrahúzódt s szemét összehunyorította, mint aki méricskél vagy valamely

CZÓBEL BÉLA rajza

latvány összhatását próbálja értékelni. A két férfi némán követte tekintetével. Lenke észrevette, hogy nézik, kezét mellére szorította, színészkedve fölnevetett.

– Egészen elfelejtettem, hogy maguk is itt vannak. Főmérnök úr, berúgtam a lakásától, úgy, ahogy mondom, berúgtam.

Amaz elégedetten mosolygott:

– Üzleti fogás a lakás is: cégér.

– Ha nem okozok kényelmetlenséget, – folytatta az asszony, – meg szeretném nézni a lakást, megismerni a beosztását. Látom, maga művésze a mesterségének, és bizonyos vagyok benne... De csak akkor, ha igazán, ha igazán, ha egy csepp kellemetlenséget sem okoz...

A következő pillanatban már talpon voltak mind a hárman, elől Mikola mérnök, ritkás haján átsütött a nap, mikor az ablak előtt elhaladt; arany vegyült az ezüstbe.

– A leválasztás után nem sok maradt belőle. Ez itt a hálószoba, helyesebben hálófülke, magányos embernek ennyi is elég.

– Bocsánat, – mondta Lenke, azzal bement a hálófülkébe, tekintetét végighordozta a falakon, a bútorokon, hosszan szemlélte az ablakot.

– Bocsánat, – mondta ismét s visszatért a dolgozószobába, ott is szemügyre vett mindent, arckifejezése egyre elmélyültebb töprengésre vallott.

Később már bocsánatot sem kért, izgatottan járt ide-oda a két szoba között, homlokát ráncba vonta, ujjával bosszúsán csettintett. Hirtelen megállott, közvetlenül Mikola mérnök úr előtt, óriási villogó mosolygás áradt szét az arcán. Úgy beszélt, mint aki egy megkezdett gondolatsort ölt tovább:

– Mert, ugye, egy nő életében az ágnak sokkal nagyobb szerepe van, mint az íróasztalnak. Az ott a fürdőszoba?

A mérnök kézmozdulattal biztatta, hogy tekintse meg. Lenke eltűnt a fürdőszobában. Egy percnyi csend, ajtónyitás, majd a lelkesedés kitörő sikolyai:

– Jaj, be édes! Be cukor! Ez nem is igaz!

A mérnök szemöldöke a homlokára szaladt, Lenke hangja távolodott.

– Bizonyára nagyon feltartjuk?

– Nem, nem, szó sincs róla, – udvariaskodott Mikola. – Önök komoly érdeklődők.

– Mi? – visszahangozta Olajkár a többesszámon megütközve. Mielőtt a helyzetet tisztázhatta volna, visszajött Lenke:

– Mindent megnéztem, főmérnök úr. Gratulálok, remek, nagyszerű, óriási! Rengeteg jót hallottam magáról, mindenki magát ajánlotta, azért is jöttem ide, de erre őszintén szólva nem voltam elkészülve. Ahogy ezt a lakást megtervezte, az egyszerűen zseniális. Képzelje, Olajkár, a fürdőszobából ajtó nyílik a teraszra, lehet napozni, külön zuhany van. Originális gondolat.

Mikola mérnök úr kiábrándultan legyintett.

– Építési originalitásom nagyrészt az elválasztás kényszerének köszönhető. A fürdőszobát, az előszobát, a konyhát, a kamrát a villa terraszára kellett ráépíteni. Így lesz az ember zseniális. Parancsoljanak...

– És mérnök úr – mondta Lenke pezsgő élénkséggel –, volna-e akadálya, hogy ezt a remek beosztást megcsinálja a Folyondár utcában? Ugye, lehetséges? Ahhoz nem ragaszkodnék persze, hogy külön vécé legyen a konyha helyett, elég volna egy főzőfülke, de a terasz, a terasz a fürdőszoba előtt az nagyszerű volna. Nyáron, amikor korán kel a nap, minden reggel kiülnék napozni, negyedórára, tíz percre, de mégis: napozni! Nekem mindenem a napfény, s olyan ritkán jutok hozzá.

– A helyzet az, nagyságos asszony, hogy minél kevesebbet építünk be a tetőből, annál kevesebbe kerül. Tetőtér beépítés esetén a terasz, ami önnek annyira megtetszett, tulajdonképpen megtakarítást jelentene, nem luxust. De szeretném megjegyezni, hogy...

– Két szoba, főzőfülke, előszoba, fürdőszoba s a fürdőszoba előtt terasz zuhannyal. Ez csak ráfér arra a tetőre, nem? És gondolom, egy ilyenforma sarokablak nekem is megfelelne...

– Annak idején, amikor a villámot építettem ez a statikai megoldás még újdonság volt, ma közkeletű, de kétségkívül praktikus. Az íróasztal, s természetesen az egész szoba egyszerre két oldalról kap fényt.

– Magára bízom magam – jelentette ki Lenke, s mosolygása szinte zúgott, olyan forró, olyan intenzív volt.

Mikola biccentett:

– Megtisztel bizalmával. Az előbb arra akartam felhívni kedves figyelmét, hogy a Folyondár utcai villa teteje elég tágas lesz, hogy két kisebb lakás elférjen rajta. Ez esetben ugyan...

Lenke behúnyta a szemét, fejét hátravetette s vadul megrázta:

– Nem! Nem! Egyedül akarok lakni!

A mérnök mentegetőző mozdulattal tárta szét két karját.

- Csak azért bátorkodtam figyelmeztetni, mert a tulajdonos a ráépítés jogáért 40 000 forintot kér, az építkezés további 100-120 000 forint...

Hirtelen elharapta a szót, majd elernyesztette száját, s úgy bámult, kissé bambán a nőre. A villamosság, ami előbb telítette a szobát, egy csapásra megszűnt. Lenke úgy nézett körül, kidüldött szemmel, mint aki nem tudja, hol ébredt. Ajka remegve oldalt húzódott, a szája megkeseredett. Olajkár kíváncsi részvétellel tekintett rá. Az volt az érzése, hogy Bajusz Lenke nagyon magasból zuhan lefelé: most tart a hetedik, az ötödik, most a harmadik emeletnél. Lelke mélyén hallotta a csontok ropogását.

Az asszony fölállott, érzéketlenül, mint egy alvajáró, mondani akart valamit, szája eltorzult, beszélni nem bírt. Olajkár tettekrelesen hozzálépett, megragadta a derekánál.

- Elnézést - hebegte -, elnézést kérek, a hölgy rosszul érzi magát.

Azzal már támogatta kifelé. A mérnök nem tartóztatta őket. Lassan lementek az első sor lépcsőn. A pihenőn óvatosan megfordította az asszonyt. Ösztönösen visszanézett, s Mikola mérnök szentpéteri ábrázatát pillantotta meg az ajtó rácsa mögött, mintha a paradicsomból lesne utánuk, száműzöttekre. Szabad kezével intett:

- Viszontlátásra főmérnök úr.

A mérnök mosolygott, azzal a kedélyes, széles, mosollyal, amivel fogadta őket. Egy kattánás, az ablak becsukódott. De az arca, a kerek szentpéteri ábrázat az ál-glóriával tovább kísérté, s csak az utcán oszlott el, amikor Lenke vadul átölelte, görcsösen belekapaszkodott, mint a vízbefúló, úgy könyörgött, hogy üljenek be valahova.

- Csak akkor vigyen haza, drága Olajkár, ha eszméletlen vagyok. Előbb ne, igérje meg. Igérje meg.

Szép kilátás, füstölgött magában Olajkár, mialatt a vendéglő felé tartottak. „Eszméletlen részeg”, émelyítő kifejezés, s még émelyítőbb lesz a valóság.

- Sört igyunk - esengett.

- Nem - rázta meg a fejét Lenke -, a sör a vesénél megakad, nem jut el a lélekig, nekem most a lelkem fáj, arra kell orvosság. És hívtam meg, a vendégem, én rendelek.

Komorán, szinte haragosan itta a szilvapálinkát, hosszú ideig meg sem szólalt. Olajkár a tájat nézte, amint lassan lilás ködökbe burkolódik. A fogas kivilágított sárga gilisztaként kúszott föl a hegyre, s időnkint eltűnt egy-egy ház, dombhát, facsoport mögött. Leszállott az este, a fogas sárgasága eloszlott, csak az ablakok látszottak, aranylyukak az este kékjében.

- Százhatvanezer... - szólalt meg végre Bajusz Lenke, de nem Olajkárhoz intézte a szót, maga elé motyogott, távolról sem részegen, az ital inkább megnyugtatta, iskolásgyerek módjára nyelvét kidugta a szája csücskénél: - számolt, nagy erőfeszítéssel, s nyilván alkalmatlan módszerrel, a szokatlan agyi munkától a ráncok kínlódva rángottak.

- Ha nem eszem, ha egyetlen fillért sem költök, tíz esztendő alatt tudnám összehozni. Túlórával, különmunkákkal, mindenestül.

Olajkár őszinte rosszálással gondolt vissza látogatásukra a gyanútlan főmérnöknél.

- Véleményem szerint ilyesmit nem szabad csinálni - mondta enyhe leckéztetésképpen -, az ember előbb érdeklődik az árak felől, s csak azután tesz lépéseket. Maga az OTP-kölcsönt kihagyta...

- Ezt nem akarom hallani! Nem és nem!... Legyen kedves hozzám, Olajkár, mondjon szépeket, simogassa a kezemet, vagy legalább a derekamat ölelje át, mert olyan egyedül érzem magam, olyan egyedül, hogy mindjárt sírva fakadok.

Azzal odahúzta székét a férfi mellé, karját a derekára illesztette, fejét vállára hajtotta, s mélyen, hosszan, rezgőn felsóhajtott. Olajkár úgy érezte, hogy a rezgés egyezik az ő hullámhosszával, lelkét megremeztette a bánat. Szemben a hegy most már teljesen belesimult az estébe, csak a szétszórt lámpák vékonyka fénye tiltakozott. A fény reménység - gondolta Olajkár -, a villanylámpák az emberi reménység őrszemei az éjszakában.

- Ezekről a fényekről nem az jut eszébe, Lenke, hogy a reménységet sosem szabad feladni?

- Nem - rázta meg fejét az elkeseredett özvegy -, az én eszem most párolgó véreshurkán jár, marhatokányon, sertésflekkenen. Nem emberi, hogy a bánat meg a pálinka menynyira megéheztetett. Magát is meg tudnám enni, hívja már a pincért.

- Szabad - kérdezte a pincér udvariasan, az étlapot kivette kezükből, s villámgyorsan kihúzott minden valamirevaló ételt - elfogyott, elfogyott, elfogyott!

- Látja, ilyen az élet - sóhajtott Lenke undorral.

- Tardi venientibus ossa, azaz aki későn érkezik, az...

- Jaj, hagyjon már a bölcsességgével! Disznósültet hozzon. Utálom, de állatian éhes vagyok.

- Most már jobban érzem magam - jelentette ki Lenke, s hozzálátott, hogy a száját kiruzsozza.

– Úgy éltünk, tudja, mintha a „Szomorú vasárnapból” léptünk volna elő: – ravatal, koporsó, szemfedél. Az anyósom legszívesebben a bugyimra is gyászszegélyt varrt volna, hogy valahányszor levetem, emlékezzem az özvegységemre. Megutáltatta velem a gyászt, de anyyira, hogy az öklömet veszem a számba, ha gyászmenettel találkozom, mert ellenállhatatlan vágyat érezek ihajcsuhajozni, hogy sohssem halunk meg, a szentségét! Csak másfélévet kellett volna kitartanom, mert a vénasszony végre megkapta, amit kívánt, a kedvére való koporsót. Jéelőre megalkudott rá, kiválasztotta a fát, úgy készült a halálra, mint az esküvőjére. Utána ment imádott fiacskájának. Jaj, borzasztó, én szerettem Jenőket, most mégis úgy beszélnek róla, mintha soha semmi közöm nem lett volna hozzá, csak mert az anyja kiszekírozott a gyászból. De akkor már mehettem fejfel a falnak, ugyanaz történt, ami az előbb itt az ét-lappal, már kijelentkeztem a lakásból, szoba se álltak velem a tanácsnál. „Ideiglenesen kellett volna kijelentkezni, elvtársnő” – majd a második anyóssommal így csinálók – mondtam, mert elöntött a méreg. Nekem soha senki nem adott tanácsot.

– Sok lesz, megárt...

– No és, ha megárt? Tudja, mi a kötelessége! Hazavisz. Szeretem a nővéreimet, szeretem a gyerekeket, azelőtt is sokat jártam hozzájuk, később még többet, hogy meneküljek az otthoni nyomasztó hangulattól. Ezt tűrte az anyósom, a sógoromnak van telefonja, ellenőrizhette, hogy csakugyan náluk vagyok-e. Meg is tette. Kétszer-háromszor – egymásután, mindig más ürügy-gyel. S mennyire megcsértődött. amiért meghíztam. Jenőke e télen halt meg, hisz tudja, szívattak, derült égből a villámcsapás, soha semmi baja nem volt. Veszem fel a tavaszi szoknyám – szűk. „Megint egy csomó kiadás, anyu, meghíztam, nem megy rám a szoknya!” – Csak úgy kikia-báltam a fürdőszobából, siettem, mert már késésben voltam, akkoriban az irodában megint na-gyon szörözték a késésekkel. „Nem hallotta, mit mondtam?” – kiáltottam megint. Gondoltam. keresi a hajtűjét a vécében, a szemüvegét a spájzban, mit tudom én. De nem. Ott ült az ab-lak mellett a karosszékeben, az újság, a földön, leejtette. Nem néz föl, látom csurog a könnye. Eszembe sem jutott, hogy a nedvezése meg az én szavaim között összefüggés van. „Mi leli?” – kérdeztem –, „valami baj van, anyu?” – Megcírógattam, olyan szerencsétlenné látszott, megesett a szívem rajta. De nem tartott sokáig. „Szegény Jenőke meghalt, te pedig hiszol” – mondta szípgóva. Tudja, mit szerettem volna akkor? Tudja mit? Lerántani a lábánál fogva a karosszékéről s bele a hasába a cipőmmel, hogy freccsenjen szerzte a bele!

– Csak később jött ki rajtam az idegesség, akkor volt az, hogy az egész napot végig-bőgtem a hivatalban, maguk meg processzióban jöttek faggatni, mi bajom. Maga, amilyen drága kopasz tündér, gyümölcslevet hozott, hogy a folyadékvesztésemet pótoljam, nehogy a... hogy is mondta, minek a veszélye következze be?

– A deszikkációé.

– Úgy van! Úgy van! Sírtam, hogy az a kegyetlen vénasszony kihergeli a vadállatot be-lőlem. A bérmaképemet mindig magamnál hordom, kimentem a vécébe, leültem s azt néztem, hogy milyen ártatlan voltam én, milyen tisztalelkű. Most pedig ilyen halálos gondolatok te-remnek bennem. Micsoda föld lett a lelkemből, hogy a vérszomjúság magja megfogant benne?! De minél tovább töprengtem, annál nagyobbra nőtt a gyűlöletem, hogy ő az oka, megvádol-tam, hogy Jenő halálát ő okozta. Pedig ha engem nem is, Jenőt aztán szívből szerette. Maga nem azt tette volna, vagy bárki, akiben ép az életösztön, aki nem akar mérget inni, vagy ki-ugrani az ablakon a hatodik emeletről? Akkor még csak három gyereke volt a Margónak, ma négy van, a legkisebb két éves, a legnagyobb tizenegy. Odaköltöztem, úgy vonzódtam oda, mint a vas a mágneshez, felriadtam éjjel – az anyósom lakásában – a gyerekek gögicsélését hal-lottam. Beletelt egy negyedóra, amíg rájöttem, hogy nem Cicuka gögicsél, hanem az anyósom horkol. Tudja, hogy horkolt? Húzta, húzta, vékonyan a levegőt, mint a rétestészát, hogy se vége se hossza nem volt. spórolósan horkolt, tojás nélkül, sótalanul, hogy magyarazzam meg magának, milyen embertelenül? Meg se lepődött, amikor bejelentettem, hogy átköltözöm Mar-góékhoz. „Én mindig mondtam fiam, hogy éld csak a világot, ne légy olyan buta, mint én: voltam. Tudtam, hogy ez lesz a vége, majd csak...” Éljem világom?

Folytattam nevetett, rázkódott hozzá egész testében.

– Éljem világom? Hol? Hol? Hol? Látta a barátomat, tudja, milyen szerelmesek voltunk mi egymásba, ő meg én? Ha csak az ujjunk összeért, annyi villanyosság támadt bennünk, egy kétszázás körte egy hónapig éghetett volna belőle. Nincs pénze, nincs lakása, együtt él az el-vált feleségével, akinek egyetlen ambíciója... Mit részletezzem? Ez a szép szerelem úgy el-kopott, Olajkar drága, úgy elkopott, hogy rá sem ismerek. Magával is megtörtént biztosan, hisz nem veti föl a pénz, hogy ősszel elővette a molyzsákból a tízéves télikabátját, nézte, for-gatta, vizsgálgatta, aztán megvonta a vállát, hogy erre az évre még jó lesz. Így lettünk mi a szerelmünkkel, Tibor meg én, s ha azt kérde hol kopott el? – Ne kérdezze, annyit még nem ittam, hogy ezt is elmondjam... Nem volt lakás!

– Olajkar tündőve nézett a kétes tisztaságú abroszra:

- A lakásszűke világjelenség.

- De én - kiáltott Lenke -, én egyéni jelenség vagyok, s már nem sokáig tartok. Én! En! Ha van lakásunk, talán már gyerekünk volna, vagy elváltunk volna, vagy... Volna, volna. volna, mint a hínár, megragadja az embert, s húzza lefelé, nem lehet „volnában” élni! Ami így lett a szerelmünkéből, az rossznak nem rossz, jónak nem jó, felemás dolog, kívül az életen, olyan, mint az álom, ami a maga módján megtörtént ugyan, de mégsem történt meg, nyoma van a lélekben, de nincs nyoma a földön. Meghaladja a képességeimet, nem is magyarázom tovább. Egy emléket hadd idézzek. Négy gyerek, a szülők, s az anyós, velük lakom együtt. Nohát egyszer megtörtént, egyetlen egyszer, hogy senki sem volt beteg, senkinek nem kellett külön munkát végezni, más se jött közbe, egyszóval azon a húsvét elsőnapján az egész család elment rokonlátogatóba. Végre van lakás, csend, magány! Tibor feljött, hozott bort, kaviárt, képzelje! - édességet, nekünk ez volt az első ünnepünk az életben! Nem ambícióm, hogy szentnek tartson! Mit cifrázzam, mindig becsengettek, mindig a kritikus pillanatban! Megfájdult a fejünk, sajtott minden tagunk, s a tetejében még a tréfálkozáshoz is jó képet kellett vágnunk. Margó, a sógorom, az anyós - mind szellemeskedett. Azt hitték, kihasználtuk az időt. Tibor másnap jární sem tudott, vőlegény-betegséget kapott, s lemaradt egy zsíros különmunkáról. A mi szerelmünk útja eféle emlékekkel van kikövezve. Ha engem beültetnének egy lakásba, kivirágoznék, mint a magnóliafa. De most menjen, menjen, gyorsan hívjon taxit, mert kezdődik...

- Mint a magnóliafa... a magnóliafa...

A kocsiban Lenke behúzódott a sarokba, szemét lehúnyta, vakon megkereste és erősen megszorította Olajkár kezét. Félhangon beszélt. Olajkár igyekezett másra figyelni, mert úgy érezte, az olyan szavak, mint „Aranyom”, „Bogaram”, „Tengerésem”, nem hozzá szólnak és reszelt volna egy idegen lélek titkaiba orvul behatolni, csak azt tartotta furcsának s a hallottakkal összeegyeztethetetlennek, hogy a találmokra kiejtett szavakat görcsös kézszorítások kísérték. Keze már zsibbadzott, de Lenke nem hagyta abba a szorongatást, amiből Olajkár azt a következtetést szűrte le, hogy az élettani megfigyelés, amely szerint a női szervezet a férfi szervezeténél tökéletesebb, minden bizonnyal helytálló, a fenti tény erre meggyőző bizonyíték. Hála e gondolatoknak, egy időre valóban semmit sem hallott Bajusz Lenke talányos szövegéből. De aztán hirtelen fölkapta a fejét, félig szomorúan, félig örvendezve, a szöveg megváltozott, úgy érezte, most már odafigyelhet, mert a címzett ezúttal talán nem idegen.

- Tohányácskám... Maflicsekem... Te kopasz malé, te!

- Tessék, Lenke - kérdezte készségesen, s minden harag nélkül, de az asszony nem válaszolt, csak a kezét gyötörte szinte kétségbeesetten.

Csakhamar a kocsí megállott. Olajkár ki akarta fizetni a viteldíjat.

- Nem! - mondta Lenke -, ezt is én fizetem.

Bágyasztóan meleg levegő terjengett, a tavasz megrekedt a házak között. Olajkár összekulcsolta karját a hátán, öregurasan mendegélt a kihalt utcán. Időnkint megállította valamely látvány, egy gesztenyefa nedves rügyei, amint a lámpa fényében szinte szemlátomást bontakoznak, érdeklődést keltő plakát, új üzlet, nájlönköntösbe burkolt autó. Hirtelen kacagás hallatszott, nagyon-nagyon fiatal kacagás. Fölcsendült s mindjárt el is némult. A ház sötét volt, néhány ablaka nyitva. Egy darabig várt, aztán hosszú, katonás léptekkel megindult hazafelé, A szíve sajtott, mintha belemartak volna.

GYEVI KÁROLY

NAPSZÁMOSGYEREK KOROMBAN, AZ ÉPÍTÉSZETI HIVATAL UDVARÁN

Napszámba mentem nyáridőben.

Mérnök úr állt az udvaron
s benn az irodán nagy halom
mérnökpapír az asztalon...

Rajzolni volna jó azokra!

Tudnék is én! Szép házakat!

Fölvettek. Nevem szólították,

kaptam malteros kanalat,

fándlit, négynyelű nagy ládákat,

talicskát, szöget, tálakat.

Intett a mester: „Arra megyünk

föl, a tanácsos úrhoz, át

azon a kerten, megjavítjuk

nála a ház homlokzatát!”

Intett a mester; a talicskát

megraktam. Félszegen, sután

megemeltém és elindultam

a nyikorgó kerék után.

ELÉGIA

az éjjel darvak húztak el a vén prësház felett –

s hajnal óta sirok meg káromkodok
mert ez nem az a prësház
mert ezek nem azok a darvak –

s ez meg micsoda csalás
ezzel a festett-Duna fölé pingált
csukottszemű teliholddal?

én utoljára még láttam a valódit
azt a báméshkodót
ott a valódi Körös felett

amikor még igazi lányok fürödtek
igazi vízben
s festetlen szívemben is igazi lányok –

hé emberek
fogjátok el azt a tolvajt
aki elszívta előlem
a telitüdejű otthoni jó levegőt
s most szemében ott zöldel az otthoni táj
szemében ott barnul az otthoni alkony
az egyikben az otthoni fény
a másikban az otthoni árny –
idegében ott borzong
az otthoni jó
meg az otthoni fájás –
talpa alatt az otthoni gyep
feje felett az otthoni nyárfás –
az otthoni ég az otthoni kék az otthoni béke –
fülében ott dudolász
a vizimalom
s anyai nagyapám dörmögése –

fogjátok el a tolvajt emberek
aki zsebrevágta az ifjúságom
s véle az otthoni hit bizodalmát
– ama parttalan tengert –
amikor még
nem szégyeltem
hogyan szeretem az embert

s hogy az vagyok

hisz esténként a vacsoránál
tizenketten ültünk
mint az apostolok.

IDEGES, SOVÁNY ÁBRA

Fejes Endrének

Ideges, sovány ábra az arcod,
Sápadt vagy, akár a krétarajzok.

Koponyád üveg: olyan törékeny,
Csontos búráján, mint röntgenképen

Átfoszforeszkál fehéren égve
Didergő agyad védtelensége.

Most jöttél, máris útnak erednél,
Két napja forró levegőt ettél,

Asszonyod szidhat: még meg se rágod,
Nyeled csak, nyeled a vakvilágot.

Nyeled, mint szöget a kint éjfélig,
Hogy újrakezdhesd, – gyomrod bevérzik.

Micsoda tájon, jaj merre jártál,
Milyen meredek késekre hágtál:

Cipőd elkopott, bordád kilátszik,
Cserepes szádon vérsó virágzik.

Milyen felszedett **kövek**, föllázadt
Sínek közt hordtad vacogó lázad,

Milyen kerekek, csikorgó fékek
Jajából támadt föl ez az élet?

Nem imádkozhatsz, földbe se bújhatsz,
Saját húsodtól sem szabadulhatsz:

Véredben bolyong, fúródik csontig
Ami a világba szikrázva omlik.

Mégis indulsz, a visszhangos járda
Kopog, mint szíved kiskalapácsa,

S loholsz, szemedbe rohan a város,
Szomjazó gépként szippant magához.

Fuldokolsz, ölelsz, meghalni fekszel,
Boldog vagy, gyászolsz, sírva verekszel,

Teszel magaddal iszonyú próbát:
Naponta fent vagy negyvennyolc órát,

S mikor már dőlnél vetetlen ágyba,
Zuhansz, mint tűzbe ázott hasáb fa.

Gőzöl, átizzik holtfáradt tested,
Görcsös öklödet meg nem eresztet.

Hánykódva alszol, üvegszilánkos
Öleléseidtől sziszeg a váncos.

KIS INDIÁNOM

Kis indiánom táborom békém
Erdők bozótok 1. agyon megszagattak
Bozótok tüskék nagyon felvéreztek
Kis indiánom táborom békém

Kis indiánom tisztásom kunyhóm
Esők fojtottak szelek korbácsoltak
Szelek vadállatok úztek megkergettek
Kis indiánom tisztásom kunyhóm

Kis indiánom tűzhelyem ágyam
Bokrokban gödrökben lapultam hánykódtam
Gödrökben magányban fáztam dideregtem
Kis indiánom tűzhelyem ágyam

Kis indiánom indám asszonyom
Szemed megcsókolom szájad csókolgatom
Szájad csókolgatom csakhogy hazaértem
Kis indiánom indám asszonyom

ERDÉLYI JÓZSEF
BÁTOR ÉS ÁRPÁD

Apám szülőfaluja: Bátor,
anyám szülőfaluja: Árpád;
Bátorban mindig verekedtek,
Árpádon nem öröltek árpát;
árpadarán hizott a disznó,
árpakenyeret enni szegyen;
hetvenkedett pedig elég sok
árpicipó a kemencében.

Bátorban mindig verekedtek,
de Árpád szerette a békét;
nem látták soha verekedni
egymással e két falu népét.
Román volt Bátor, magyar Árpád,
onnan bátorság, innen béke
szállt énreám, bennem egy nép lett
Bátor és Árpád derék népe.

ÍGY ÉLÜNK MI...

Úgy élünk mi, hogy rövid életünkben
évszázadokat s évezredek
számlálatlan élünk át s úgy érezzük,
mert nem tudhatunk soha eleget,
hogy nem éltünk semmit. Egy perc az élet,
egy szempillantás, a tenger idő
árából egy csepp, mit elpárologtat
a nap vagy jéggé változtat a fagy;
mégis a tenger benne van a cseppben,
a párában, a semmiben a nagy.

EPIGRAMMA

Hét város vitatá egymástól hajdan a pálmát:
hol született Hellász szemefénye, a vak regeköltő;
hét város hirdette, hogy ő dédelte Homéroszt:
Szmirna, Rodosz, Kolofon, Szalamisz, Khiosz, Argosz, Athénaj.

SZÉKELY DEZSŐ

BOLDOG REGGEL

Az éjszaka nagy szivacsa
Fölitta belőlem az álmot
A legtávolibb csillag földreszállott
A legközelibb bánat messzetűnt

Fodormenta és szénaszag
Egymásra hull mint két szerelmes
S mint lepkeszárny a friss füvekhez
Arcomhoz ér a szél haja

Bíbor áramló fényfolyam
Fut az emlékek lábnyomába
Magányom szűnő pusztasága
Új arcokkal benépesül

Remeg a reggel tenyerén
Létem egy-percnyi tisztasága
Aztán mint könnyű halászbárka
A szél öléből messzefut

Nappal színarany buborék
Fogaím közt egy szalmaszállal
Játszom magammal s a világgal
Születésemet folytatom

ILLYÉS GYULA
BALATON-FŐVÁROS

Példabeszéd az eszkimókról

A föld felületén vannak lakályos és kevésbé lakályos vidékek. Fölmerül a kérdés, hogy vajon miért nem mennek lakni az emberek tömegesen a földgolyónak – de csak országuknak is szebb és kellemesebb tájaira.

Beszéltem olyan emberrel, akinek erről egyszer egy eszkimóval volt alkalma eszmét cserélnie. Tapintatosan fogott hozzá, maga sem tudta pontosan, miért. A híres sarki hideggel kezdte; hogy az valójában olyan zord-e, mint aminőnek emlegetik.

- Olyan – mondta az okostekintetű, feketeszemű ember, az eszkimó.
- S hogy viselik?
- Nehezen.
- Fáznak?
- Igen.
- Nyáron?
- Néha nyáron is fázunk.
- És télen, amikor még nagyobb a hideg?
- Akkor még jobban fázunk.
- És amikor olyan nagyon-nagyon hideg van?
- Akkor nagyon-nagyon fázunk – mondta mosolyogva az élénknyakforgású, alacsony ember.

A beszélgetés Leningrádon folyt, egy kórházban. Az udvaron hársfák álltak, virágban éppen. Ismerősem kimutatott a nyitott ablakon.

- Amint látja, van a földnek kedvezőbb éghajlatú tája is.
- Persze, hogy látom – mondta a kérdezett fölhúzódkodva a fehér ágyán. Már gyógyulóban volt, túl a veseoperáción, ami végett oda szállították, repülőgépen, arról a sarki meteorológiai megfigyelő állomásról, ahol segédkezett.

- Honfitársai is tudják, hogy vannak melegebb éghajlatú földrészek?
- Hogyne.
- S nem gondolták, hogy lejjebb jöjjenek? Ha csak néhány fokkal is. Ön nem-sokára ithagyhatja a kórházat. Nem jutott eszébe, hogy esetleg köztünk marad? Vagy nem éppen oda megy vissza, a lehidegebbre. A megtámadott veséjével.

A jó arcmozgású ember még jobban elmosolyodott. Behúnyt szemmel bólintgatott. Nem helyeslésül. Ez náluk is azt jelentette, hogy érti a lényegét; belelát a dolog velejébe, átlát a szitán. Válasz helyett most ő kérdezett.

- Ön hol él?
- Ismerősem magyar volt. Megmagyarázta, merre felé él.
- Ott nincs tél?
- Van.
- Fáznak?
- Fázunk.
- S onnan délebbre?
- Kevésbé fáznak.
- Nem gondolt arra, hogy lejjebb megy, ha csak néhány fokkal is?

Egy ifjúkori bátor szikra

A példabeszéd is átlátszó.

Mért nem tolultak az emberek a bolygón a legszebb tájak felé. Magyarországon a Balaton köré? Nemcsak abból a célból ez utóbbihoz, hogy a kánikula porát külsőleg egy kis úszással, belsőleg egy kis badacsonyival lemosásák. Azért, hogy itt

éljenek. Nem nyitunk táji szépségversenyt; vannak ezzel vetekedő, ezt fölülmuló hazai vidékek, magunk is nem egyet ismerünk. De –

Van a Fejér megyei görögdinnyetermelőknek egy jó szavuk. Az a legbelső, magtalan, egy kicsit mindig különváló rész, az ő szótárukban az az ízek fészke, az a dinnye szíve. A fajdinnye ismertető jegye, hogy abban az a rész akkor is édes, ha az esztendő nem volt kedvező a cukrosodásra.

A Balaton-környék ilyenféle mindig-édes része az országnak. Független szinte nemcsak az időjárástól, hanem az évszakoktól is. Mit kezd az ember egy havassal, egy fjorddal hathetes záporban? A tájak erőpróbája az őszi-tavaszi lucsok, a köd, és a zuhogás. Ahogy a szép női arc és test fátyol alatt is szép, sőt az e téren jártasok szerint még szebb, mert rejtelmesebb, mert a pasztell előbb, hússzerűbb, mint a vonal, akként marad szép, sőt fokozza szépségét az eső függőnye mögött az a táj is, amely nemcsak születetten formás, hanem a szem gyönyörére kellően van elfektetve is, völgyei és halmi klímától független harmóniájában. A Balaton vize egy évszakban egy érzékszervünknek nyújt gyönyört, de a Balaton-környék nemcsak nyáron, nemcsak a bőrre hat. Ideghez, elméhez, sőt mondhatni jellemhez ebben az éző évszakban szól a kérdés mélyebb ismerői szerint a legkevésbé. Ez teljes táj. Semmit sem tud róla, aki csak, mint lehetséges viszony-partnert tartja fejében. Van egy új adás-vételi szólásunk: öröklakás, használt motor igényesnek. Itt maga a kínálmány igényes, függetlenül a pénztől. S ráadásul országosan. Milyen lehetőséggel, sőt következménnyel?

Nem közönséges – de nem is ritka – elme-frissítés és képzelet-torna egy ország alakítgatásával játszani. A mi hajdani népmentő eszmecséireink tréfa-szüneteiben például még az Alföld hegyesítésének eszméje is fölmerült, épp szerénységgem részéről. Tudjuk, országunk székhelye előbb Veszprém, majd Esztergom volt. Kipatant olyan szikra is a tervek során, nem volna-e esedékes a székhelyet már Budapestről is továbbvinni. Képzeltető, milyen tábora támadt Debrecennek. Az én ajánlatom, meghökkentve a várakozást, nem Ozora volt, nem is Cece. Nem egy helység.

Végig az egész Balaton-part.

A választás gyakorlatiasságát a képszerűsége vezette be. A minisztériumok, a követségek, az adóhivatalok, az Opera, a képviselőház, a mű- és iparcsarnok, valamint a különféle szín-, fog- és kórházak, a nagy áruházak közvetlenül a vízparton állnak. Az ide-oda utasított közönség nem zörgő villamoson, hanem zajtalan vitorláson vagy igazán-hangtalan motorcsónakon siklik az ujjal is megmutatható következő cél felé. A ráérősebbek megannyi Helka és Kelén földéltén, bőrük süttetve, tüdejük szellőztetve, a kék tájjal szemüket, agyukat öblögetve két hivatali pacakázás vagy két műélvezet között egy óriási Canale Grande-n, ez utóbbi települési formáján még javítva is valamelyest. Első sorban annak a hazai fölismerésnek alapján, hogy a legötletesebbek az egy utcájú falvak, még ha kilométerekre elnyúlnak is, főleg persze a völgyekben kanyargók: a hátsó udvar mögé így portákként odahelyezhető a kert, a gyümölcsös, az emelkedésre a szőlő, legfölül egy kis erdő. Mint tudjuk, a Balaton-part paraszti tájbeosztása ez. Az egyutcájú székváros Akadémiaja fölött tehát présház fehérlik, a műegyetem földelével egy vonalban permekezés folyik, szőlőkapálás, vagy akár krumplikapálás, mert hisz hely lesz bőven: ez a part százezer holdat övez, a városok pedig – átjutva egy közeli tetőzési ponton – nem növekedni, hanem urbanusaink minden színváltása ellenére kisebbedni fognak. London terjed? Mint falu. Jellegzetes városi részében, a Cityben éjszakaként már csak kilencezer ember alszik, kilencezer házmester, és az is kedve ellenére, puszta pénzért.

Egy vátesz a 20. században

Indokaim részletesebb elsorolásával, tudom, most is még csak a szem-merevítő idegek működését, a mosoly-szélesítő izmok munkáját fokoznám; egy késői utókor másképp fog rám tekinteni.

Helyesbíték. Nem is oly kései utókor.

Nincs messze az idő, hogy Magyarország fölületi képe is csak nem úgy megfog változni, mint a társadalmi, a szerkezeti. Ezúttal csak, nem is első soron, a gépkocsik elszaporodására gondolok. Ami némely nyugati országban hovatovább átok lesz, nálunk jó sokáig – tán mindvégig – áldást ígér: a közlekedési eszközök növekedése egy ilyen kis országban teljesen elmoshatja a város és a vidék közti különbséget. Egész Magyarország urbanizálódhat, úgy, hogy nem satnyítja el vidékeit, sőt megpezsdíti azokat. Autó-strádán száz kilométer körzetből bejárhatnak munkahelyükre az emberek. Mert hisz azt egy csak közepes minőségű gépkocsival rövidebb idő alatt meg lehet tenni, mint amennyit általában elvillamosozunk városi lakásunk és munkahelyünk között.

Kell folytatnom? Az útcsinálásnak nálunk nem kell különös természeti akadályokat legyőznie: se nagy hegy, se áthatolhatatlan mocsár; folyó se sok. Képzelnünk el egy Tisza–Duna közt, ahol mindenki családi házból, maga-nyeste gyümölcsfák alól gördül be a gyárába, a hivatalába, az iskolájába. Képzelnünk el egy ilyen – városait szinte szőlők közé aprózott – Dunántúlt.

Fürdőszoba, rádió, hűtőszekrény, televízió, gépkocsi: a civilizálódásnak ezek a XX. századi mérföldes lépései a világ minden táján; ezeket ismerjük, ezeket emlegetjük, találgatva: és a következő lépés?

Megvan. Az elmúlt őszt és telet Angliában, Franciaországban töltöttem. Legtöbb párisi barátunkkal szombat déltől vasárnap éjfélig, most a jeges záporok s hófúvások idején is, jobbadán faluhelyen találkoztunk; oda invitáltak, oda vittek ki bennünket. A vidékről bizonyos réteg ott is a városokba kívánczik. De majdnem akkora réteg kívánczik már, ha egyelőre csak hétvégére is, a városokból vidékre. A francia falvak hirhedt elnéptelenedése megszűnőben, már a Alpeseekben is, még pedig figyelemre méltó tünetekkel: a lakosság igazán nem várt kicserélődésével. Aki városi teheti – az említett tehetőségi grádusok, a hűtőszekrény és a gépkocsi után – faluban, sőt tanyán szerez magának akármilyen egyszerű parasztházat, minél istenhátamögöttibb, annál jobb! Azt berendezni, azt lakályosítani, abba visszavonulni a gyorsaság, a láрма, és a dumák poklából, ott elolvasni a könyvet, meghallgatni a lemezt, amit hét közben kiszemeltünk, ott váltani eszmét nyugodtan házastársunkkal, a szomszéd paraszttal, vagy meghívott barátainkkal: az alakuló életformának ez az új hajtása; a dácsa, ami a géperei járművek szövetségi erejével a városi lakást pied – a – terre-ré nyomja vissza.

Ha álmunk a jövőt tapogatja

Az eszkimók azért nem mennek Sziciliába lakni, a magyarok azért nem gyűlnek országuk geográfiai szíve köré, mert az egyén élménye még nem a közösség lehetősége. Ehhez magának a közösségnek élményére, aztán vágyára, illetve igényére van szükség. Ha már ilyen távoli tekintetekre ernyőzzük szemünket a jövő felé, jósolhatunk még merészebbeket is. Véges-végül az eszkimók le fognak menni Sziciliába, vagy Szicília melegét varázsolják föl valamiképp magukhoz, hogy az se vesszen kárba, ami most is jó nekik odafönt.

Ha a szellem nem játszana, nem teremtene. Úgynevezett tarka képzelgéseket kergetni, ebben a Balatonról szólva is benne lehet úgy a jövő, mint egy regényben, vagy versben. Azaz ezt is a jövő súghatja, ha még nem diktálja is. Az a súgás – az a sugallat – pedig alapjában ugyancsak nagy igazságot mond: ha egyelőre kezdő alakban is. Ahol jól érzem magam, mért csak üdülni menjek oda, s miért csak két hétre? S ha az a gyönyörű hely oly óriási, hogy – amint láttuk – milliók elférnek rajta?

Homokvárait a gyermekek az igazi várak utánzásával építgetik. Óriási irodalma lehetne annak, mit köszönhet a várépítészet tökéletesedése ezeknek a homokjátékoknak.

Dolgozok, mint egy örült s pihenek, mint egy hulla – nem hiszem, hogy a szabadverseny, a profithajszoló termelés e két szélsősége jellemzi majd bárhol is a jövő

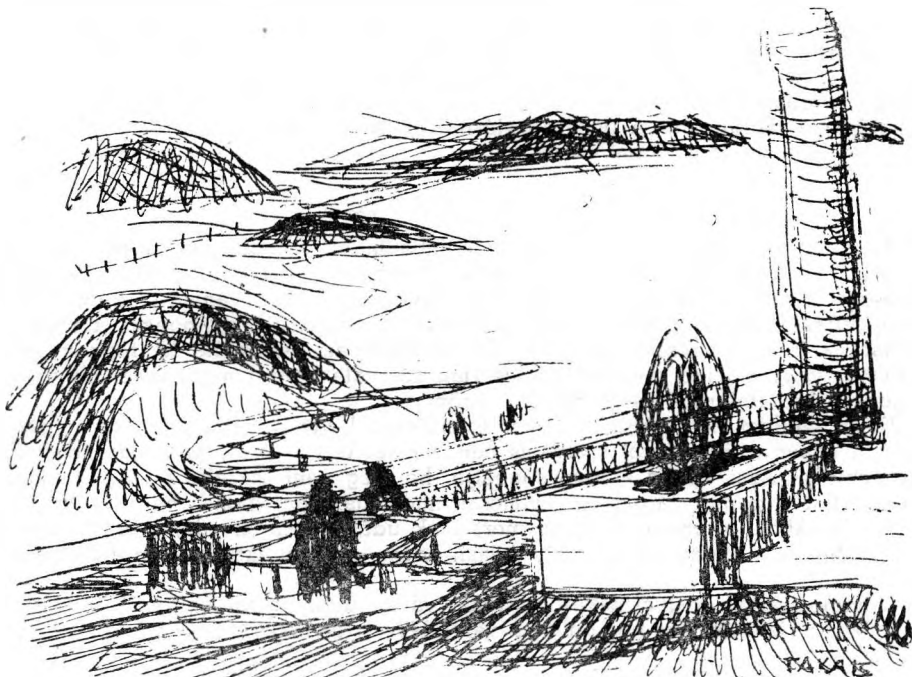
bármily eszközzel alkotó munkását. Etimologiai alapja a munka szónak minden nyelvben a gyötrellem, a kín, a rabság. Nem hiszem, hogy a fölszabadulás ez alól úgy történik, ahogy a kiállt gyötrellem képzelte: a hajszoltság és henyesség viszonyának egy török mennyországszerű átfordításával. Az a fölszabadulás a kiegyenlítő-dés irányában fog haladni, az én képzeletem így kívánja. Egész nap tevékenykedem, de közben jól is érzem magam: örömmel alkotok; a civilizációnak, amely bennünk forrva érlelődik, ez lehet a fokmérője.

De hát akkor ezek az üdülő-édenek? Életünk csúcspillanatai vajon még sem azok lesznek, amidőn egy kifogástalanul gyorsan fölszolgált kifogástalan ebédet egy kifogástalan feketével megtetézve kilépdélünk egy kifogástalan árnyékú teraszra, s kiválasztva a legkifogástalanabb nyugszékot, pasaként járatjuk álomra hajló szemünket a barnára sült hurik százával teleszórt fövényen, minden gondként azt forgatva agyunkban, vajon kivel uszunk, teázzunk, táncoljunk s taglaljuk Thomas Mann stílusát, ha majd fölébredünk? Ahogy mondani szokás, mindezt én baloldaltól illetem bírálattal; keveslem. Az öröm idejét is, minőségét is.

Szüköllöm és kicsinylem.

Nézhetünk már távolabbra is. Csak első hallásra lesz e mentmondás, amivel a befejezésbe fogok. Lehetünk már annyira reálisak, hogy álmaink tervhivatalában munkába vegyük a remény egészséges város- és tájrendezéseit, esedékes lét-elő-irányzásait. Nemzete ügynökeként mindenki lehet telekspekuláns, megízlelheti az ingyen pénzkeresés, a nyereszkesedés ezúttal nemes gyönyörét, a közvetítésnek azt a házasságszerzéssel rokon kéjét, mely különben csak a vénasszonyoknak adatik meg. Fogalmunk sincs, mi fekszik ebben a Balatonban. Hogy mit fog ez a környék érni ötven, ötszáz év múlva! Hogy mit lehet, hogy mit fognak ebből kihozni, egy kis előrelátással. Gyermekeire gondoljon, ha ittjár, függetlenül attól, vannak-e már; mert erre érdemes. Sziciliából fognak idetódulni a népek, nyaranta főképp.

S ráadásul mindez csak példakép és kezdet.

TAKÁTS GYULA rajza

FIATAL LENGYEL KÖLTŐK

Talán éppen a „fiatal” jelző a legkevésbé alkalmas arra, hogy költőket jellemezzünk vele. Hisz a világirodalom nagy lírikusai közt legalább annyi fiatalon meghalt „örökifjat” tartunk számon, mint ahány „szent öreg”; a fiatalság nem jelent szükségképpen kezdő, tanuló korszakot. Az a hat költő, akiknek műveiből itt – a mai lengyel költészet dús terméséből kiragadva – izelítőt adunk, semmiképpen sem kezdő; abban az értelemben „fiatalok”, hogy valamenynyien a második világháború után, már a népi Lengyelországban értek költővé, ellentétben az előbb „beérkezett” nemzedékkel. A legidősebb közülük, Tadeusz Różewicz, 1921-ben született, a legfiatalabb, Stanisław Grochowiak, 1934-ben.

Różewiczet ma már a lengyel költészet élő legjobbjai közt tartjuk számon. A szilészi iparvidéken, Gliwicében él. Költészete a második világháború és a német megszállás időszakának halálos szorongásából bontakozott ki, s ma, a békés új világ tartós örömét keresve is vissza-visszaérez az elfelejtetetlenre. Szinte ridegen pontos szabadversei a lényeg díszítetlen megfogalmazására törekednek. Lírai énjének élményeitől egy nagyobb emberi szintézis felé halad, más, a líra szükségszerű szubjektivitását korlátok közé szorító műfajokon át; sikeresen próbálkozik az elbeszélő prózával, majd rátalál a költői színpad sajátos lehetőségeire. Groteszk egyfelvonásosaiban (Kartoték, A Laokoon-csoport, Szemtanúk stb.) korunk emberét, a ma élő lengyel nemzedéket létének alapvető kérdéseivel állítja szembe, az önmarcangoló emlékezés és a hedonista nemtörődömség Scylla és Charybdise közt keresi az utat a tartalmas, igaz emberség felé.

A lengyel falu szülötte a Kárpátok hegyvidékéről Krakkóba származott Tadeusz Nowak (szül. 1930). Költészetének alapvető élményanyaga mindmáig a falusi élet, legfőbb formai ihletője a népköltészet; megrázó erővel eleveníti meg a természettel összeforrt, tudatlanságában is bölcs, művészi képzelőerejű öreg hegyi parasztok lelkivilágát. Elsősorban költő, bár az utóbbi években elbeszéléseket is ír.

A költészet és a próza terén egyaránt kiváló a Varsóban élő Wiktor Woroszyński (szül. 1927). Sajátos, szaggatott, elhallgatásokkal-teli stílusával a művész kifejezés különös tömörségét és plaszticitását sikerült elérnie. Az orosz irodalom alapos ismerője (a moszkvai Gorkij-intézetben nyert tudományos képesítést); Szaltikov-Scsedrinről írt regénye a mai lengyel irodalom legjobb alkotásai közé tartozik.

A lírai költészet és a színpad két pólusa közt mozog Zbigniew Herbert (1924) és Stanisław Grochowiak (1934) munkássága. Mindkettejük költészete erősen gondolati, intellektuális jellegű; Grochowiak a szabadversek mellett a hagyományos formákhoz is vonzódik, különösen a szonettet kedveli. Az érzelmek, hangulatok finom megfigyelések költője Maigorzata Hillar (szül. 1931); különösen szerelmi lírája jelentékeny.

A „fiatal” lengyel költészetet – ha csupán néhány szóval akarunk beszélni róla – minden formalizmust elvető, gyakran kiméletlen és szívszorongató őszinteség, mélységes emberi felelősségérzet, elmélyedő és elmélyedésre készítő lényeg-keresés jellemzi. Keserőségeken át kihordott öröm, mindenkor harcos béke-akarat.

Költészet az emberért.

Kerényi Grácia

TADEUSZ RÓZEWICZ:

BÜVÉSZINAS

Minek is nyitottam fel szememet
Elönt a formák és színek világa
hullámra hullám
formára forma
színre szín
mérges zöldék
hideg kékségek
intenzív napsárgák
élénk homárvörösek
prédája vagyok
s nem tudok betelni.

Minek is nyitottam ki fületem
 Megtöltöttek élő harmóniák
 holtak hangjának echója
 még a könny is csikorogva vág
 arcomba mint üvegbe a gyémánt
 s a csend mint harci dobokra
 feszülő bőr dübörög
 én boldogtalan hallok a fű növést.

Minek is oldottam meg nyelvemet
 Elvesztettem az arany hallgatást
 fecsegek s nem mondok semmi újat
 a nap alatt.
 Kitárulkozom
 s nem ismerek varázsszót
 amely magamba
 visszazárna.

SEBŐK ÉVA fordítása

A Z É L E T M É L Y E

Túl a világ végén
 túl a halálón
 az élet legmélyébe jutottam
 megalkottam magam
 életet építettem
 embereket állatokat tájakat

ez asztal mondtam
 ez asztal
 az asztalon kés meg kenyér
 késsel szelik a kenyeret
 kenyérrel él az ember

az embert szeretni kell
 tanultam éjjel nappal
 mit kell szeretni
 azt feleltem az embert

ez ablak mondtam
 ez ablak
 az ablak mögött kert
 almát látok a kertben
 virágzó almát
 virágai lehullnak
 gyümölcsse fogan
 érlelődik
 apám almát szakít a fáról
 az ember aki almát szakít
 az én apám

ültem a ház küszöbén
 az az anyó ki kötőfékkal
 kecskéjét húzza
 fontosabb
 és értékesebb
 mint a hét világcsofája
 aki őt feleslegesnek

hiszi érzi
 gyilkos

ez ember
 ez fa ez kenyér

az ember eszik hogy éljen
 ismételtam magamnak
 jelentős az ember élete
 fontos az emberélet
 az élet értéke
 felette van minden
 embergyártotta tárgynak
 nagy kincs az ember
 ismételtettem konokul

ez víz mondtam
 simogattam a hullámokat
 és beszélgettem a folyóval
 te víz mondtam
 jó víz
 én vagyok az
 beszélt az ember a vízhez
 beszélt a holdhoz
 esőhöz virághoz
 beszélt a földhöz
 madarakhoz
 az éghez

az ég hallgatott
 a föld hallgatott
 ha földből vízből égből
 hangot hallott az ember
 más ember hangja volt

(1955)

SEBŐK ÉVA fordítása

HAGYJATOK MAGUNKRA MINKET

Feledjetek el minket
a nemzedékünket
éljetez embermódra
feledjetez el minket

mi irigyeltük
a növényeket a köveket
irigyeltük a kutyát

szeretnék patkány lenni
mondtam a kedvesemnek

szeretnék nem lenni
szeretnék elaludni
s csak a háború után
fölébredni – szölt hűnyt szemmel

feledjetez el minket
ne firtassátok ifjúságunkat
hagyjatek magunkra minket

KERÉNYI GRÁCIA fordítása

KI A KÖLTŐ

Költő az aki verset ír
és az aki nem ír verset

költő az aki széttepi kötelékét
és aki köteléket vesz magára

költő az aki hisz
és aki nem tud hinni

költő az aki hazudott
és az akinek hazudtak

költő az aki kézből evett
és az aki levágta a kezét

költő az akinek szája van
és az aki lenyeli az igazságot

az aki elbukott
és aki fölkel

költő az aki elmegy
és aki elmenni nem tud

KERÉNYI GRÁCIA fordítása

TADEUSZ NOWAK

ANYA LEVELE FIÁHOZ

– A „Nagybőjti misztérium” c. sorozatból –

Fiacskám, én sólymom
az ég arany szemében,
fiacskám, házunk, kertünk,
csürein arany szemefénye,
barmaink szemefénye, fiacskám,
könyörgök érte, hogy sose légy
a nyuszt arany szemében
repező verebecske.

Pedig ott szökdél már a fákon.
Tegnap épp kecskét legeltettem
az erdőn, s hallottam a lomb közt,
s azután nyomban a madárka
tépő sikoltásában,
tolla hullásában.
Látni nem láttam, mert vasárnap
eltört a régi pápaszemem.
De azt mondta a szomszédasszony,
meg a többi népek is,
hogy házam fölött az ég
– az angyszárnýtól kezdve
a galambom nyakáig –
csupa friss nyuszt-harapás.

S még azt is mondták nekem,
hogy elhagytak téged, fiacskám,
az angyalok, ahogy a forrást
hagya el a tiszta víz,
ha elvágják a forrást
tápláló mély eret.
Azért írok neked, fiacskám,
mert nem hiszem, amit a népek
mondanak, az égről s terőlad,
hiszen épp nagybőjti idő van
s a nagybőjti időben mindig
csupa harapás az egész ég.
De kérlek, én fiacskám,
küldj már egy pápaszemet nekem,
nem kell épp csontkeretes,
jobb is, ha drót a foglalatja,
ahogy én ezt az érmet küldöm,
hogy az égre nézhessek végre
s az emberek szemébe.

KERÉNYI GRÁCIA fordítása

WIKTOR WOROSZYLSKI

A TE MINDENNAPI GYILKOSOD

- Részletek egy hosszabb költeményből -

12

Jó neked velem
mondd

hazudd
ha hazugság

bólints
jó neked velem
igen

én elhiszem
biztosan elhiszem
mondd hát

jó neked
velem
engem
igen hát igen

kiáltsd
jó
milyen jó

16

Irgalmazzatok irgalmazzatok
ne ítéljétek el minket

olyan ifjak
olyan csupaszok
olyan egyedülvalók

ne süssétek ránk ráncok bélyegét
ne tépjétek ki a hajunkat
ne taszítsatok kórházba
még egy percig
még egy évig

túl szigorúan büntettek azért
hogy egy férfi
hogy egy asszony
hogy mi ketten

ne ítéljétek ezt a szerelmet
halálra

nincs irgalom

körülvesznek minket
meneküljünk el együtt
karomba veszlek

olyan ifjak
olyan szépek
olyan magányosak

az a szörny a papucsával
csoszog zörög az ujsággal
a megszokás

a hóhér agy-fúró hangja
az aggódás bántó gondok

az öregedés fogója
tépí a csontokat ideget izmot

meneküljünk meneküljünk
ha csak egy percre
ha csak egy évre

lakásba száműztek minket
irgalmatlanul

uszítottak sarkantyúztak
csináld meg még ezt vagy azt
s mi hová

jaj már késő kész a máglya
ó kegyelmes inkvizitor
oly ifjak nézz a tükörbe
eltöröm nézz az órára
elfelejtettem felhúzni
szemébe nézz meneküljünk

me
ne
kül
jünk

KERÉNYI GRÁCIA fordítása

ZBIGNIEW HERBERT

LEGELÖL A KUTYA

Legelől a derék kutya megy
utána a számár vagy disznó
ösvényt tapodnak a fekete fűben
azon suhan át az első ember
aki elfojtja vaskezeivel
üveg-homlokán a félelem cseppjét

Tehát elsőnek a kutya, a jámbor
ki nem hagyott el bennünket soha
amint elalszik a keringő ólban
álmában földi lámpákat, csontot lát
felforr – megalvad benne a meleg vér

S mi a kutya, a második után
pórázon vezet benünket, elől megy
s mi a fehér úrhajós-bottal
ügyetlenül a csillagokba botlunk
semmit nem látunk, nem is hallunk
öklünkkel verjük a sötét éthert
minden hullámon nyüzszítés hallik

minden mit útra vihet az ember
által a világ sötét üszkén
az ember nevét alma illatát
a hang dióját árnyalati szint
vinnünk kell hogy visszatérhessünk
rátaláljunk a hazaútra gyorsan
mikor a vak kutya visszavezet
ugat a földre akár a holdra

KERÉNYI GRÁCIA fordítása

STANISŁAW GROCHOWIAK:

BALLADA

Lovam alszik. Most látom csak, mily baljós,
Félelmes egy alvó ló figurája.
Kardom lecsüggedt- Forгатom, hiába,
Nőstényoroszlán nyelve sem ily hajlós.

Kastélyom üres. Próbálj csak belépni,
Kongó csarnokok barlangtorkát járjad.
Gyertyát találsz,
De nem kap lángra már –
S ettől ajkad viaszfehérre sápad.

Szegény ágyam. Nyirkosság marta széjjel,
Havára nem hull többé rózsza szirma.
Párnámnak dombja mint szerelem-szikla –
Láttál ilyet már? – tornyosul az éjbe.

Félek magamban. Még a léttelennek
Nemléte is vak rémületbe kerget.
Ki hült helyemre óvatlan tapintott,
Széttárt karokkal holt szoborrá dermedt.

SEBŐK ÉVA fordítása

MALGORZATA HILLAR

NARANCS

Kis ujjával
narancsot hámozott

Amaz ott a második padból
nézte

Haragosan nyelte a nyálát

Azt gondolta
Egy gerezdért odaadnám neki

a sárga krétámat
és két szöveget

De nem szólt semmit

Csak kenyerét szorongatta
forró kezétől megolvadt a zsír
s lecsöpögött
olcsó kis nadrágjára

SEBŐK ÉVA fordítása

A FIÚ

Nagyon jó
hozzá

Zsúfolt vonatban is mindig
az ablaknál szerez
helyet neki
ő maga meg a folyosón áll
s ujságja fölött imbolyog

Ha eső esik
saját kabátját teríti rá
Azt mondja
Ej kutyabajom se lesz

Odaadná neki
álmát is
két szemét is

Mondják
nagyon jó
hozzá

Mit akar az a lány még

Pedig hát nem akar semmit
Csak rámosolyog
és könnye hull

SEBŐK ÉVA fordítása

SIMON BÉLA: Balaton-vidék (ecsetrajz)

CSORBA GYÖZÖ

A SZÜLŐFÖLDRŐL*

A szív bőségét és a bőség zavarát egyszerre éreztem, amikor elmélkedni kezdtem, hogy Pécsnek és Baranyának ezen a jeles napján mit is beszéljek a városról és a megyéről.

Idevalósi vagyok s nemcsak lakóhelyem, hanem születésem szerint is. Bár az anyai–apai ágak az ország más tájairól hajoltak erre, számomra a fogalmak már itt töltekeztek tartalommal. Nekem a hegy, a völgy, a város, a falu, a gyár, a szántóföld, az évszakok, az ember, de még a halál is pécsi és baranyai.

Tele vagyok, nagyon tele ezzel a vidékkel. Úgy vagyok tele, hogy nehéz a szónak végét találnom, ha rákanyarodik, de talán még nehezebb belefognom, meglegnem az elejét.

Emberszabású táj – ezzel szeretnék először dicsekedni. Földrajza, természetrajza, éghajlata emberpárti, csak igen ritkán ellenséges. Legmagasabb hegye, a Zengő például nem éri el a 700 métert sem, de mégiscsak hegy, s a Mecsek többi részével együtt mindazt nyújtja, ami egy hegytől elvárható: erdőt, benne vadat, mélyében ásványi kincseket, vizet, lankáin szőlőt s gyümölcsöt. Védőfal is az északi hidegek támadásai ellen, kiránduló- és sétahely, s látványnak is megkapó.

Két nagy folyóvizét: a Dunát és a Drávát át lehet kiáltani. De a Duna komoly hajókat is hord, sőt még Pécs vízellátási gondjain is segít: a Moháctól Pécsig futó csővezetéken szünet nélkül árad a víz a Mecsek aljára.

Az első fagyosnap Dél-Baranyában november elején szokott bekövetkezni, Magyarország északi részein viszont egy hónappal korábban. A téli középhőmérséklet a megyében magasabb, mint bárhol másutt az országban.

Nos, ez az emberszabású táj – tudásaink véleménye szerint – mintegy 6 ezer éve rendszeresen lakott. A kőkor, rézkor, bronzkor, vaskor évszázadai sorra ránköröktették emlékeiket. Időszámításunk kezdete táján megyénk Róma uralma alá került.

Pécs, a római Sopianae, a III. században egész Pannonia közigazgatási székhelye lett.

Aztán jöttek a húnok, a gótok, a longobardok, az avarok, a szlávok, a frankok majd a IX. század végén a magyarok. Baranya területét a Botond-törzs szállta meg. Elkezdődött itt is népünk viszontagságos története.

Pécsvár, Szigetvár és Siklós vára, a mecseknádasdi templom és kastély, az ú. n. Rékavár, a pécsi kőtar, a Barbakán, a tettyei romok, a minaréti, Gázi Kászim dzsámija, a barokk Pécs házai – mind, mind ennek a történelemnek bizonyosságai.

S a másfajta emlékek, melyek a sorsot, a történelmet vállaló és hordozó lelket, az alkotó szellemet s a munkás szorgalmat őrzik.

A zengővárkonyi lakógödrök és csiszolt kőeszközök éppúgy őket idézik, mint egy szőlőtőke, melynek őst Probus római császár katonái ültették el a Mecsek lejtőjén. A pécsi egyetem 1367-ben kelt alapítólevele, a mohácsi csata tragédiája, vagy a tagolatlanul nyújtózó, sivár külsejű volt uradalmi cselédépületek, Janus Pannonius

* Elhangzott a Televízió 1964. június 14-i pécs–baranyai napján.

versei, a 6. közös gyalogezred lázadása 1918 pünkösdjén vagy a csendőrsortőzzel és 3 bányász halálával végződött 1937-es sztrájk ugyancsak ennek a léleknek, szellemnek, szorgalomnak, vállalásnak dokumentumai.

Íme, ilyen környezetben, ilyen levegőben születik, nevelkedik és él a pécsi-baranyai ember. Együtt a múlttal, mely néha köt, néha csak feszélyez, de elég ritkán ihlet. Én úgy érzem, hogy itt minálunk többnyire ezzel a ritka hatásával van jelen.

Mert lám: esztendők óta s ma is – szinte szünet nélkül – feltárunk és restaurálunk. Váraink pusztulását szakértő kezek megállították. Évenként végigjártasszuk Mohácson a török időkre emlékeztető, félelmesen-jókedvű búsójárást. Nagy gonddal gyűjtjük a megye munkás- és parasztmozgalmainak emlékeit, a népművészet egyre fogyatkozó értékeit. S közben – szép harmóniában mindezzel – fölépítettük és tovább építjük Komlót, Pécs-Meszest, a nagyszerű Uránvárost, a hőerőművet, villamosítottuk az egész megyét, új iskolákat, tantermek sorát adtuk át az ifjúságnak, szilárd közművelődési könyvtárhálózatot létesítettünk, kibővítettük és megszüpítettük Harkányt, tudószanatóriumot emeltünk a Mecsek oldalában, hatalmas szőlő- és gyümölcsstelepitést hajtottunk és hajtunk végre megyeszerte, elkezdjük az Abaligeti tó és környéke rendezését, hamarosan beköltöznek Pécs első 9 emeletes házainak új lakói, van önálló műsort sugárzó rádiónk, televízió közvetítő állomásunk, a város tudományos, irodalmi és művészeti élete élénk és igényes. A Jelenkor című folyóiratot, a pécsi balettegyüttest, a Liszt Ferenc Kórust, képzőművészetünket messze a megye határain túl is ismerik és megbecsülik.

S vajon ki tudná kideríteni, hogy közvetlenül vagy áttételesen milyen szerepe volt és van mindebben a hagyományoknak? Hány gondolatot sugalltak, mikor voltak példa és mikor intelem? Mi született folytatásnak, mi feledtetőnek és mi gátnak?

Mostanában divatos az ú. n. honismeret. A hivatalosokon kívül szakkörök és magánosok százai kutatják egy-egy megye, város, falu, tájegység történelmét, néprajzát, gazdasági és kulturális életét. Hol komoly eredményekkel, hol csupán naív újrafelfedezésekkel, de mindig lényegében azonos tartalommal. Nem céltalan múltbanezés ez, s jó, hogy így van. Tartós, megbízható szeretet nincs ismeret nélkül.

Ez a szeretet nem fenyeget a sovinizmus veszélyével. Mert mi, pécsiek-baranyaiak büszkéek vagyunk ugyan 6 ezer éves múltunkra, hogy hazánkban a legnagyobb hőmérsékletet Pécsen mérték 1950. július 1-én, hogy a nagyharsányi hegy oldalán már február végén, március elején kivirít a magyar kikerics, mely sehol másutt az országban nem honos, hogy nálunk emlékmű hirdeti két multszázadi pécsi gyakorló zenész nevét, hogy a reumások ezrei gyógyulnak meg a harkányi hévízben, hogy kiváló kokszolható szenet bányászunk, hogy boraink a nemzetközi versenyekről aranyérmek sorát hozzák haza – de titokban érezzük azt is, hogy mindez nem emel az ország más megyéi fölé, legfeljebb megkülönböztet tőlük. S van annyi humorérzékünk, hogy a túlzó lokálpatriotizmuson magunk is mosolygunk.

Baranya csupán egyetlen megyéje, Pécs egyetlen városa az országnak. Amit elmondtam róluk, ismeretközlésnek nyilván kevés, lelkesedésnek meg – félek – nem elég meggyőző. Gondolatébresztőnek talán mégis beválk. A lélek – sajátos törvényei szerint – szívesen helyettesít. A Mecsek helyébe könnyű az Avast tenni vagy a Lővöket, a Duna és a Dráva helyébe a Tiszát vagy akár a Bodrogot, a villányi bor íze észrevétlenül mehet át az egri bikavérébe, a Zsolnay-gyár eozinjai simán ölthetik egy-egy herendi porcelántárgy alakját, s a pécsi bányászok fekete személya fölé dorogi vagy tatai bányász is kitekinthet. Röviden: a mi büszkeségünk fölgújthat más büszkeséget, a mi hűségünk támaszthat más hűséget is, a mi buzgalomunk más buzgalomnak is lehet szíója.

Szeretném remélni, hogy így is van.

KÁTYÚBAN

A pettendi termelészövetkezet életéből

(Befejező rész)

A sorbafejés, sztrájk és egyéb furcsaságok

Nem akarásnak nyögés a vége. Míg másutt a kezdeti nehézségek leküzdésére szervezett harc indult, s minden esztendő meghozta ebben a maga eredményét, itt mintha megállt volna az élet. A falu lassacskán fejlődött ugyan, de a téesz egy helyben topogott. Mintha csak mindenki arra várt volna, mikor megy tönkre a közös gazdaság. A közös gazdaságot olyannyira nem érezte magáénak a tagság, hogy a legelemibb kérdéseket is csak hosszas huza-vona után, rendszerint „külső nyomásra” oldották meg. Előfordult, hogy az állattenyésztésben a fejő megúnta „hivatalát”, s egyszerűen otthagya az istállót, a teheneket. S ekkor született meg a sorbafejés gyakorlata, amely abból állt, hogy a teheneket házszám szerint „kivezényelt” tagok fejték. Az átlagos tejhozam visszaesett 3 literre; korábban sem volt túl magas.

Igy vall erről a tanácsülési beszámoló.

„Előfordul, hogy 18 szarvasmarhától naponta 5 liter tejet fejtünk. Az állatok fejése sorban történik, a tsz-tagság körében, minden héten más tsz-tag következik. Van olyan lelkiismeretlen tag, aki csak félig feji ki az állatot, nem gondol arra, hogy azzal a tejtermelés napról-napra csökken, az állat kevesebb tejet ad.” (1960. XII. 15. tü. jkv.)

A közös gazdasággal szembeni magatartás olyan helyzetet is eredményezett, hogy nem táltak brigádvezetőt. Végül is egy nőnek kellett elvállalnia. Nem is az volt a baj, hogy nő a brigádvezető, hanem, hogy csak azért lett nő, mert nem akadt férfi, aki elvállalta volna. A nők egyébként is dolgoztak, a problémát a férfiak magatartása jelentette.

A takarmányozás sokáig volt forrása sok vitának. Az állatok – különösen a lovak – összevonása rendkívül vontatottan oldódott meg, s máig sem teljesen. Hogy micsoda erőfeszített igényelt a lovak összevonása, arra hadd idézzek néhány hivatalos megállapítást, határozatot a tanácsi jegyzőkönyvekből:

„B. J. elmondja, hogy a termelészövetkezet vezetőségének már régen meg kellett volna ejteni a lovak közös istállóba való összevonását. Tudomása szerint erre van is lehetőség, hiszen a községi tanács által megvásárolt házhoz tartozó gazdasági épületet fel is ajánlotta a tsz-nek. Nem is helyes az, hogy a lovakat gondozók mindennap hordják a zöldtakarmányt, s bikát hízlalnak a közös lovak részére kiadott takarmányból.”

Az előadó válasza:

„Csakugyan úgy van, hogy a tanács felajánlotta a gazdasági épületet használatra a termelészövetkezetnek... Ellenben a gazdasági épületen belülről kis átalakítást kellett volna végezni, korlátokat felszerelni, stb., amit a tagságnak kellene megcsinálni, de ez húzódik egyik napról a másikra, mert egyik tsz-tagnak sincsen erre ideje, ha felszólítják ennek végzésére.” (1960. VIII. 29. tü. jkv.)

Decemberben még mindig ez a panasz:

„A lovak összevonása lenne még a legfontosabb feladat, meg természetesen a tehenek szorosabb helyre való összevonása. Így a takarmány felhasználás is jobban ellenőrizhető lenne.” (1960. XII. 15. tanácsülési jkv.)

S erről beszélnek még 1961-ben is.

S amikor megtörtént úgy-ahogy az összevonás?

– A tehenek úgy ettek, mint a farkasok. Azt hittük, sohse tudjuk jóllakolni őket – mondja egy állatgondozónő.

Az összevonás azonban korántsem oldott meg minden problémát. Évről-évre ismétlődő panaszokkal találkozunk.

1960: „Az állattenyésztéssel baj van a tsz-ben. Előfordul az, hogy az állatok megetetése is elmarad, azért, hogy nincsen takarmány, mert nem akad ember, aki azt odaszállítsa.”

„A faluban elhelyezett állatok gondozása még tűrhető, ellenben a tanyán lévőek nagyon rossz állapotban vannak... Ötven-hatvan drb marha gondozása egy embernek sok, azt lelkiismeretesen elvégezni nem tudja, még egy állatgondozót, aki kimenne a tanyára, képtelenség találni. A vezetőség egyhangú véleménye az, hogy minek kellett ezt a sok állatot a tsz nyakára hozni.” (1960. X. 13. tü. jkv.)

1961: „Az állatgondozók sok esetben gondoltak egyet, s lemondtak az állatok gondozásáról. Ennek következtében előfordult, hogy egy-két napig az állatok nem kaptak meg úgy takarmányozásban, mint gondozásban csak a legszükségesebbet.” (1961. II. 22. tü. jkv.)

1962: „A munkahely indokolatlan elhagyása az állattenyésztőkre is nagyon vonatkozik. Egyet gondolnak, és munkahelyüket otthagyják, előfordul, hogy ez miatt az állatok egész nap nem ettek, a trágyázás sem volt elvégezve. Elképzelhető, hogy ez milyen kárt okoz az állattenyésztésben, nem beszélve az állatok fejéséről” (1962. I. 24. vb. jkv.)

A takarmányozás kérdése 1963. végére sem oldódott meg. Mikor ott jártam, megintcsak „átmeneti zavarok” következtek be. December 21-én nem volt korpa meg szalma minden istállóban, mert nem volt takarmányos. M. bácsi otthagya a takarmányosságot, pedig lelkiismeretes munkás volt. Hordta a takarmányt, végül az ő lovainak nem hozott senki. Ezért lemondott. Azóta akadozik a takarmányozás, ami egyébként elég bő, s még mindig „porciózás” nélküli.

– Itt mindenki olyan helyre igyekszik, ahol „nem rendes” uton lehet takarmányt szerezni – fogalmazta meg véleményét K. J. – Ezek kibírják! – S hogy véletlenül sem értem félre mondanivalóját, hozzászól:

– Magyarul: loptak.

Aztán nagyhamar végigfut gondolatban a falun, s megállapítja, hogy: – Még mindig van 8–10 olyan család, amelynél két fejőstehen áll az istállóban, sőt olyan is, ahol 5–6 jószág.

A rendkívül súlyos munkafegyelmi problémákból az alacsony kereset miatt nehéz kilábolni. Az indulás rossz esztendeje után 1960. március 23-án örömmel állapította meg a tanácsülés:

„A munkafegyelem és a munkához való viszony területén szinte meglepő javulás mutatkozik, ellentétben a tavalyival, egy-két eset kivételével szinte szó nélkül teljesíti minden tag a maga kiadott munkafeladatát.”

Az öröm azonban korai volt. Áprilisban már „a munkafegyelmet nem tartják be, reggel későn indulnak munkába, ez leginkább az egymásra való várakozásból ered.” Májusban „a szálás takarmányok betakarítása, illetve kaszálása már vontatottabban halad... Különösen fontos a rétszéna betakarítása, amint a múlt esztendőben súlyos hibák voltak, rengeteg széna maradt kint a réteken.” Júliusban: „Az aratási nagy munka befejezéséhez közeledik. Nagyobb részét az aratni való területnek a gépek végezték el, de kivették részüket az aratási munkából a falu dolgozói is... Minden tag igyekezett bevonni családtagjait, sőt ismerősök, rokonok is jöttek egyes tagoknak segíteni, hogy a rájuk eső rész minél előbb le legyen aratva.” Szeptemberben: „A burgonya behordása már a férfi munkaerő fogatosokra vár, ez a munka már vontatottan halad. Rakásonként gazzal letakarva található a burgonya a földeken, mindenki annyit hord belőle éjszaka, amennyit akar. A termelőségvetkezetnek nagyon jó a burgonyatermése, jobban meg kellene becsülni. (A burgonyatermés abban az évben meghaladta a holdankénti 100 q-ás átlagot. Azóta sem lett annyi.) Decemberben: „A tsz-ünkben a munkához való viszony megváltozott, s elmondhatjuk, hogy a növényápolási munkákat időben elvégezték, ugyanúgy a tsz-asszonyok derekasan kivették részüket. Egyes férfi munkaerők még mindig szeretik elhúzni az időt. A vetési munkálatokat a rendkívüli időjárás késleltette, de azért ezt is sikerült elvégezni.”

A következő év elején pedig szinte szervezettnek látszó „sztrájkkal” kezdik az évet:

„... a termelőségvetkezet tagságának a nagyobb része a jó idő beálltát nem örömmel fogadta, hanem azt mondhatom sztrájkolással kezdte meg ez év munkáját. A tagság egy része azzal indokolta azt a sztrájk okát, hogy a vezetőség nem jól dolgozik, és ez az oka, hogy nem kapnak a tagok részesedést. De egyetlen egy sem gondolt, vagyis gondol arra, hogy a hibáknak én is, és még sokan a tagok közül hozzájárulunk a munkafegyelem lazításához, ami befolyásolja a munkaegység értékét.” (1961. III. 16. tü. jkv.)

A munkaegység értéke sem alakult jobban, mint a munkafegyelem:

1959	11,14 Ft
1960	11,16 Ft
1961	10,16 Ft
1962	15,32 Ft
1963	14,29 Ft

Vajon mennyi jövedelem jutott ebből egy családra?

1962-ben 64 tag 4000 Ft-ig terjedő jövedelmet ért el, s mindössze 5 tagnak jutott 4–6000 Ft közti jövedelem. Ennél többet nem kapott senki. Egy dolgozóra átlag 3.707 Ft jövedelem jutott, s „ebben bent foglaltatik a részes művelésből eredő jövedelem, valamint a prémium is.”

⁶ 1963-ban az egy dolgozó tagra jutó részesedés 4762 Ft-ra emelkedett, ami jelentős javulás; de ez a részesedés is jóval elmarad a tervezett 7053 Ft-tól.

A kurta zárszámadási mérleg pedig így szólt az elnöki beszámolóban 1962-ben:

„Számszakilag még annyiból szeretném a tagságot tájékoztatni, hogy a zárszámadási mérleg mindkét oldalának meg kell egyeznie egymással. Tehát az 1962-es mérleg eszköz oldalának

végösszege 1 924 586 Ft. A forrás oldala 2 343 417 Ft. Ezek szerint a mérleg két oldala nem egyezik meg, és mivel a források oldala nagyobb összeget mutat, mint az eszközök összege, így a különbözet a mérleghiány. Ennek a mérlegnek a két oldala közötti különbség 418 831 Ft, tehát a mérleghiány összege ez az összeg, ami sajnos járási viszonylatban azt jelenti, hogy a járás területén egyetlen termelőszövetkezetben sem jut egy hold földterületre annyi mérleghiány, mint pettendi viszonylatban."

A következő évben, 1963-ban a mérleghiány csökkent, 234 000 Ft-ra. Ha az esedékes földjáradékot a tagságnak nem fizetik ki, akkor ez a mérleghiány is 187 000 Ft-ra csökken.

Igy született meg Pettenden a tyúk-tojás probléma. Kezdetben nem dolgoztak, mert a termelőszövetkezet bukását várták, most meg már nem érdemes dolgozni napi 15 Ft-ért. De a felemelkedéshez a jobb munka kellene. A jobb munkához pedig biztató távlat.

Itt néha még az áldás is átokká válik. A gépi munka igénybevétele nemcsak segítséget jelentett, hanem olyan nyitott ablakot is, amelyen a pénzt is ki lehet szórni. Az 1962-es zárszámadási közgyűlésen állapította meg az elnök keserűen:

"A termelőszövetkezetnél annak ellenére, hogy az elmúlt gazdasági évben 16 fogat (!) állt rendelkezésre, a mezőgazdasági és szállítási munkákat mondhatjuk nyugodtan, hogy 100%-ban a gépállomással kellett elvégezteni. Az elmúlt gazdasági évben szántást fogatokkal egyáltalán nem végeztünk. Az összes talajmunkákat a boronálást kivéve a gépállomással kellett elvégezteni. Nem volt olyan munka, amelyet a gépállomás gépei nélkül el tudtunk volna végezni. A betervezett gépállomási munkadíjjal szemben, amely 93 000 Ft volt, 252 175 Ft-ot kellett kifizetni... Ezt az összeget nagyrészt megtakaríthattuk volna, ha fogatosaink megfelelően kiveszik részüket a munkából. Még a trágyahordás zömét is a gépállomással végeztették. Ha figyelembe vesszük azt, hogy trágyahordáskor egy-egy fogatos négy-öt q-val fordul, ez a munka elvégezve soha nem lett volna..."

Aztán egy sor panasz a munkafegyelemre...

Egy kis statisztika

A termelőszövetkezet alakulásakor 690 holdon kezdte meg működését, ebből 444 hold volt a szántóterület. A különböző határrendezések során, az OFA földek felszámolásával a terület 822 holdra nőtt; ebből 565 hold szántó, 135 hold legelő, 90 rét és 32 erdő. Az első esztendőben 82 tagja volt a szövetkezetnek, ez a szám jelentősen nem változott (legnagyobb létszám: 1960 - 91; legalacsonyabb: 1963 - 79). Ez valamivel több, mint 40 családot jelentett, ugyancsak figyelmen kívül hagyható változásokkal (41-46). Jellegzetesen középparaszti termelőszövetkezet, amelybe 1 földnélküli, 5 hét holdon aluli, 20 héttől tizenöt, 12 tizenötötől húsz és 5 húsz holdon felüli paraszt lépett be. A nők aránya általában 50% körül mozgott; 1963-ban a tsz-nek 28 nyugdíjasa volt, tehát több mint a tagság harmada.

F. S. barátom egy hirtelen-hamar felmérést készített a faluról és a termelőszövetkezet tagságáról. A 60 házból egyet lebontottak, egy üresen áll. A tanácsháza, a bolt, tévész-iroda és kovácsműhely leszámításával marad 54 ház. Ebből 12 nem érdekelt a tévésben egyáltalán. Megbőkkentő, hogy 17 olyan ház van a faluban, amelyben ma már csak egy vagy két öreg él, akik beléptek a tévésbe; ez 17 családot jelent a jelenlegi 41-ből. További 11 családból ugyancsak az öregek léptek be, a fiatalok közül senki. 6 olyan család van, amelyből az öregek és egy vagy két nő lépett be; két családból - ahol nem volt öreg! - csak egy fiatal lépett be (férfi), a feleségük már nem. S mindössze 5 olyan család van, amelyből minden munkabíró ember belépett a termelőszövetkezetbe.

- Úgy ment az alakulás - emlékezik vissza egy idősebb bácsika -, hogy sorra megszavazták, kinek *kell* belépni és ki maradhat ki. Aki „kereső” volt - kívül maradt.

Úgy adódott, hogy ebből a kis faluból a 26 legjobban használható munkaerő másutt dolgozik; részben a falu környékén (Teklafalu 1, Kétújfalu 1, Szigetvár 6, Görösgal 1, Sellye 1, Kőröcsönye 1); részben Pécsen (MÁV-nál 7, Uránbányánál 3, egyéb munkahelyen 5).

Az 1963. évi zárszámadási beszámoló szerint így alakult a tévész-tagság életkora:

1893-ban és régebben született	21 fő
1894-1898	7 fő
1899-1903	8 fő
1904-1908	12 fő
1909-1913	10 fő
1914-1923	10 fő
1924-1936	9 fő
1937-1942	2 fő

Összesen: 79 fő

A téesz-tagság átlagos életkora 56 év.

Bár van némi igazság annak a járási szakembernek a véleményében, aki azt mondta: „a járás ormánsági részeihez viszonyítva nem rosszabb itt sem a munkaerőellátottság” – a fiatalok hiánya sok hibának forrása. Hiányzik a kezdeményezés, a lendület, a konzervatív szemlélettel és magatartással szembeni harc. S e jelenség nemcsak a termelőszövetkezeti munka eredményességének gátja, hanem előreveti a falu teljes kihalásának szomorú – de természetes – távlatát is. Egy-két évtized alatt üres lesz az említett 17 ház is. Ma még a Hagyó telepről menekülő cigányok olcsón megvásárolják az elhagyott házakat – de hamarosan át fogják ugrani ezt a fejlődési fokot.

Allandóan megújuló panasz ez: tárgya a vb-üléseknek, s a mindennapi beszélgetéseknek. M. S. szerint „... nagyon hibás a téesz vezetősége, hogy a fiatalságot más munkakörben engedte dolgozni.” (1960. IV. 27. vb. jkv.) S. J.-né „panaszolta, hogy a meglévő tagság közül, aki dolgozni tud, azok részére a földterület, amit meg kell művelni, nagyon sok, a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudnak eleget tenni a reájuk kiszabott munkának. Annál is inkább, mivel a meglévő tagoknak a nagyrésze már a munkából kiöregedett, és nem lehet várni sem azoktól, hogy azt a munkát el tudják végezni, amit esetleg a fiatal tagok.” (1963. II. 26. zársz. kgy. jkv.) Az emlékek is szüntelen kísértenek. Sokan maig panaszolják, hogy ez is elengedte rokonát az alakuláskor, az is, így alakult ki ez a nem sok jóval kecsegtető helyzet. S bizony alacsonyok az elért csúcsok teljesen esetlegesek. Búzából 1959–63 között a 9 q-ás átlagtermést sem érték el, bár a 8-at minden évben sikerült elérniök, illetve valamivel túlszárnyalniok. Rozsból 7,3 q a csúcs, de volt 5 q is. Őszi árpából 13 q volt a legjobb eredmény, volt 11 q-s, két esztendőben 9 q-s, de 6,4 q-s átlagtermésük is. Kukoricából 13–15–18 q a csúcs, 3,6, 6 és 8,5 q a mélypont. Burgonyából a 40–50 q közötti eredménytől egy évben maradtak el súlyosan (15,2 q) s két évben szárnyaltak jelentősen túl (70 q, ill. 102,5 q). Cukorrépából két 120 q-ás átlag mellett 75–46–28 q-val is találkozunk.

Az „előregedéssel” való tetszetős érveléssel azonban nem lehet mindent megmagyarázni. Ezt bizonyította be az 1963. évi zárszámadási közgyűlésen V. J., a szomszédos kistamási téesz elnöke, aki vendégként vett részt a pettendiek közgyűlésén. Hozzászólásában többek között a következőket mondta: „... a pettendi téeszben az átlagos életkor 56, ezzel szemben az ő téeszben pedig az átlagos életkor 55 év. Tehát ott se nagy számban vannak fiatalok, de akik vannak, odaadással dolgoznak... Elmondta még, hogy náluk a szántóegységre jutó gazdálkodási eredmény 1000 Ft felett volt, a pettendi téeszben csak 500 Ft-ot ért... Náluk egy nő 150, egy férfi pedig 210 munkaegység teljesítésére adnak javaslatot a tagok.” (Pettenden a nőknél 80, a férfiaknál 120 munkaegység.)

Aztán egy „gyanús” statisztikai adat, mely szerint évenként 100 és 200 hold közötti terület kapott szerves trágyát (1959 – 91 hold; 1960 – 106 hold; 1961 – 135 hold; 1962 – 141 hold). A kiszórt műtrágya ugyanebben az időszakban 440 q, 450 q, 215 q, 185 q volt. Kértem az agranómust, mit szól az adatokhoz.

– Ezt „ex has” jelentették.

A türelmes papír elbirta az „ex has” számokat, de a földet becsapni nem lehet.

S hogy az agranómusnak lehet igaza, arról tanúskodik egy vb-ülési beszámoló:

„A tél folyamán még fagyos volt az út, az istállótrágya kihordását biztosítani kellett volna, de ez a munka sehogysem haladt. 70 kh-on kellett volna elvégezni az istállótrágyázást és 25 kh-on végeztük csak el.” (1962. IV. 11. vb. jkv.)

Az 1963. évi zárszámadási közgyűlésen a következők hangzottak el a trágyázásról: „... az istállótrágya évek óta nincs biztosítva a talaj részére. A telepeken a trágya, ahogy szoktuk mondani, minden évben megvárja az újat.” Majd a műtrágyázásról: „... az 1963. évi kalászosok kb. 75 kg kaptak egyes területek. Ugyanakkor kiderült, hogy a dobszai TŰZÉP-raktárban május végén még egy vagon műtrágyánk volt raktáron.”

Az állattenyésztéssel sem volt nagyobb szerencséje a téesznek. Az állattállomány gyarapítását akadályozta a megfelelő férőhely hiánya, a tejtermelést a „sorbafejés” és az állomány gyenge minősége. Az olcsó, szükségmegoldású beruházások pedig többet ártottak, mint használtak. Pedig az állattenyésztés volna itt a jövő útja. A falu múltja és jelenlegi adottságai emellett szólnak.

K. J. elmondja, hogy 11 tehén van összezsúfolva olyan helyen, ahova csak 6–7-et lehetne bekötni. A tehenek jó része két év óta nem volt vemhes. A malacok sorra döglöttek az ólban, úgy, hogy végül leállították a járás javaslatára a malacnevelést. Saját nevelésű disznók nélkül pedig keserves a hizlalás. Márpedig itt az történt, hogy 20 községből vásároltak süldőket a hizlaláshoz. A huzatos ólak-istállók a jószágállomány leromlásához vezetnek, de gondozásukra sem igen vállalkoznak a tagok. Így nem csoda, ha tejtermelési tervüket az utolsó (premizált!) évet leszámítva nem sikerült teljesíteniök, s a hízókat többször súlyon alul voltak kénytelenek eladni.

A sikertelen gazdálkodás, hitevesztettség a falu fejlődésén is meglátszik. A csak a tsz-jövedelemre és a háztájira támaszkodó családok helyzete elég mostoha.

- Meglátszik, ahol nincs havi kereső - mondja a tanácselnök.
- Az öregek csak tengődnek egy nyugdíjból. -

S az elmarasztaló vélemény alól az a 8-12 tag, illetve családja sem kivétel, akik 350 munkaegységnél többet teljesítettek évenként. - B.-né nem tudta az adóját sem fizetni, hiába kértük tőle. Azóta tud csak fizetni, mióta eladta a házat, s havi 500 Ft-ot kap.

- Ki tudja, mi lesz B. J.-néval? Addig is csak valahogy kínlódtak, amíg a férje élt...

Nem csoda, ha a falvak fejlődését mutató számok itt csak annyit bizonyítanak, hogy „valami mégiscsak történt”. Korszerű bútort mindössze 5-6 család vásárolt, néhányan pár darab újjal kiegészítették a régit. Az 1960-ban történt villamosítás óta sem vezettette be a villanyt 11 család. Főleg idősek, akiknek elég gond a pusztá megélhetés is. Aki arra hivatkozott: „az én házamba ne csapjon be a villám” - tulajdonképpen a tényleges ok őszinte bevallását kerülte meg. Két mosógép van mindössze a faluban, meg egy közös használatú. Televízió is csak egy van, a művelődési otthonban. A 29 rádió is kevés, s a 7 motorkerékpár is, amikor olyan sokan járnak vidékre dolgozni. Újság viszont majd minden házba jár: 14 Dunántúli Napló, 10 Népszabadság, 24 Szabad Föld; a képes lapok kis példányszámban, a tanácsi vezetőknek, pedagógusoknak, papnak, boltosnak, agronómusnak.

Ne szólj szám...

Az ember azt hinné, hogy ebben a kis faluban a leglényegesebb kérdésekben egységes a vélemény s az állásfoglalás. Emellett szól az is, hogy mind a három tsz alakulásakor „szocialista község” szerveződött, egységesen lépett be a falu. Csakhogy e látszategység mögött a kistulajdonosi számítás húzódott meg, amely alkalmatlan kollektív gazdálkodásra, a közös ügy szolgálatára, a jövő kialakítására az új úton.

Több tsz-tag felsorolta, hogy kinek van a megengedettnél nagyobb háztáji, még ma is, azonban szervezett, egységes fellépés ez ellen nem alakult ki, bár tudják, hogy ez is egyik gátja a fejlődésnek. Sőt, állást foglaltak olyan intézkedések ellen, amelyek előbbre vitték volna a közös ügyét. De itt csak egy „közös ügy” van, mindenkinek a kis magánügye. Kérlelhetetlenek a saját érdekük védelmében. A tsz tagsága 1963-ban egy SZTK bejelentés elmulasztása miatt úgy határozott, hogy „akik ezen mulasztást elkövették, feleljenek is érte és a rendbíróságot és a késedelmi kamatot... fizesse be téesz házi pénztárába”. (1963. júl. 3. közgy. jkv.)

Amikor azonban a tagok közösséggellett magatartásáról esett szó, drámai hangú jegyzőkönyv született:

„Harmadik napirendi pontként K. J. az ellenőrző bizottság elnöke kezdte el beszámolóját. De sajnos ezen beszámolóját teljes egészében nem tudta ismeretni, mert M. B. J., valamint B. S. beleszóltak s arra kényszerítették, hogy hagyja abba a beszámolóját, mert ő szerintük nem megfelelő és nem igazságos.

Többek között K. J. említette, hogy a háztáji állatállomány a törvényesnél nagyobb egyes családoknál.

Ismertette még, hogy a tagok a felesleges állatállománynak sok szalma mennyiséget használtak fel, amivel a tagok betérhelve nem lettek, mivel azt a takarmányt lopás formájában hordták el.

Az ellenőrző bizottság elnöke még több mindenről kívánt volna beszámolni, de a fent említett okok miatt a beszámolóját abba hagyta.” (Tsz. vez. ülés, 1962. XI. 18.)

A kisparaszti gazdálkodásban kialakult „kaparj kurta, neked is lesz” szemlélet, az önzés és irigység nemhogy feloldódott volna a termelőségvetkezetben, hanem még erősödött, s ebbe belefullad sok jószándék.

A helytelenül megvalósított premizálással (literenként 60 fillér prémium a tej után!) a tehenészetben dolgozó asszonyok jövedelme a tejhozam ugrásszerű emelkedésével megnőtt. Havi jövedelmük átlagosan kb. 500 Ft és 30 munkaegység. Ez a megoldás azonban a jó gazdasági eredmény mellett (most teljesíti először a téesz tejtermelési tervét) viszályt is szított.

- Hogy mit kell hallgatni! - panaszkodott az egyik tehenész asszony. Állandóan azt hajtogatják: „miért nem mennek ki a földre”, meg hogy „nem olvassák rájuk a rendet”. Márciusig maradunk, aztán otthagyjuk a teheneket; ezt nem hallgatjuk el.

Márciusban valóban lemondtak beosztásukról. Igaz, hogy 11 tehen gondozása kevés volt két asszonynak, s a prémium sok. Most 24 tehenet gondoznak ketten, s a prémiumot felére csökkentették.)

A téesz tehenei most már jobbak, mint a háztájiak. De mi lesz a jószágállománnyal ilyen körülmények között?

A földművelésben dolgozó asszonyok azt mondják magukról, hogy ők „a téesz sáros kerkei”, s alig keresnek valamit. A részesedés arányában az állattenyésztők javára indokolatlanul mutatkozó eltolódás jó melegágya a viszálykodásoknak.

Amíg nem történt meg az összevonás, mindenki azért érezte becsapottnak magát, mert a másik több takarmányt „szerez” háztáji állományának. A lovak két istállóban történt összevonása után az „alsó” és „felső” istálló kocsisai tesznek egymásnak szemrehányást az eltérő takarmánymennyiség miatt. A „felső” kisebb istálló panasza állítólag nem is alaptalan. De hát akkor miért nem porciózzák a takarmányt?

A bizalmatlanság és irigység pókhálóként át meg átszövi a téesz életét, s szinte megbénítja. Ostornyeles verekedés kerekedik abból, hogy M. a más lovát és boronáját használja a termelőszövetkezetben. Maga ugyanis sem lovat, sem felszerelést nem vitt a közös gazdaságba. B. J. szívbaját senki sem hitte el. Sok huza-vona után éjjeliőr lett ugyan, de lehet, hogy ez a munka is sok volt neki. Este még sokan találkoztak vele, amikor a majorba ment; reggelre meghalt. Akkor elhitték a betegségét.

A könyörtelenség megdöbbentő példája született 1964. februárjában a zárszámadási közgyűlésen is. A pártbizottság kiküldöttjének kellett felemelnie szavát a határozat ellen, amely így szólt egy öregasszony felvételi kérelméről: „... nem tartja megalapozottnak a nevezett személyt tagjaik sorába felvenni... csak azért akar a téeszbe belépni, hogy a háztáji földterületet megkapja, és ugyanakkor beteges és gyógykezelésre van szüksége, a közös munkát úgysem vinné előre... a tagság általános határozata az volt, hogy L. F.-né nem veszik tagjaik sorába.”

Amikor Pettenden jártam, kukoricahordásra parancsolták a tagokat. Ha a kukoricahordás nem lett volna, a háztáji csutát hordhatták volna haza. A „mozgósítás” eredménye: megigérték, hogy elmennek, s 11 óra körül valóban el is indult négy fogat, a másik négy semmibe vette a vezetőség intézkedését.

Ez a hangulat uralkodik a gyűléseken is. A baj már avval kezdődik, hogy általában kevesen vesznek részt a köz ügyeit intéző gyűléseken, s főleg asszonyok. A közügyeket az egyéni sérelmek jelentik: kevesebb a háztáji, rossz a kukoricaföld stb. Nem hiányoznak a kölcsönös vádaskodások sem: a vezetőség szidja a tagokat, a tagok a vezetőséget és egymást, vagy pedig közösen a felsőbb szerveket. Ha néha jó határozatot hoznak, nincs erejük a végrehajtásra, vagy jó javaslatokat elutasítanak vélt egyéni érdekből, néha pedig túlzásokba esnek. Így futnak zátonyra a jó próbálkozások.

Néhány jegyzőkönyvi példa:

„Vezetőségi ülést hívunk össze, aminek azonban nem sok jelentőségét látom. Határozat nem születik, a hozzászólások egészen más tárgyról szólnak, úgy néz ki, hogy amiért az ülést összehívtuk, az ügyben nem csináltunk semmit, éjfél után ballagunk haza és marad minden a régiben.” (1960. X. 13. tü. jkv.)

„Először is a rendeletek betartását kell szem előtt tartani, úgy a vezetőség, mind a tagok részéről. Ne engedje meg a vezetőség, hogy a tagság irányítsa őket, mert sok esetben pont a rendeletek be nem tartására vinné rá a vezetőséget a tagság. Ez abban is megmutatkozik – példa rá az elmúlt esztendő –, amikor, többek közt az alapszabályban lerögzített háztáji területet túlméretezték... Természetesen, ha maga a vezetőségi tag nem az alapszabályban lerögzítettek szerint akar dolgozni, úgy a tagokat sem tudja irányítani, és ezen keresztül az egész termelőszövetkezet közösségének rovására megy.” (1960. febr. 24. tü. jkv.)

„Hiányosság volt az elmúlt évben, hogy 15 db májusban megigényelt anyakoca helyett csak összel tudott a járási tanács mezőgazdasági osztálya 15 db kocasüldőt biztosítani kb. 40 kg súlyban, amelyeket csak ebben az évben tudnak bugatni a jövő április hóban, így saját tenyésztésű hizóink nincsenek, amelyeket hizóba tudnánk állítani.” (1960. márc. 23. tü. jkv.)

„A feladatokkal kapcsolatban az előadó tsz-elnök elmondja, hogy valóban fennállnak ezek a hiányosságok, ami mind az állattenyésztő brigádvezető rossz munkájából adódik, de ha figyelmeztetik, akkor megsértődik, s azt mondja, hogy csinálja az, aki jobban tudja.” (1960. XII. 15. tü. jkv.)

„A háztáji területek mikénti elosztása minden esztendőben nagy bonyodalmat okoz termelőszövetkezetünkben. Sajnos, még mindig fennáll egyes tagoknál az, hogy a háztáji területén akarja megtermelni jövedelmét, valamint hozzásegítve ehhez a háztáji állatállomány tartása is.”

Ezt akartuk elkerülni a tavalyi javaslatunkkal, amely szerint a háztáji ne területben, hanem terményben legyen kiadva a tagoknak. Egy-két termelőszövetkezeti tag ezt meg is értette és támogatta a vezetőséget ebben a javaslatában, de a tagság nagyobb része ezzel nem értett egyet.

A háztáji terület kialakításával a termelőszövetkezet vezetősége és a közgyűlés már foglalkozott... de ezen a téren megállapodás, illetve határozat nem történt.” (1961. IV. 12. vb. jkv.)

„Előfordul az is, hogy ámbár a vezetőség megtárgyalja a közgyűlés elé viendő előterjesztést, abban az ügyben határozat is születik, és mégis a vezetőségi tagnak van legtöbbször ellenvéleménye abban, amit már egyszer az ő szavazatával is a vezetőség letárgyalott. Egyrészt ebből adódnak a már említett nehézkes határozathozatalok.

Természetesen az elmondottak szerint a határozatok végrehajtásával is baj van, amikor a vezetőségi tagok saját maguk is hátráltatják azok végrehajtását.” (1961. VIII. 23. vb. jkv.)

S mert a hivatalos fórumokon nem születik döntés a fontos kérdésekben, a „kerítések mellett” folyik a szóbeszéd, amely súlyosabb esetekben a polgári bíróságon köt ki:

„... a közösségekben egyes személyek a szocialista törvényesség együttélési szabályait sem, mibe nem tekintve egyes ellenrágalmakat kezdenek fel különböző ürügyek folytán, melyek általában légből kapott dolgok, és ezek általában addig fájulnak, hogy egymás becsületét megsértik, és így általában polgári bíróságon kötnek ki. Ahol a bűnös fél elnyeri méltó büntetését, pl. P. J.-né és G. S. pettendi lakosok, akik szintén megkapták méltó pénzbüntetésüket” (1962. III. 21. vb. jkv.)

Az őszinte beszédre sok tagnak nincs erkölcsi alapja, másoknak nincs bátorságuk, mert Pettenden mindenki mindent tud, s minden véleményért harag és megvetés jár azoktól, akik ellen a szó irányult. S ha ehhez azt is hozzászámítjuk, hogy a rokon kapcsolatok ilyen kis faluban annyira egymáshoz kötik az embereket, hogy szinte mindenki mindenkinek rokona – könnyen megértjük a „ne szólj szám” áldatlan állapotát.

Jórávaló próbálkozások

Igazságtalanok lennénk, ha nem szólnánk azokról az erőfeszítésekről, amelyekkel ki akarták emelni a pettendi téesz kátyúba ragadt szekerét. Hogy nem sok eredménnyel jártak? Hogy nem oldották meg egyenlőre a legalapvetőbb problémákat? Mégis fontosak, mert jelzik a tennivalókat, s alapjában véve jók, még akkor is, ha helyell-közzel bizonytalanok, vagy éppen túllőnek a célon, s általában sem megfelelő társadalmi erő, sem kitartó következetesség nem vitte sikerre valamennyit. Meg hát kis fészken nehezebb is forgolódni.

A jószágállomány összevonása úgy-ahogy megtörtént – s ez rendkívül nagy eredmény még akkor is, ha a férőhelyhiány csak szükségmegoldásokig vezetett el, mindenekelőtt azért, mert az alapvető kisparaszti koncepció érvényesülése alól húzta ki a gazdasági talajt.

A közös vagyon fejlesztése bár lassú ütemű volt, s rendkívül mélyről indult, ugyancsak hozott eredményeket. 1959-ben 20 férőhelyes istálló készült el, s olyan felszerelést szereztek be, mintha nem is középparasztok adnák a téesz többségét: egy szecskavágót, 2 füllesztőt, 3 répavágót, és egy kukoricamorzsolót. 1960-ban 50 férőhelyes növendékistálló, sertésfiasztató, hatalmas kukoricagóré, és magtár épült. A következő évben 120-as sertéshizlalda, majd 1962-ben takarmányelőkészítő, s átalakították a góré alját is sertéstartásra. 1963-ban nem volt beruházás. A beruházásból épült létesítmények többsége nem felel meg rendeltetésének (sertésfiasztató, növendékistálló, stb.), mégis amellet szólnak, hogy igényesebben és gyorsabban kell járni a megkezdett úton, mert a közös vagyon fejlődése nemcsak gazdasági kérdés, hanem az emberek gondolkodását formáló erő is!

A kezdeti részesedési nehézségeken javított a premizálási rendszer. Túlzásaival is (1 lit. teje 60 fill., 18 q kukoricán felül 50% prémium) megoldott jó néhány problémát. A földeket kimérték a családoknak megművelésre. Ez helyes is volt. A részesművelés alkalmazása is előbbrevítte a munkafegyelem megszilárdítását, bár itt is vannak túlzások (harmados lucerna, vörös here, rét, répa, kukorica, stb.). Az sem helyes, hogy a kocsisok csak a saját parcellájukat művelik meg jó minőségben. (L.: „M. J. elmondja, hogy nem azzal kezdjük, hogy hogyan osztunk, harmadában-e vagy sem, legelőször a fogatosokat kell elosztani oly módon, hogy ne a családja területén maradjon a fogatos, hanem fel kell cserélni, így nem fordul elő az, hogy egyik terület többször, a másik terület meg egyszer sem lesz meglókapálva.” 1962. I. 18. vb. jkv.) Nem volt szerencsés az sem, hogy a családoknak kimért területet egyénileg művelték meg, s az egész terület átlagos terméseredményét figyelembe véve kapták meg részesedésüket. Az említett megoldást az 1962. évi zárszámadási közgyűlésen is hibásnak minősítették. (... Itt azonban kisebb hiányosságok történtek... egyes termelőszövetkezeti tagok nem arra törekedtek, hogy jó megmunkálással minél nagyobb termés legyen, hanem felületes munkát végeztek. Így azok a tagok, akik becsülettel elvégezték a növényápolási munkákat, jogosan érezték magukat becsapottnak, amikor a termésből valamennyien osztóztak...). Azt azonban mindenképpen meg kell szüntetni, hogy úgy járjanak „napszámba” vagy teljesítménybérbe a tagok a termelőszövetkezetbe, mint a felfogadott idegen munkaerő. Mert erre is volt példa!

A munkadíjazási formák itt-ott jelenkező fonákságát alaposan értékelték az 1963-as zárszámadási közgyűlésen is. Kimutatták, hogy a nem megfelelő prémiumfeltételek kidolgozása olyan feszültséget idézett elő, hogy voltak dolgozók, akiknek tényleges munkaegységértéke (a premizálással együtt) elérte a 34 Ft-ot, másoknak 25 és 21 Ft jutott, s volt aki csak a 14,29 Ft-ot

kapta meg munkaegységként, mert nem végzett premizált munkát. „Ezek a tények bizonyítják azt, hogy a múlt évben bevezetett premizálásunkat át kell dolgozni...”

Az eredmények szerények, mégis meg kell állapítanunk, hogy sem okos javaslatokban, sem jó kezdeményezésekben nem volt hiány. Csakhát a végrehajtás! Az alapprobléma a munkafegyelem. Átmenetileg itt is értek el eredményt, amint arról az 1961. I. 4-én kelt vb. ülési jegyzőkönyv tanúskodik: „A 28/1960. sz. határozatba foglaltak a termelészövetkezet vezetőségével közölve lettek, ennek alapján a munkából indokolatlanul kimaradó tagokat munkaegység levonásra, valamint kártérítésre kötelezte a tsz vezetősége, valamint a taggyűlés. Az indokolatlanul mulasztók száma ezáltal csökkent.” Miért maradt abba ez a próbálkozás? Miért kellett M. Gy. főügyésznek ugyanez év november 16-án újra figyelmeztetni a vezetőséget? „Szigorúan felvetette a vezetőség felé, hogy a fegyelmi szabályzatban előírt fegyelmi eszközökkel nem élt. A tsz vezetősége fokozottabban alkalmazza a fenytő eszközöket, és a hozott határozatokat minden esetben hajtásá végre.” (1961. XI. 16. tü. jkv.) S jó egy év múlva miért szólt így a zárszámadó közgyűlésnek beszámoló elnök önbírálata: „A munkafegyelem terén a termelészövetkezet vezetősége nem volt példamutató a tagság felé. Itt saját magam is nagy hibát követtem el abban, hogy nem éltem a büntető szankciókkal, egész évben nem csináltunk felelősségre vonást, fegyelmit, sem munkaegység levonást egy taggal szemben sem.”? (1962. évi zársz. kgy. jkv.)

A vezetőséggel szemben támasztott a tagság igényeket. Ezeket azonban a vezetőség nem volt képes kielégíteni. Ezért azt javasolta a tagság több évi tapasztalata alapján, hogy az elnököt idegenből hozzák. Ez meg is valósult. A munkafegyelem ezzel valamelyest javult, de korántsem kielégítő mértékben.

Az idegenből jött elnök önkritikája szinte szóról szóra megegyezett az előző évi elnökével: „Előfordultak azok a tények, hogy az agronómus vagy a brigádvezető alkú tárgyává tették egy-egy munka elvégzését, sok esetben elnéző voltam a mennyiségi munka mellett a minőségi munka ellenőrzésénél... Ezek a tények is bizonyítják azt, hogy a jó fiú szerepét nem érdemes megjátszani... mert káros és bűnös dolog.”

Egy sor korszerű termelési eljárás, módszer megvalósult az elmúlt években. Így a vegyszeres gyomirtás bevezetése, az intenzív búzafajták termesztése, a burgonya korszerűbb raktározása. De még mindig kevés az ötlet, a bátor kezdeményezés. Pl. abbahagyták a csiráztatott burgonya termelését, pedig a külső – somogyi homokon szép jövedelmet biztosíthatna. Az állattenyésztés fejlesztése nagy lehetőségeket rejt magában; korszerű rét és legelőgazdálkodással, a tenyészállatok nevelésével, stb. jelentősen növelni lehetne a gazdasági eredményeket. Erre bő példát szolgáltatott a nem is akármilyen kisparaszti gazdálkodás a faluban.

(Zárójelben, utólag meg kell jegyezni, hogy 1964-ben 10 hold korai burgonya termelését betervezték; s a zárszámadási közgyűlésen a pártbizottság küldötte arra hívta fel a tagok figyelmét, hogy a téves újabb állatállományt kap, jól készüljenek fel a gondozásra.)

Az említett próbálkozások azt igazolják, hogy van szándék a jóra Pettenden is, csak jobban kellene segíteni kibontakozását. Hogy ne mondhasa senki:

– Azt a 9 falut nézzék meg! Amit meg lehetett fogni, Kétújfalu és Baranyahidvég megkapta. De mi tehetetlenek vagyunk. Mit kezdjünk?...

– Utolsó pont: „Nem érdemes sírni, ha gyötör a bánat...”

Bizony a segítség hiányára panaszkodnak. S nem indokolatlanul.

Hogyan tovább?

Igaz, hogy a pettendi termelészövetkezet rossz úton indult, s alig jutott előre. Ezt ma már maguk is látják. S azt is, hogy visszafelé nincsen út, s a kisparaszti gazdálkodást a termelészövetkezet keretében sem lehet megmenteni. A „jó szomszédság” kedvező hatása is érezhető. A közelben fekvő Szörényről így nyilatkoznak:

„...mindenki találna magának alkalmas munkát egész év folyamán. Ezt teszik a hozánk közel eső Szörény községben, ahol a tagságnak valamennyi épkezláb tagja kiveszi a munkából a részét, és nem nézik azt, hogy a nap lejjebb hanyatlott, és jó lesz elindulni hazafelé.” (1962. évi zársz. kgy. jkv.)

S egy termelészövetkezeti tag öntudatosan jegyezte meg:

– Mi sem vagyunk rosszabb körülmények között, mint Szörény.

A termelészövetkezet néhány esztendő története megmutatja a hibákat, de a kivezető utat is. Az írásos anyagok áttanulmányozása szinte kész programot ad az előrehaladás útjának kidolgozásához. S a parasztok véleménye is.

Azt hiszem azoknak van igazuk, akik azt mondják:

– Most már ideje lesz, ha kijönnek rendet csinálni!

Valóban segíteni kell a pettendieknek. Még akkor is, ha tudjuk, hogy elsősorban saját erőfeszítésükre van szükség. Nem hiszem, hogy eddigi segítségnyújtásunkkal elégedettek lehetünk. Érdemes lenne összevetni, hányan és milyen segítséget nyújtottak olyan termelészövet-

kezeteknek, amelyek kevésbé voltak rászorulva a segítségre, mint a pettendiek; s hányan segítettek s miben ezt az elhagyatott téeszt. Minden bizonnyal némi lelkiismeretfurdalást okozna egy ilyen összehasonlítás.

A segítés módjáról sokféle megszívlelendő véleményt mondanak Pettenden. Van aki azt állítja, s azt hiszem igaza van, hogy a téeszt hozzá kellene csatolni valamelyik szomszédos termelőszövetkezethez. A pettendi termelőszövetkezet is jól járna, s az „örökbefogadó” téesz is. A pettendiek azért, mert jobb vezetést, több gépet kapnának, s valószínűleg megoldható lenne az előlegfizetés is. Az „örökbefogadó” téesz főleg az állattenyésztéshez kapna jó legelőt, rétet, s számottevő takarmánybázist, s a sok megpróbáltatás után valószínűleg olyan tagságot, amely levontja múltjából a szükséges következtetéseket.

Az előlegfizetés bármilyen úton történő megoldása egyik alapfeltétele a téesz fejlődésének, mert az emberek már alig hisznek a szövetkezetben s munkájuk értelmében. Egy-egy fellángolást, nekirugaszkodást kiábrándulás követett, hisz ebben a szövetkezetben a jól végzett munka után sem kaptak a tagok soha méltó részesedést. Így olyan helyzet alakult ki, hogy az emberek azt mondják:

– Ráérek ingyért, meg köszönömért ennyit is dolgozni.

S ez nemcsak a „kerítések tövében” hangoztatott magánvélemény, hanem a hivatalos ülésen uralkodó közhangulat is.

„K. J.-né elmondja... Egy kettő, aki rendszeresen dogozik, annak is elmegy a kedve, mivel a többiek elhúzzák magukat a munkától. Csak egyszer érnék el azt, hogy munkaegység-előleget kapnánk, mindjárt megváltozna az embereknek a munkához való viszonya! (1961. III. 16. tü. jkv.)

Nem ritkán hangzik el az a vélemény, hogy „így nem lehet megélni.”

Ezen a tényen az sem sokat változtatott, hogy 1963 első félévében 10 Ft, harmadik negyedében 8 Ft előleget fizettek. A negyedik negyedévre már „kifulladt” a téesz; az előlegfizetést meg kellett szüntetni.

Addig is, amíg valamiféle egyesítésre sor kerülhet, javítani kell a téesz elhanyagolt helyzetén. Mert nem volt elég ennek a téesznek ezernyi gondja, baja, tetézte ezt még az is, hogy utolsóként kezelték. A gépállomás segítsége nem mindig érkezett időben, sokszor a téesz vezetőségének hibájából. Pl. egy asszonyra 4000 n-ől krumpli megmunkálása esett, mert kevés a munkaerő. Forgatógépet nem kaptak, mert nem kötöttek szerződést, s így csak azután kerülhettek sorra, miután másutt a gépek végeztek a munkával. Akik nem bírtak a területtel, azoknak a raktáros(!) kiforgatta a krumplit, mert a fogatosokra nem lehetett számítani. Végül idegen munkaerőt is kellett fogadniok. Ez a gyakorlat vezetett oda, hogy a saját kukoricájukat is munkabérbe szedték a téesz tagok, s részben így végezték az aratást is.

– A bank nem rekkíroz – panaszojják. Nyilván a hitelezés körül is bajok vannak. Igaz, hogy a téesz „becsülete” megingott a bank előtt, de azért mégis nagyobb bizalommal kellene kezelni ügyét, mert ez nemcsak pénzügyi kérdés.

– Még egy traktor kellene – mondogatják, mert kevés a munkaerő.

– Aztán a tervezés kérdése sem megoldott. Több segítség kell hozzá. Ha már tényleg az a helyzet, hogy az ilyen kis termelőszövetkezetek szakemberellátottságát nem lehet megnyugtatóan megoldani, több központi segítséget kellene adni nekik. S ugyanezt a munkafegyver megcsilárdításához, a részesedési kérdések célszerű megoldásához, az állattenyésztés fejlesztéséhez, stb.

Szinte teljesen megoldatlan a művelődés kérdése. Művelődési házuk van ugyan, de élet benne alig. A pedagógus és a falu viszonya az elképzelhető legrosszabb, a gazdasági vezetőknél sem idejük, sem erejük nincs a művelődési kérdések megoldásának segítéséhez. A körzeti művelődési otthon segítsége elmaradt, a járási székhelytől eddig messze esett a falu. Pedig érdeklődés lenne művelődési alkalmak iránt. Erre utal B. S. véleménye: „... az ismeretterjesztő előadások megtartására nagyobb gondot kellett volna fordítani. A lakosságot ezek az előadások érdekelték, ez megmutatkozott abban, hogy amikor a megyei népművelési előadó két ízben tartott előadást, mindkét esetben sok volt az érdeklődő.” (1962. márc. 15. vb. jkv.) Úgy látszik kulturális téren sem kapta meg ez a kis falu azt a segítséget, amelyre rá volt szorulva.

Nem vigasztalhatjuk magunkat a jó termelőszövetkezetek eredményével Pettend esetében. Az ilyen elhagyott kis községek életével nagyobb gonddal, több felelősséggel kell foglalkoznunk. Különösen azokkal, amelyek megrekedtek a fejlődésben, s várják a segítséget.

MÓRICZ ZSIGMOND ELFELEJTETT ÍRÁSA

Hol volt, hol nem volt, egy kisdíák Aradon járt...*

Az a kisdíák, ha a tükör meg nem hazudtolná, én lettem volna. A tükör azonban, mint koronatanú, ellentmond. A tükörrel nekem világeletemben sok harcom volt. Ha kicsi fiú koromban bele találtam pillantani az édesanyám nyitva hagyott fiókos tükrébe, akkor ő úgy megjedte ezen a hiúságomon, mintha mindjárt az ördög markában látott volna. El is ijesztett tőle úgy, hogy egész a legutóbbi időig férfias komorságnak, s komor önuralomnak tartottam, hogy a hivalkodásnak ebbe a szerszámába ne kacsintgassak. Most pedig, ha havasodó fejfelém kerül a leányaim szobájában álló nagy tükör, véletlenül belebámulok: a leányok lesnek meg, s kacagnak felettébb az apjuk hiúságán.

De hiába is keresem ebben a különös varázsszerben azt a kisdíákot, aki 1898-ban Aradra indult a kerületi tornavizsgára, a kisújszállási gimnázium tornászcsapatával. A tükör kiforgatott minden vonást és minden emléket. Talán a szem egyetlen, amiben vélek valami ismeret-séget az emlékezettel.

Mondjuk tehát: Nyilas Misi.

Nyilas Misi már nagy fiú ebben a kisdíákkorban, hatodik gimnazista. Már túl volt minden s előtte volt mindennek. Kemény Zsigmond Gyulai Pálját olvasta, s Jókait féltette. Már filozófiai tanulmányokkal foglalkozott, Büchner: Erő és anyagját együtt ette Schopenhauerrel, mint kenyeret a szalonnával. Nyilas Misi ebben az időben olyan nagy úr volt, amilyen soha se azelőtt, se azután: bátyja a gimnázium igazgatója volt, s így ő hallotta meg legelőször, hogy az iskola kerületi tornaversenyre megy Aradra.

Nyilas Misi éppen összeütközésben volt a lélek és a test küzdelmében: közelharcot vívott benne a gondolat, hogy melyik sereg katonájának esküdjék fel örökre. A tornaverseny ideája azonban nagyot lódított a testkultusz terén, főleg azért, mert kilátásba helyeztetett, hogy egy nagyvárost sikerül meglátogatnia: a hires neves, nevezetes Aradot. Így Nyilas Misi megemlékezett arról, hogy valami 300 pontja van a tornában, húzódástól a nyújtón, emelésből a korláton és sarkalásból. Bizonyos műveleteknél szintén nem marad szégyenben, s tornagyakorlatoknál, bár olyan rémitő kunsztokra, mint a nagy halál, álmában sem gondol. Talán, talán el lehetne érni, hogy bekerüljön a válogatottba.

A verseny az iskolai év végén volt, mikor már itt voltak a jó meleg nyári napok. Nyilas Misi megkapta a vadonatúj búzavirágkék tornainget, s vékony kis alakján virított a választott vitézek dressze a többi tizenkét fiú közt, akiket az iskola szűkös anyagi viszonyai mellett ki-eresztettek, hogy szerezzenek hát dicsőséget a gimnázium fiatal nevének. Még akkor csak néhány éve volt nyolcosztályos az iskola, ráfért egy kis hősi hírnév.

*

Nyilas Misi határtalan büszkeséget érzett, mikor új cipőjében verte az aradi kövezetet az állomástól a reáliskoláig, ahol el voltak szállásolva. Különösen arra volt büszke, hogy volt az iskolának egy ragyogó réztrombitája és egy olyan kürtöse, amilyen kettő sem akadt a nagy

* A *Hol volt, hol nem volt, egy kisdíák Aradon járt* c. írást Móricz 1935-ben írta az Aradi Közlöny fennállásának ötvenedik évfordulójára kiadott ünnepi számba. (Vö. Aradi Közlöny. 1935. 289. sz.) Eddig egyetlen Móricz-gyűjtemény sem ismeri. De nem tud róla Kozocsa Sándor kitűnő bibliográfiája sem.

A cikket 1947-ben, Arad irodalmi múltjának kutatása közben találtam. 1955-ben felhívtam rá Czine Mihály figyelmét is.

Héder Jani személyére is rátaláltam. Aradi műszaki dolgozó volt és 1959-ben halt meg. Irományai, sajnos, s így a Móricz-levelek is, elkallódtak.

Móricz egyébként máskor is járt Aradon. 1910-ben előadást tartott – a Nyugat munkatársaként – a Kölcsey Egyesületben. 1926-ban is készült Aradra.

tumultusban. Az aradi utcák úgy harsogtak a kisújszállási trombita zengésétől, hogy Nyilas Misi dagadó szívvel érezte a dicsőséget.

Sötét volt, mikorra beértek a szálláshelyre. Óriási tömeg, ezer diák nyüzsgött, mint a hangyatábor. Roppant teremben megkapták a maguk tizenkét ágát, egy sarokban száz ágy között, s elhelyezték kis felszerelésüket, s akkor mentek vacsorázni. Szédületes látvány. Csupa egykorú fiúk, egészségesek, tiszták, vidámak. Idegenek egymás nyakába ugrottak, s első pillantásra örök szerelemmel hűségét esküdtek.

Különös, különös emlék.

Nyilas Misi egy Héder Jani nevű vékony, szelíd arcú diákkal csókolózott össze. Első fiú, akit vad szeretettel magához ölelt, s mindjárt féltékeny is lett rá, hogy ez az egy, akit nyert, el ne váljon tőle, meg ne ismerkedjen mással és kizárólagosan csak az ő barátja legyen és maradjon.

*

Héder Jani ott is maradt, s a két fiú azonnal a leghevesebb vitába bocsátkozott Büchnerről. A föld létrejötte kötötte össze őket. Nyilas Misi büszke volt, hogy ő az olvasottabb, s Héder Jani csak magától, s magából vett érvekkel tud replikázni. Neki rendelkezésére állott az egész Büchner összes tudományával: neki a kisujjában volt a világ teremtetésének minden csínja-binja... Annál jobban szerette ezt a sápadt, kellemes fiút, s csaknem elsírta magát, mikor annak el kellett mennie, s megkezdődött az orgia.

Mert mikor a rengeteg vidéki diák magában maradt, valósággal orgia kezdődött. Mindig vannak diákok, akiknek a zsebe tele borospalackkal, s a bor úgy felvidítja a szívet, hogy tombol benne az öröm. Furcsa nótákat daloltak, furcsa dallam és furcsa szöveg. Nyilas Misi roppant helyeselte a magas minisztérium bölcsességét, hogy kerületi diákversenyt rendeznek, ahol furcsa kottákra furcsa betűket taktusolnak a diákok. Boszorkányéjszaka volt. Nyilas Misi azt hitte, egy egészen új világba került, s mikor éjfél tájon elcsöndesedett a terem és a hatalmas iskolaépület átszenderült egy életen túli álomvilágba, s azzal aludt el, hogy nagy napokat él: lelki barátot szerzett és része van az ifjú generáció nagy életében. Mielőtt elaludt, még megtapogatta a lábaujját. Jobb lábán hólyagot talált az új cipőtől, de meg volt győződve, hogy ennyi áldozatot megér a csodálatos este.

Másnap reggel, ahogy felébredt, rendbeszedte magát és álmosan, gyűrötten felöltözött: mihelyt kilépett a folyosóra, már ott volt a drága Héder Jani. Ilyen boldogság, ilyen barátság: egy pillanat múlva már ott folytatták, ahol tegnap este abbahagyták: a világ teremtetése kozmikus voltánál.

Csak egyetlen kis hiba volt, az, hogy a tegnapi vízhólyag a cipőben nem felejtette el a maga baját, s fáj minden lépésnél.

De mi volt ez ahhoz képest, amit a Héder Janival való vita és szerelem nyújtott. A két fiú egész nap együtt volt. Bejárták a roppant várost, mert Arad Kisújszálláshoz képest úgy tűnt fel, mint a kultúrának valóságos metropolisa.

Rögtön ebéd után hatalmas hőségben indult meg a diákság felvonulása. Valahol irtóztató távolságban volt a tornatér, ahol is a nemes erőknél meg kellett küzdeniök. A masírozás alatt Nyilas Misi halálos rettegésbe merült. Vész hírek jártak: az aradi diákokat kocsin viszik ki, mesélték a jólétesültek, már a versenyzőket, s minden díjat az aradiak fognak zsebre vágni. Nyilas Misi komoran, elkéserevedve hallotta a pletykákat, s szívta a fogát, mert a lába az új cipőben egyre véresebb és egyre fájdalmasabb lett. Ő két tételre volt benevezve: kötélmászásban otthon harmadik lett, s ebben ugyan biztos volt, hogy Rásó Géza, az otthoni barátja, itt is első lett, ő maga e téren minden díjról lemondott; ellenben a százméteres gyorsfutásra nagyon számított, hogy legalább is a bronzérmet megnyeri. De mi lesz a lábával: Mikor ott kellett állni, ácsorogni, tehetetlenül a rendgyakorlatok után, kétségbeesés fogta el. Már lépni is alig bírt és Szabó Karsci, a tornatanár rá is szólott, hogy „húzd ki magad”. A huzakodással nem lett volna baj, de a lába bokában halottra volt sebezve. Evvel a cipővel verseny nincs.

Rettenetes sokáig kellett állni egy helyben, míg végre sor került rá... Az első lépésnél, nem a futásnál, a kiállásnál, csak elsikoltotta magát. Szabó Karsci tömpe fekete bajuszával rá morgott: „mi az?” Csak most látta, hogy egy katonája kockán forog.

Biza ki kellett állani a sorból, s leülni a szétgázolt fűvön, levetni a cipőt. Mindenki elszörnyedt az óriási seben, s abban a pillanatban kipurancsoltatt a hősök közül, s lett nyavalyás maródi.

Így ülve nézte végig a híres versenyt. Rásó Géza csakugyan második lett a kötélmászásban, s harmadik a futásban. Egy kis ezüstöt és egy bronzérmet kapott: ez volt Kisújszállás összes zsákmánya ezen a napon.

Nyilas Misi ámulva látta, hogy a szarvasi diákok, mintha mind ördögfiak lettek volna, mindent összeharcsoltak. Leverték a debrecenieket, az aradiakat, a legtöbbet ők vitték el.

Már ő nem bánta. Ő már csak azon gyöttrődött, hogy hogy kell az új cipőben a nagyversenyt megvívni: hazagyalogolni... Szó szerint gyalog ment haza, fél cipőben, a másik felét a kezében cipelve.

Nem is maradt neki más öröme, csak az, hogy Héder Jani azért kitartott mellette, s míg csak Aradon voltak, mindig párban maradtak s a világ teremtetésének titkát szerencsésen kompromisszummal oldották meg.

Nyilas Misiben a szerelem azonban még a nyáron is eltartott. Tüzes, vad leveleket írt Héder Janinak, míg egyszer csak azt a választ kapta az aradi fiútól, hogy: „Én a leveledet még magamban is pirulva olvasom. Írj nekem olyan leveleket, amiket az édesanyámnak is megmutathatok”.

Évvél befejeződött az aradi tornaverseny, hogy egy életen keresztül ott maradjon szegény Nyilas Misi lelkében a zúzdás, hogy tehát a legjobb lelki barát előtt sem tárhatja fel az ember a legőszintébb érzéseit s gondolatait. A világ teremtetését meg lehet kompromisszummal oldani, de az élet nagy kérdéseit nem.

Itt tátong az emberek lelke közt számtalan roppant szakadék, amiket nem lehet betömni mással, csak a léleknek saját orvosszerével. Az új cipő szakította seb begyógyult, a lélek családása soha. Miért is nem s hogyan is nem értik meg egymást az emberek?

Ez a zsongó seb örökre megmaradt.

FICZAY DÉNES
(Arad)

GYAGYOVSZKY EMIL

TRANSZFÚZIÓ*

Nagyablakos a kórterem.
Ami vigasz, onnan nyерem: --
a ködfátyol ha reggel fellebeg,
az egymást üző furcsa fellegek
a kedvemért színházat játszanak,
bukfencezik sokszáz alak,
velük gurul a képzelet
s én annyi mindent képzelek...

Régi erőmre visszavágyom,
míg nyúttan fekszem a kórházi ágyon.
Nem fáj semmim, csak holtfehér az
[arcom.

Elhullt vérem a hosszú, néma harcon?
Kisért a mult sok ártó szelleme?
Most több, több vörös véresejt kellene?
kis szint az arcba, erekbe erőt!
S megint harcra lennék, mint azelőtt...

Orvosok jönnek, áll a nagy vizit...
Itt csend. Az utcán sziréna sivit,
a mentők hoznak újabb beteget.
A főorvos biztat, felém nevet:
-- „Megint kap vért. Elsényvedni nem
[hagyjuk:
tizenhatéves kislány vérét adjuk!”
Hozzák a vért lezárt üvegbúrában.
Megszoktam már, meg sem rándul a
[lábam.

A karomon már felgyűrtem az inget,
s a vér, mely eddig más érben keringett,
kis tűn keresztül belém csepereg,
s felisszák szomjan a ványadt erek.

— — — — —
Keringenek a részek s mindenek...
Ködös távolból felém intenek;
a véradók csoportja gomolyog,
táncot járnak a könnyek s mosolyok
s amíg magam keményre vértetem,
ki tudhatná, hányadszor kérdezem;
segít-e rajtam a transzfúzió,
valóság ez, vagy csak illúzió?

Ám a való élet újból megint:
amiben kételkedek, félre mind:
aki voltam, ismét azzá kellennem,
hisz annyi ember vére suhan bennem.
Eljönnek hozzám álmosító estén,
a véradók: sok zsidó, sok keresztyén,
nyomdász, őrök, zsákhordó, asztalos,
munkásasszony, tanár, bölcsész-szakos,
földmivelő, ki izzadtan kaszál;
segít nekem, hogy fusson a halál,
és ha talán mindez kevés,
jön biztatón az emlékezés:

... Most hároméve kicsordult a vérünk;
Voltak, akik várták, hogy sírba térünk,

*Az 1961. május 16-án elhunyt költő hátrahagyott írásaiból.

Golyó fütyült, lángolt tető s a bolt.
Az ártó szándék rut játéka volt!
Új életünk felett sötétlő vész ült
s az ellenség már vidám torra készült.

Korán örültek! Szállt a vész hire,
a fegyverzaj elszállott messzire,
meghallották, hogy nálunk mily vész
[tombol,
a közel szovjet és a távol mongol,
a bolgár, lett, a román, csehszlovák
és szállt a hír és szállt egyre tovább.
A falvakon, pusztákon, városan
ha tiltják is, a vészhir átoson:
„Vért hullat most a dolgozó magyar.
Küldd szived vérét, segítsd őt hamar!”

... És jött a vér. Testvéri szivek vére
és jut belőle minden hajsza erre.
S az ellenség bármilyen vakmerő,
mindig több lett karunkban az erő,
ezer formában jött a nagy segítség,
hogy harcostársak társukat segítsék...

Ez jut eszembe s nem kételkedem,
tud majd még tollat forgatni kezem,
szemem ragyog, fénylik e könny-edény,
jövőbe néz bizon és könnyedén.
Mit nekünk szántak, bedőlhet az árok:
s ahogy hazánk, úgy én is talpra állok!...

(1959)

SOMOS MIKLÓS rajza

KÖRNYEI ELEK

VICTOR HUGO ESTÉI MAGYAROKKAL JERSEY-SZIGETÉN

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a Fejér megyei Idegenforgalmi Hivatal emléktáblával jelölte meg Rónay Jácint születési helyét Székesfehérváron, abból az alkalmából, hogy május 13-án volt születésének százötvenedik évfordulója. Rónay Jácint volt Darwin fejlődésmélettének első magyar népszerűsítője. Az 1848–49-es szabadságharc leverése után tizenhét évet töltött emigrációban Angliában, 1866-ban hazatért, s egyideig a Magyar Tudományos Akadémia jegyzője volt, amikor Arany János a főtitkári tisztséget látta el. Élete végén naplőfeljegyzéseit, emlékiratait öt kötetben rendezte sajtó alá, „Naplőtöredék – Hetven év reményei és csalódásai” címen, s mindössze tíz példányban nyomtatta ki „kézirat gyanánt” egy pozsonyi nyomdában. A ma is tulajdonképpen kéziratnak számító Naplőtöredékben sok érdekes adat található a Csatorna szigetvilágában lévő Jersey-szigetén száműzetésben élt Victor Hugo és a magyar emigránsok kapcsolatairól.

Victor Hugo 1851-ben III. Napoleon császár diktatúrájának egyik legkérlelhetlenebb politikai ellenfele és a köztársasági ellenállás lelke volt. Amikor a szervezett aktív ellenállás elbukott, száműzetésbe ment Jersey-szigetére, ahová a költőt számos politikai híve is követte.

A Londonba került magyar emigránsok közül 1851-ben többen Jersey-szigetén telepedtek le. A szigetre a nagy olvasottságú Mészáros Lázár hívta fel emigránstársai figyelmét. Különösen azzal érvelt, hogy olcsón lehet ott élni és éghajlata kedvező gazdálkodásra. Először Mészáros Lázár telepedett le Katona Miklós ezredessel, csakhamar követte őt Teleki Sándor, Orbán Balázs, Beöthy Ödön, Thaly Zsigmond és Fülepp Lipót.

Teleki Sándor 1854. szeptember 20-án Londonban felkereste Rónay Jácintot és megkérdezte, nincs-e kedve vele Jersey-szigetere utazni, szívesen látná őt vendégül, hiszen villájában van elég üres szoba. Eleinte vonakodott, végül is rászánta magát és szeptember 23-án elindult Teleki Sándorral és Reményi Edével – az akkor már világhírű hegedűművésszel – a Londontól mintegy háromszáz mérföldnyi hajóútra. St. Heliers-ben, Jersey-sziget fővárosának kikötőjében szálltak

Rónay Jácint műve, amely e közlemény alapjául szolgál, megtalálható az Országos Széchényi könyvtárban ezen a címen:

„Naplő-töredék. Hetven év reményei és csalódásai. Nyomatott kéziratul tíz példányban. I–IV. kötet. Stampfel, Eder és társai nyomda Pozsonyban.”

A Viktor Hugora és a Jerseyben tartózkodó magyar emigránsokra vonatkozó részek a második kötetben vannak.

Az Országos Széchényi Könyvtárban ezenkívül Rónay Jácint következő művei találhatók meg:

Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége. Pest, 1864. Demjén–Sebes–Wigand nyomda.

Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége. Második kiadás. Pest, 1867. Ráth.

Jellemisme, vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet nő, férfiai és életkorok jellemzése lélektani szempontból. Győr, 1847. Streibig nyomda.

Jellemrajzok az angol színivilágból. Kean Edmund, Macready (William) Vilmos, Kean (Charles) Károly. Pest, 1865. Szerző kiadása. Emich nyomda.

Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből. Győr, 1846. Streibig nyomda.

Az őseemberek haladása Pest, 1863. (Akadémia kiadása. Értekezések a Filozófiai Osztály köréből. I. 5.)

Az őseemberek haladása. Pest, 1868. Eggenberger, Emich nyomda. (Különnyomat Akadémiai Értekezésekből.)

A tűzimádó bölcs az ősvilágok emlékeiről. Pest, 1860. Kilián.

partra, innen St. Clemensbe hajtottak, Teleki Sándor lakására, ahol Orbán Balázs fogadta őket, de a házban, mint vendég, ott volt Beöthy Ödön is. Aztán elmentek Grouville-be is, ahol a két Perczel-testvér, Mór és Miklós lakott.

Jersey-szigeti tartózkodása idejében vendéglátóival bebarangolta az érdekes kis szigetet és tanulmányozta annak történetét. A statisztika adatai szerint 1851-ben mindössze 57 155 ember lakott a szigeten, ezek közül 38 779 volt bennszülött Jersey-i, 11 125 volt beköltözött angol, a többi idegen nemzetiségű. A bennszülött lakosok normann eredetűek, a régi normann-francia nyelvet beszélik, Franciaországban *angol*-szigeteknek nevezik a Csatorna e szigeteit, Angliában *normann*-szigeteknek. Jersey-szigetét a tenger 709-ben ragadta el Franciaországtól. A szigetnek önálló törvényszéke és önálló testülete van, s az oda kihelyezett néhány század angol katonaságnak a sziget kormányzója a parancsnoka. De a szigetnek saját milíciája is volt, amikor Victor Hugo-ék és a magyar emigránsok ott éltek. A sziget lakói megélhetésükért kemény küzdelmet vívnak a tengerrel. Az anyaországnak nem adóznak, adójukat önmaguk vetik ki magukra.

Jersey-szigete – mint Rónay Jácint feljegyezte Naplótöredékében – az ősmesék klasszikus hazája. Alig van nagyobb sziklacsoport, amelyről a nép ne tudna valami rémületest elmesélni abból az időből, midőn az emberek még oly keveset tudtak a természetről és oly sokat tulajdonítottak a természetfeletti erőknél. A szigeten egyébként is druid emlékekkel is találkozott Rónay Jácint, a sziget egykori őslakói, a druid vallás követői napimádók voltak és a lélekvándorlásban hittek. Rónay Jácintot, mint geológust, nagyon érdekelte a sziget regényes tengerpartjának kialakulása. A szirtet néhol magasra tolulnak a tengerből, máshol pedig szétmorzsolva messze elborítják töredékeikkel a tenger partját. Gyakran elüldögélt a tengerparti sziklacsúcsokon, nézte a visszavonuló hullámokat, az apályt, ilyenkor mérföldre is be lehetett menni a tengerbe.

Egy napon, amikor a tengerben fürdött, Teleki Sándor ezt mondta neki, közelükben néhány férfire tekintve, akik vígan szeltek a habokat.

– Ezek Victor Hugo-ék.

Teleki Sándor, akinek legközelebbi szomszédja volt Victor Hugo, bemutatta Rónay Jácintot a költőnek. Akkor ismerte meg a költő két leányát is Rónay Jácint, aki az érdekes élmény hatására alatt feljegyezte naplójába: amikor Székesfehérváron ifjúkorában először látta a Notre Dame-i toronyőrt színpadon, vajon hitte volna-e, hogy egyszer találkozik majd világhírű szerzőjével az Atlanti-tenger hullamai közt.

De Jersey-i tartózkodása idejében Rónay Jácint még többször is találkozott a nagy francia költővel, mint erről Naplótöredékében megemlékezik: „Néhány estét Teleki Sándorral és Reményi Edével Hugo Victornál töltöttem, hol a költő tian kívül több nevezetesebb francia menekült is meg szokott jelenni. Ch. Rybeyrolles és A. Vacquerie, ismert két újságíró sem hiányzott soha az estélyekről, amely egy-egy csésze teából állt. A költő nejéhez és leányaihoz is volt szerencsénk: de csak rövid időre. A hölgyek, midőn a férfiak társalgása élénkebb lön, rendszeren eltávoztak; ha csak Reményi varázshegedűje le nem bilincselte őket.”

Rónay Jácint feljegyzései szerint Victor Hugo ezeken az estéken általában keveset beszélt, csak akkor mosolygott, ha vendégei dicsérték őt. A beszélgetés témája leginkább III. Napoleon uralkodása és várható bukása körül forgott. A vendégek valamelyike elővette zsebéből a francia menekültnek bibliáját és felolvasta a „*Napoleon le Petit*”-t. Ilyenkor felcsendült a Marseillaise, s Reményi hegedűje is megszólalt. Rónay Jácint feljegyezte ezt a kis epizódot is. Egy alkalommal Victor Hugo ezt mondta Reményiről: „*A hegedűsök királya*”. De Rybeyrolles, a szigorú republikánus kijavította a költőt: „*A hegedűsök elseje*” – amit a költő is megtapsolt. Reményi „királya avatása” október 2-án történt, másnap a Victor Hugonál találkozó társaságot Teleki Sándor látta vendégül ebéden. A felköszöntők sora hangzott el. Rónay Jácint naplójában ezeket olvashatjuk: „Gazduram kitett magáért, vígan, zajosan voltunk, s midőn a gondúzó kézzel-kézre járt, megeredtek a felköszöntők... Erre engem is felhívtak, hogy szólnék a rómaiak nyelvén; rászántam magam s a rövid hetvenkedést így végeztem: „*Meminerit Bonaparte, Male-parte, Bona-parte peritura!*” (A szójáték magyar így fordítható: Emlékezzék Bonaparte, hogy a gonosz úton szerettek jórészt elvesznek.) Mit utóbb Hugo Victornak még egyszer meg kellett ismételnem.”

Rónay Jácint szünidejének végéhez érve, mielőtt búcsút vett volna a szirtfokoktól, megkérte Jersey-i barátait, ismerőseit, írjanak néhány sort emlékkönyvébe. A szigeten lakó magyar emigránsok közül Perczel Mór és Perczel Miklós, Fülepp Lipót, Thaly Zsigmond és Teleki Sándor írtak emléksorokat Rónay Jácintnak. Teleki Sándor mindössze ennyit írt az emlékkönyvébe: „*Tollal és vassal! Jersey 1854. Ötödik évnapján az Arad-pesti vérnapnak.*”

Magyar barátain kívül hárman – Ch. Rybeyrolles, Auguste Vacquerie és Victor Hugo – az ott élő francia menekültek közül is írtak emléksorokat Rónay Jácintnak.

Ch. Rybeyrolles ezeket a sorokat írta be az emlékkönyvébe: „*Ceux qui cherchent la justice, ne se laissent jamais abbatre par la douleur: il n'y a que les crimes qui vaincus perdent l'espérance*” (Azok, akik keresik az igazságot, sohasem hagyják magukat leverni a fájdalom által: csak a bűnösök azok, akik legyőzetvén, elvesztik a reményt.)

Auguste Vasquerie búcsúzóul ezeket a szavakat írta Rónay Jácint emlékkönyvébe: „*Que je sois labouré par tous les soins de l'homme, / Pour donner un gerbe, o peuple a tes sueurs, / Car les pires tourments c'est bonheurs qu'on les nommes, / Lorsque le mal d'un seul fait le bien de plusieurs!*” (Műveljen meg engem az ember teljes gonddal, hogy egy kévével fizessek izzadságodért, ó nép, mert a leggonoszabb gyötrelmem is boldogság – ahogy nevezik – midőn egynek a szenvedése többek javát szolgálja.)

Victor Hugo pedig ezzel a mondattal gazdagította Rónay Jácint emlékkönyvét: „*Je restirai proscrit, voulant rester debout.*” (Maradok száműzetésben, mivel állva akarok maradni.)

Október 10-én Rónay Jácint, a St. Helier-i kikötőben hajóra szállt és másnap megérkezett Londonba. A kőrengtetegben ismét oktatói munkájába menekült.

A következő évben, 1855-ben feljegyezte naplójába, hogy a Jersey-szigetén élő francia emigránsoknak el kellett hagyniuk a szigetet. A Csatorna szigetvilágának egy másik pontján, Guerneseyszigetén kaptak menedéket. Kényszerű távozásukat Jersey-szigetéről az okozta – mint Rónay Jácint naplójában feljegyezte –, hogy „... a franciák, kik naponta látják hazájok határait a távolban kékleni, oly hangosan szoltak az új császár ellen, Victor Hugo oly szépen írt a kedves Le Petit-ről, hogy Napoleonnak sikerült az angol kormány titkos beleegyezésével a Jersey-i hatóságot rávenni: a szociális republikánusok főbbjeinek kiutasítására.” Ugyanakkor naplójában megbélyegezte a francia republikánusokat üldöző zsarnoki hatalom mesterkedéseit: „Minő ügyetlenség volt Napoleontól a vértanúk homlokára újabb babért fűzni, minő gyengeség volt az angol kormány és minő érthetelenség a Jersey-i hatóság részéről: a Caesar szavai előtt meghajolni. A francia menekültek odahagyták Jersey-t, s a néhány mérföldnyire eső Guerneseyszigetén kikötöttek, hol a szabad polgárok örömköltésökkel, lobogókkal üdvözölték az új vendégeket, s most St. Peters felett a szociáldemokrata zászló vígabban, mérgesebben lobog, mint valaha, mintha csak kacagni óhajtottak volna az angolok a Le Petit aggodalmait felett.”

Ismeretes, hogy Victor Hugo 1866-ban Guerneseysziget lakóinak ajánlotta egyik legszebb regényét, „*Les travailleurs de la mer*” (A tenger munkásai) című művét, amelyben az embernek a természet erőivel folytatott küzdelmeit írta meg. Könyvének homlokzatára ezeket a szép sorokat írta: „*Guerneseyszigetének ajánlom ezt a könyvet, a menedéket és szabadságot nyújtó sziklabércnek, az ősi normann föld e zugának, ahol a tenger derék fia élnek, a zord és szívvidító tájnak, amely most védőn befogad, s ahol bizonyára sirom is domborul majd.*”

De amikor Rónay Jácint 1855 végén, naplójában feljegyezte Victor Hugo-ék száműzetésének újabb fordulatát, gondolataival ismét be kellett járnia szülőföldjét, hiszen székesfehérvári születésű letére még inkább megrendítette szülőföldje nagy költőfiának halálhíre:

„November 22-én azon gyászhirot vettem a hazából, hogy ugyanazon hó 19-én Vörösmarty Mihály, a legnagyobb magyar költő meghalt” – – Könnyű nekiünk szépen írni Vörösmarty után, könnyű a tört úton diadalokat ülni; de képzeljük magunkat vissza Vörösmarty korába, s a nemzet géniusza előtt leborulva fogjuk üdvözölni hazánk azon fiát, ki lángszavakban lelkesíti nemzetünket: Hazádnak rendületlenül, légy hűve, óh, magyar! – Távol a hazától nem tehettem koszorút Vörösmarty sírjára, de tettem, amit lehetett. Az angol lapokban közöltem a magyar nemzet veszteségét – ajánlatomra „Perkins and Gotto”, a legelső londoni papírgyárosok felvették nevét azon naptárba, mely évenként ezek kezén fordul meg. Ott áll költőnk neve november hó 19. napján: „Vörösmarty the Hungarian Poet died 1855.” (Vörösmarty magyar költő meghalt 1855-ben.)

Rónay Jácint néhány év múlva másodszor is ellátogatott Jersey-szigetére. Perczel Mór ismételt meghívására vállalta az utat 1857. augusztusában. Mayer György nevű honfitársával augusztus 3-án érkezett Jersey szigetére, ahol a St. Helier-i kikötőben már várták őket régi barátai közül Perczel Mór és Perczel Miklós, valamint Thaly Zsigmond. Beöthy Ödön még abban az évben meghalt, amikor 1854-ben Rónay Jácint először látogatott Jersey-szigetére.

A két Perczel-család a Groudville-i tengerparton keresett nekik szállást a sziklatetőn egy kis házban. Innen járta be barátjával a szigetet, felkereste a régi várakat, sziklaormokat. Három hétig tartózkodott Rónay Jácint másodszor a szigeten, augusztus 25-én már Londonban volt, hogy folytassa munkáját: a tanítást.

A Jersey-szigetén élt magyar emigránsok csoportja nemsokára nagyon megcsappant. Perczel Miklós felszámolta ottani tartózkodását, feleségével és Perczel Mór fiával Amerikába vándorolt, ahol az amerikai hadseregben ezredes lett. Perczel Mór egyideig még gazdálkodott a szigeten, majd 1860-ban családjával Belgiumban, Brüsszel külvárosában telepedett le, de családjának tagjai ekkor már azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy mielőbb visszatérnek Magyarországra. Hat év múlva, 1866-ban Rónay Jácint is hazaindult a magyar tájak felé...

JEGYZETEK KONDOR BÉLA MŰVÉSZETÉRŐL

Sokáig néztem Kondor Béla ikonszerű képeit, megkíséreltem mögéjük hatolni s rájönni keletkezésük indítékaira: de ha összevetem a közelükben függő litográfiák szakállas sárkányfejeivel és gúnyoros humorával, ezek mögött mintha inkább egy kissé kesernyés fintor látszana egy villanásnyira. S egy alapvetően komoly, együttérző emberi magatartás. A Savonarola, a Szent mártírnő, a Pap és papné éppen úgy magukban őrzik ezt – s hadd tegyem hozzá, néha az az érzésem, hogy nem is szívesen vallanak róla –, mint azt a másikat, amellyel szemben senki sem maradhat érintetlen, aki képeit nézi: Kondor ítéletét. Amit olyan szívesen rejt bele kitűnően rajzoló ujjaival képeinek helyenként kúszának tűnő részleteibe – úgy tűnik, mintegy szeméremből is. Mert kritikus szemmel látja a múltat, a jelent, s (az ember elkomorlyodva teszi hozzá) a jövőt – azoknak a kritikájával, akiket végül is természetes értelmük óv meg a zűrzavartól.

Ha végignézzük műveinek zsúfolt, kalandos világát, a nyüzsgés, mozgalmasság képe fogad. A Régi repülőgép szögletes tömbjében vonalak serege szánt keresztül-kasul. Valamiféle izonyú ritmusnak a nyoma érezhető, amelynek elemeire töredezett maradványait Kondor belehelyezte rajzának szövődékébe. De így van ez a Gép-repülés szimbólumában, s érezhető a H. Bosch után és a Harc-sorozat rajzaiban. Mintha a világot ezernyi vonal hálózna be, pillanatonként váltakozó irányával, megszámlálhatatlan független gondolatként, melyek mindegyike saját érvényesülését keresi, s kapcsolatuk egymással nem terjed túl az egyes tartók két ponton történő megtámasztásán. Mintha minden, ami létezik, a nyugtalanság, cikázás, vibrálás lenne. A szántó-vető ember feje fölött a Régi repülőgép azonban idomtalanúsága ellenére biztosan úszik a levegőben, mint egy másik, az emberrel együtt élő teremtmény.

Mert Kondor otthonosan mozog ebben a világban. Nem ő válik zaklatottá, ahol a vonalai azok, mint ahogy könnyedsége sem felszínességből ered, hanem nyugalmából. Finom, érzékenyen vezetett vonalaival, vékonyan felvitt színeivel valamiképpen a szakadék szélén haladó emberre emlékeztet: arca nem torzul el az erőfeszítéstől. Nem mintha nem tudna eltorzulni, hanem mert nem erőlködik. Nem a megfogalmazás súlya, hanem élessége vezeti a kezét. Amit mond, nem saját festészetének tekintélyére támaszkodva közli, mint ahogy képein a hatalmas, a szörnyeteg, a sárkány is már-már nevetséges. Még a konturjait se elhatároló követeléssel húzza meg, mert nem akar senkit sem kényszeríteni, mert éppen az erőszak visszatünetesítése magatartásának egyik alapvető vonása.

Talán éppen ezért nem véletlen, hogy minden, amiről képeiben vall, annyira az idővel összefonódva jelentkezik. Az időnek, a dolgok múlásának Kondornál kiemelkedő szerepe van. Elég, ha néhány jellegzetes képét végignézzük (Jónás a város falai előtt, Régi repülőgép, az Idő múlása, a H. Bosch után sorozat vagy akár az Erzsébet hid építése), a mitológiával való kapcsolatáról nem is beszélve. A H. Bosch után V. tusráján – csak egy részletről van szó – egy ember görnyed a tűz fölé, aprócska a kép méreteihez képest, s feje fölött egy lovas vágat, semmivel se nagyobb rajzolva. Bármennyi lehet a szándékolt összecsengés, mégis aligha Bosch folytatásáról van szó: sokkal inkább egy támpontról az időben, s ebből kiindulva Kondor megtalálja saját helyét abban a folyamatban, mely mindnyájunk sorsát jelentette. S ezzel az érzéssel nézve, a lovas harcos kilép a kicsi rajzból, s az évszázadok távlatában vágat a tűzhelye fölé boruló mindenkori ember felett.

Mert Kondornak a történelem, az idő nem csupán keret, hanem az azonosulás lehetősége is. Részvétel az emberek történelmében; s bár tartózkodóan vall erről, de együttérzés mindazok iránt, akik előtte éltek és utána lesznek. Számomra ebből ered humanizmusa, amit gigantikus s mégsem túlméretezett szörnyetegei éppen nem tompítanak, hanem inkább hangsúlyozottabbá tesznek. Ezt rejtí magában egész koncepciója, de egészen világosan feltűnik emberábrázolásában. A Darázskirály vagy az Arckép szeméből sugárzó szomorúság, a Jónás a város falai előtt prófétájának egyetlen bumfordisága megérteti cikázó vonalait és iromba alakzatait, aggodalmait és iróniáját.

Érzékeny a változásra s ez nemcsak vonalai finom dinamikájában jelentkezik, hanem egész hozzáállásában. Az Idő múlása olajpasztelljének meleg barna színe előtt két papírtekercset tartó férfi áll. S az ember velük együtt nézője a völgy közepén emelkedő kétkarú acélvázás építménynek, mely mint a mérleg szárnyai, a változás jó és rossz oldalát mutatják, mialatt a kép oldalából kifelé poroszkál egy lovas. A traverszeknek Kondorra annyira jellemző zegzúgos érzékeny vonalai engedelmesen illeszkednek be a kép barna felületébe s a szemlélő önkénytelenül átveszi a két biblikus alak nyugodt harmóniáját.

Nem akármilyen állít egymás mellé ellentétes dolgokat; a maga körül változó világban összefüggést keres a régi és az új között – bár iróniája számára minden új elég réginek tűnik. Érezhető ez sok képen az Idő múlásán kívül: a Daru, a Madár, A vár újjáépítése, a Régi repülőgép, a Trójai faló... mindegyikében a múlt és a jelen fonódik egybe nem minden mellékgondolat nélkül, s a változás látható jelei vehetők észre. Nem kétséges, hogy ezek s néhány más képe (Gyilkos keselyű, A géprepülés szimbóluma) másról is beszél s fokozza aggodalmunk. De vajon ki mondhatja, hogy minden a világon a legnagyobb mértékben megnyugtató?

Kondor, ha fest, ecsetjét többnyire rajzaihoz hasonló érzékenységgel vezeti. S az az emberség, amely rajzaiban inkább intellektuális oldaláról közelíti meg a szemlélőt, festményeiben kevésbé élesedik ki, s ennélfogva szétáradóbbá, békésebbé válik. A Felszabadulás-tér tatarozása olajpasztelljén kétoldalt sötét színekkel indul, melyeken csak alig sejtetően törnek meg a zegzúgos állványzatok, hogy asszimmetrikusan jusson el a világos, sárga háttérhez, jól megoldva a fény és árnyék átfordítását a színnek kontrasztjába. A világító, meleg sárga háttér pedig beragyogja az egész képet. Kondor biztos – kár, hogy gyakran érzékenyen rejtegetett – derűjéről, az élet sötét oldalait alapjában véve sebezhetetlenül tudomásul vevő magatartásáról tanúskodik itt s mint festmény, a sötétből a ragyogó világosba törő színeivel számomra a kiállítás egyik legszebb darabja marad.

Mégis, végül is mi az, ami Kondor képeit nézve gondolkodásra készíteti az embert? Mi az, ami – talán szándékaitól is függetlenül – oly sok művén egész jellegzetes benyomást kelt? Mitológikus képein vádló, szenvedő, siránkozó és ítélkező emberek láthatók, mártírok, próféták, sárkányt legyőző hősök; tájképeinek közepéből zegzúgos szerkezetek emelkednek ki, legyek helyett repülők lebegnek a paraszt feje felett, „legújabbkori” képein dárdákkal hadakozó ókori katonák rohannak egymásnak; s a műszaki kultúra vívmánya, a daru megtört, kehes lovat emel a magasba. Valahol Kondor szarkasztikus humora mögött nem csupán az ítélet húzódik meg; amit önkénytelenül is mutat, tulajdonképpen nem a háttérben van, mert az maga ábrázolásának tárgya: a változással jelentkező jelenségek, amikről kiderül, hogy korántsem mindig olyan újak. A változással a természettudományos kultúra egész sor eredménye ölt testet, gyúrja át a maga képére a világot, s azokat, akik létrehozták; ugyanakkor a kép, mely az emberekben a világról él, alig, vagy csak nagyon lassan változik. A levegőben madarak s legyek röpködnek, – a völgyekben magányos istállók bújnak meg, holott a madarak hangját egészen más hang, az istállók szagát egészen más szag váltja fel. Akik – akár aggodásból, akár türelmetlenségből – érezték ennek a helyzetnek fonák voltát, (nem először és nem egyedül) akik számára ez a kétarcúság a kulturális érintkezés egyre komolyabb problémáját jelentette, megnyilvánulásaikban mind számoltak ezzel a kérdéssel. Valahol ezért tárja szét karjait Kondor

képen Savonarola, s zárja szűkre szabott keretébe a Pap és papné alakjait, s talán ezért áll Jónás a város falai, az emeletes, de töppedt házak, s a bennük lakó begyepesedett fejek előtt. Mert Kondor számára a változás nem tegnap kezdődött, s nem is fejeződik be holnap: szereti végig látni az egész folyamatot – már csak azért is, hogy helyenként bedöfjön egy-egy fintorával. Hogy a Trójai falótól eljusson az Erzsébet-híd építkezéséig. Innen a kapcsolata a múlttal, a mítosszal, s a levegőben szálló gépekkel, a földből kinövő statikus acélszerkezetekkel. Mert számára mindez egy összefüggő egységben jelentkezik, az ő világának az az érdeme, hogy egyszerre láttatja ezt. Bár ezen túlmenően nem feszeget filozófikus problémákat, a maga ereje és háboríthatatlansága tudatában – néha egy kamaszos vigyorral – láttatni engedi mindent, de a benne rejtve megbúvó kétségek végigjárják a maguk útját a gondolkodást természetesnek érző emberekben.

UNGVÁRY RUDOLF

SIMON BÉLA

Simon Bélát idestova tíz esztendeje ismerem. Ifj. Kodolányi János, a néprajztudós c szavakkal vezetett be a múzeumi teremben rendezett kiállítására: „Egyik legjobb festőnk, de falun él s így csak kevesen ismerik.” Érzékenyen, frissen megoldott aquarellek, diófacékkal készült finom rajzok és néhány olajfestmény alkotta a kiállítás anyagát – a baranyai táj, a falu életéből, szépségéből kiragadott pillanatok. Éreztem mögöttük a festői élmény elragadtatását, az alkotó őszinte, mélyen forrongó lelkesültségét. Aztán a képei után megismertem őt magát is. Aprószemű, rőt hajszú székelember, élénk, figyelő tekintete kissé gyanakodva szemléli a világot, jellegzetes sárra fölött rándolja a homlokát. Halkan, megilletődve beszél önmagáról, a műveiről.

Megtudtam tőle, hogy az erdélyi havasok közt, Fogarason született, 1910-ben, egyszerű földműves és iparos emberek harmadik fiaként. Emlékezése és a megsárgult újságkivágások, katalógusok nyomán megelevenedett a múlt, a művésszé válás küzdelmes útja. Tanulmányait a kolozsvári képzőművészeti főiskolán kezdte, 1928-ban. Fiatal tanárai: Domián Tibor, Papp Sándor, akkor tértek haza Párizsból s növendékeikben felgyújtották a francia piktúra modern szellemiségének tüzeit. A főiskola szigorú studiumai mellett Simon Béla már a természetet festette. Szerette a mezei munkát, a sárguló gabonátlákat, hova gyerekkorában annyiszor elkísérte nagyapját, anyját s megigézett szemekkel követte az eke-szántotta barázda csíkjait, az aratók lendülő ritmusu hajlongásait. Már akkor magával ragadta a színek végtelen gazdagsága, a sziporkázó napfényben feloldódott formák, a természet s az ember meghitt kapcsolata. Szimbólummá nőtt előtte a napi kenyérért küzdő parasztember munkája, a hétköznapi egyhangúságában is ünnep volt számára, ha kimért, biztos mozdulataikat, szótalán munkájukat figyelhette, rajzolhatta. Így készült el a „Magvető” erőteljes alakja, szétvetett lábai, emelt fejtartása biztonságot, öntudatot sugároz. Mintha az álló férfi mozdulatában, tekintetében a saját megilletődött, emberi-festői hitvallása fejeződne ki, fiatalos hittel, elhivatottsága tudatában. A képre felfigyeltek, a fiatal művészek pályázatán a budapesti Képzőművészeti Főiskolára szóló ösztöndíjat nyert el vele.

Pesten zajosabb az élet, sűrűbben váltják egymást a kiállítások, művészeti események, mint Kolozsvárott. A fiatalok mind Sőnyi István osztályán akartak tanulni, az ő közvetlen hangú, tiszta csengésű piktúrája az eszményképük. Ám a mester mindenkit nem győz tanítani, válogat a tehetségesebbje között. A „Magvető” tetszik neki, Simon Béla az osztályán maradhat. A szorgos műtermi munka, tanulmányrajzok kemény három esztendeje következik. A mester szívesen állít növendékei elé kettős aktfigurát, tanulmányozzák, rajzolják a két alak mozdulatait, különbözőségeit. Ugyanakkor saját műveivel a természet, a falu szeretetére, mély megfigyelésére ösztönöz. Megtanítja a festés mesterségének apró titkait, az ecset kezelését, a színek, a festék

helyes használatát. A növendékek vetélkednek egymás közt, összemérik erejüket, ki vitte többre? – 1938-ban Simon Béla nyeri el az osztály kompozíciós pályázatának I. díját, a következő évben pedig a Nemes Marcell alapítvány első díját ítéli neki, megosztva, Breznay Józseffel. Az „Aratók”-at a Fővárosi Képtár megvásárolja. A kiállításokon is sikerrel szerepel, lendületes, tüzes színekkel ábrázolt parasztjai, mezei munkásai feltűnést keltenek. Ecsetje ekkor még nem oly rusztikus, a festék felrakása – bár lendületes, mégis finom húzású, nivellált. Színei derűsek, gondol a harmonikus összehatásra, de a szint soha sem rendeli alá a forma kényszerűségének s már ekkor érezhető a későbbi gazdag kolorizmus uralkodó szerepe.

Tíz év telt el Budapesten, a festészet önmarcangoló küzdelmeivel, lázas ihletettségében, boldog eredményeivel. Aztán jött a háború. 1939-ben, a Párizsba szóló ösztöndíjjal már nem tud elutazni, de a kalászos mezők erdélyi emlékeiből még sokat fest, rajzol. Képei az állami gyűjteményekbe, külföldi galériákba kerülnek, a „Kaszások”, „Ebédelők” Stockholmba vándorol, önarcképe, a „Szalmafedeles ház”, „Kárponti fiú” a bukaresti és kolozsvári múzeumokba. 1941-ben Budapesten, a „Műbarát” galériában Szervatius Jenő szobrásszal együtt rendez gyűjteményes, bemutatkozó kiállítást. Sikerük van, a Népszavában Elek Artur ismerteti a tárlatot és Simon Bélát méltatva megjegyzi, hogy „minden munkája szociális témát ölel fel”. A Fővárosi Képtár megvásárolja gyűjteménye számára a „Fűzfák” c. kompozícióját. A következő évben azonban csalódás éri: a Műcsarnok kiállításán a „Magvető”-t kizsúrízik – a bizottság túlzottan forradalminak véli a képet. Az egyre súlyosbodó háborús atmoszférában a művész visszavonul, magába zárkózik. Aztán két évre elviszlik katonának – a festés az álmok világába szorul. Budapest ostromát már Lajos utcai lakásának óvóhelyén vészeli át, alkotóvágyát, élniakarását kis rajzokban, vázlatokban összegezi s gondolatban festi az annyira óhajtott, felszabadult jövőt.

Az újra meginduló életben hamarosan megtalálja a helyét. Bekapcsolódik a művész-szakszervezet munkájába, s 1946-ban már szerepel a Fővárosi Képtár „Száz magyar művész” kiállításán. Résztvesz a Rippl Rónai Társaság szervezésében és annak első kiállításán, a Fészek-klubban. Talán itt fogan meg először benne a gondolat, hogy azon az úton kellene továbbhaladni, amelyen Rippl Rónai mutatta az irányt. A főiskolán, Szőnyi István oldalán megtanulja a festés, a rajzolás mivességét, a természet érző, bensőséges megfigyelését. Ám a színek világában mindig Rippl Rónai volt az eszményképe.

Baranyát még a háború idején szerette meg, amikor a szűkös pesti világból pihenni s festeni le-le járogatott. A táj szépsége, a színes sokác viselet lenyűgözte, s az elhatározás egyszercsak megfogant: 1951-ben ide költözött, a kis baranyai falu, Alsó-szentmárton lett otthona. Budapest után nagy a kontraszt, de itt élhet, kedves témája, az egyszerű földműves nép között, s a falu határában települt, ősi szokásait őrző cigánytanya szomszédságában. Egyfelől a sokácok gazdag népviselete, másfelől a cigányasszonyok, leányok barna bőre, tarka ruházata érleli, tüzei palettája színeit. Szemei előtt bontakozik ki a falu új élete, osztozik gondjukban, örömeikben. A fehér rajzpapíron fürgén jár a toll, a rajzolópálcika. A diófacím vonalaiból kibontakozik a szentmártoni kis kondásgyerek figurája, egy másikon súlyos, tömör menet, szomorú, ütemes mozgása nyomán szinte halljuk a halottas éneket: cigánytemetés. Aztán sorra vázsonra kerül: a szentmártoni új iskola mákvirágtól pompázó kertje, a tsz nagy, sárga istállókapuja, a torony aljában sorakozó putrik, tereferelő asszonyok. Egyik képről barnabőrű leányarc tekint ránk, nagy, szomorú szemekkel. Duzzadt ajkai mint ha éppen szólni akarnának – érzékenyen rajzolta körvonalát a festő ecsetje. Ruhája csak alig látszik, de az a kevés oly festőien színpompás, hogy viselőjének, de egész népének tarkasága is benne rejlik. A szépen, nagyon érzően megformált vörösbarna fej mögé ragyogó, aransárga hátteret festett a művész s ezzel a kis cigánylányt fenékes-szomorú madonnává avatta. Ha ősi istenasszonyáról álmodik az öreg cigányasszony, bizonyára ilyennek látja.

1960-ban Simon Bélát Pécsre szólítják. A Művészeti Gimnázium tanára lesz. Megint városi élet, új környezet, új festői élmények. Járja a kedves hangulatú, öreg

SIMON BÉLA vázlatkönyvéből (diófapác)

pécsi utcákat, de hazafelé útja az új városrész felé visz. Épülő házak, napsütötte, sárga-rózsaszín falak ezernyi reflexe pompás szín-egyveleggé keveredik a fák, parkok zöldjével. A játszóterekről gyerekzsivaj hangzik – fokozza a festői képzelet színes-ségének harsogó erejét. Simon Béla a nemrég felépült új műteremben fest. Még víz-szátérnek a szentmártoni emlékek, a szőlőhegyek, de mellettük megjelenik a város gazdag arculata: a „Pécsi építkezés”, „István akna”, „Kolozsvár utca”, „Mecsek cuk-rászdá”. Ihletője a mindennapi élet egyszerű valósága, amelyet sajátos művészi meg-látása színekben és érzelmekben a végletekig felfokoz. Mélyről fakadó, gazdag festőiség ez, ahol a szín már nem a külső forma kísérője, hanem a tartalom tudatos hordozója. Az erőteljes, tiszta színek az ábrázolásnak drámai erőt kölcsönöznek, spekulatív szerkesztésnek nyoma sincs, de ezt a hallatlanul bátran kezelt színek rendje nem is igényli. Képein a vörös szín dominál, amelyet ötféle festékből varáz-szol olyan ragyogóan tűzessé. Nem keveri festékeit palettán, tisztán vesz mindegyik-ből s az ecset, meg a felrakott szín összjátéka alakítja a végső megoldást. Vörösei mellett a kék és sárga színek gazdag variációja játszik kísérő szerepet, a merész el-lentétek egységéből alkot sajátos, ritmikus harmóniát. Simon Béla művészete a Du-nántúl festői hagyományán érlelődött, de a baranyai mediterrán vidék meleg kék és vörös színvilágából egészen új, egyéni pikturát teremtett. Bár a klasszikus nagymes-terek őszinte tisztelője, művészetét nem lehet szorosan hozzákapcsolni sem iskolá-hoz, sem mesterhez. Amit alkot, jellemzően a mai élet, a mi korunk tükre, egy pilla-natra sem szakad el a baranyai valóságtól.

Őszinte emberi és művészeti magatartását tisztelik, megbecsülik. Alkotásaival számos pályadíjat, kitüntetést nyert el, legszebb képeit az állami gyűjtemények, mú-zeumok őrzik. 1955-ben és 1960-ban a megyei pályázatokon „Kútnál” és „Új istálló” c. kompozícióival nyert díjakat, Csendélet-ét a pécsi Modern Magyar Képtár állandó kiállítása számára vásárolták meg. A szép „Cigánylány-fej” is a múzeumba került, most a siklói várban, a Baranyai Képtár falán függ, Simon Béla számos más alko-tása között. Festői munkássága mellett résztvesz a pécsi és megyei művészeti élet szervezésében, a közösségi munka összehangolásában, a Dél-dunántúli művészet sa-játságos arculatának megteremtésében. Hároméves ritmusban rendezett kiállításai az útján céltudatosan haladó művész töretlen fejlődéséről adnak számot. Közülük a leg-utóbbi, amelynek ezév júniusában a Janus Pannonius Múzeum adott helyet, a mű-vészi pályáján beérkezett, festői formanyelvében, kifejező erejében megérlelt, kifor-rott Simon Bélát mutatta be. Erőteljes, egyéni művészete a magyar piktúra élvonalá-ban áll.

SARKADINÉ HARS ÉVA

SIMON BÉLA EMLÉKKÖNYVÉBE

Pirosra kék, te így rakod
parázsló, égő csillagod,
aztán a kékre piros jön,
zuhog a nyári fényözön.

Hegyek lánognak, oly meredt
a tűzbemártott szőlőhegy,
karók közt röppen a sugár,
egy boldog pofa rádudál.

És aki nézi, érzi, hogy
a szíve oly lángot fogott,
futna, de vele fut a láng,
a préház, domb s egy vad katáng.

Izzón, remegve, színre színt
így raksz te, mindig meglegyint
belőle valami merész,
amit nem érthet meg az ész.

Csak a szív tudja, így tehát
török hozzá egy ceruzát,
az se írhat mást, piros, kék,
amit te pingálsz: menedék.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

SIMON BÉLA vázlatkönyvéből (diófacáp)

REDŐ FERENC PÉCSI KIÁLLÍTÁSA

Az ötvenes években történt, amikor egy művészeti megbeszélés végeztével megkérdeztem Redő Ferencet, akkor a Művelődésügyi Minisztérium főosztályának vezetőjét, gondol-e, gondolhat-e arra, hogy hivatása elsősorban festő.

Azt válaszolta, hogy ha jut rá egy kis pénze, akkor papírost meg festéket vásárol arra az időre, amikor újból festeni fog.

Mert képzőművészeink között bizonyosan nincs mása Redő Ferencnek, aki a művészi hivatás mellett oly fontos állomásokon, olyan hosszú időn át végzett volna szervező, vezető, alkotó munkát, mint ő. Kereken tizenöt esztendőről kell itt megemlékezni, az 1947-től 62-ig tartó tizenöt évről. Redő Ferenc két esztendeig dolgozott a pártszervezetben, négy évig a minisztérium művészeti osztályának volt vezetője, majd újból négy esztendeig a Szépművészeti Múzeum főigazgatója, az Iparművészeti Főiskolán három éven keresztül volt a marxizmus-leninizmus tanára, végül, miközben a Képzőművészeti Alapnál ellátta a szaklektori teendőket, nevezetesen a murális feladatokat, egyidejűleg titkára volt a vidéki munkacsoportok egészének.

Bizonyára egyetértünk abban, hogy e munkásság pusztá felsorolása önmagában elgondolkasztató, ha pedig majdan Redő Ferenc életművéről írni fognak, az író hosszasan elidőzik a gondolatok, a tervek útján, melyek az ő kezén áthaladva törekedtek cél és célok felé, gyakran az ő pályaudvarán cseréltek sinpárt, indultak járható úton, hogy állomáshoz érjenek.

De mi, a mai napon nem állhatunk meg egy ember sorsának, hivatástudatának ilyenén fejezeténél, ha csak nem azért, hogy a festőt, a festő munkásságát szemlélve, ne lássuk, ne győződjünk meg a kétféle munkásságban megnyilvánuló azonosról. A társadalom egészét, életét, működését mindenkor összefüggéseiben látó és vizsgáló Redő Ferenc világában – mint a kivételes korokban – a művész elnevezés újabb keletű fogalma nem is létezik. Az ilyen, az összefüggéseket, a szerkezet és a funkció egybetartozását kereső számára az architektúra és plasztika együtt, egyszerre szólal meg, nem a művész személye, hanem sokkal inkább a névtelen kézműves-ség rangja, rangossága a számot adó.

Redő Ferenc Aba Novák Vilmosnak volt tanítványa, egészen fiatal festő korában részt vett a jászszentandrási freskók munkálataiban – már ekkor, indulásakor úgy látott és láttatott: kétdimenziósan – úgy teregette szét a foltfelületen a látomást, mint a faliképfestők mindenkor.

Megkérdeztem Redő Ferencet, miért lett gobelinkészítő?

Redő Ferenc úgy véli, hogy a művészet közlés, a tartalom nyilvánvalóvá tétele, sok emberrel való közlési mód és kapcsolat teremtése; úgy véli, hogy ez a közlés elmondó, eltörténtető természetű, szemmel olvasván a vizuális élmény történetessé válik. És ha a mai architektúrában, a bizonytalan közfalak gyakori változásában minden falkép, freskó, mozaik sorsa függ előre nem látott eseményektől, a gobelin, ugyanazon szerkezeti szerepben, mint a freskó, éppen elmozdítható mivolta miatt korszerűbb és helytállóbb.

Kétséggkívül, az események igazolták e felfogást; másrészt vizsgálva a mai magyar gobelin művészet útját, ha arra gondolunk, hogy például huszonöt-harminc esztendeje Ferenczy Noémi volt az egyetlen gobelinszövő és senki más, ma legalább tizenöt azoknak a száma, akik hivatásuknak tekintik a gobelint.

Nem egyszer, Budán, az Űri utca egyik régi palotájában tanúja voltam a gobelinszövő műhely munkájának – itt láttam, szövés közben Redő Ferenc nagyméretű kartonjait. És mert valahol, valamiképp mindig újra kezdi az ember, az Űri utcában folyó szakadatlan, következetes munka, mely máris díszes szerepben szól hozzánk, a nézőhöz, amely műhely ma már túlon túl zsúfolt és kicsiny, melyben mégis új, fiatal gobelinszövők számára várnak feladatok, – túlzás-e, ha a magyar gobelinszövés és művészet újrászületéséről, új és az eddiginél sokkal jelentékenyebb terület foglalásáról beszélünk?

A pécsi kiállításon nem mutathatjuk meg Redő Ferenc nagyméretű gobelinjeit, ezek a nekik szánt helyen rendeltetésüknek felelnek, és épp ezért nem nélkülöz-

hetők. De legújabb alkotásaiból kettőt megismernek a pécsi kiállítás látogatói – emezek a fogalmazás és a megoldás dús gazdagságáról, az anyagból áradó bársonyos szépségükkel győzik meg a műfajjal most barátkozó nézőt.

Előkészítvén a kiállítást, Csanádi utcai otthonában fölkerestük Redő Ferencet; láttuk, miként indul e sokrétű, gyakorlati feltételeket igénylő munka, ami a gobelin. Ez alkalommal remek rajzaiból, mappáiból egy egész sort hoztunk el a pécsiek számára.

Nem, nem feladatom Redő Ferenc művészetének fölmérése, de akarva – nem akarva, mégis meg kellett tudakolnom, hogy a gobelinkészítő mikor és újból, miért rajzol következetesen tájképeket. Mint minden budapesti, Redő Ferenc családja is vidékről, a Dunántúlról származik. Ő maga, ha teheti Szolnokon, Kecskeméten, Jászberényben, Hódmezővásárhelyen, újabban meg a Balaton környékén tölti az év egy részét. És – ám ez már másik szerep, a természetben benne élő emberé –, ha eljön az ideje, megmetszi leányfalusi szőlőjének tőkéit és bizonyára ott külön megbeszéli a világ sorsát fáival, a földdel, az időjárással és az égbolttal.

Ez volna tán a felelet, Redő Ferenc azért rajzol tájakat, mert a természet igaz élmény és örökké ömlő forrás? Talán a rendet teremtő és építő, a komponálás e világos látója, a vizuális viszonylatok e szervezője a „másik oldalt” figyel, kutatja, kérdezi künt a természetben, és kérdezvén máris feleletet fakaszt a forrásból?

Ám bizonyos – szemközt a rajzokkal – e kérdéseknek nincs is helye, értelme, mert hiszen e rajzok mindegyike önmagában állítás, ahogy az a gobelinné szőtt gondolat.

Kedves látogatók – mi Redő Ferencsel jó barátok vagyunk. Okosabb dolog lett volna ezzel kezdeni. A hang lármája helyett megállni, meghallgatni Redő Ferenc gobelinjeit és rajzait. De el akartam mondani, hogy a festő betartotta ígéretét. Amikor akadt egy kis pénze, festéket vásárolt. És – íme – valóra váltotta terveit. Gobelinjei máris fejezetet jelentenek mai képzőművészetünkben.

MARTYN FERENC

REDŐ FERENC: Szeged (gobelin-részlet)

Fürtös György huszonnégy éves, két éve végzett a főiskolán, s ez az első kiállítás. A Pécsi Porcelángyár tervezője, s a Pécsi Művészeti Gimnázium kerámia szakának tanára. Az Iparművészeti Tanács rendezte „Az év legszebb terméke” pályázaton kétszer is kapott díjat, s épületkerámiai bejáratok a szófiai, varsói, Sao Paulo-i magyar kiállításokat. Ennyit mond róla a Janus Pannonius Múzeum Néprajzi Osztályán rendezett kiállításának leporolójára, s eleget ahhoz, hogy a művészetét meghatározó körülmények elejét ismerjük. Mint Borsos Miklós tanítványa megismerkedhetett a mai képi látás feltételeivel, mint Csekovszky Árpádé, a kerámia sokoldalúan vonzó lehetőségeivel. A porcelángyári tervező gyakorlat anyagtisztelő fegyelemre szoktatta s ugyanakkor feltárta előtte a kísérletezés útjait.

Elkényeztetően kitűnő előnyökkel indult. Igaz, már harmadéves korában mondta neki féltréfásan Borsos: „Mit szólna hozzá, ha diplomát adnánk magának?” – mégis most dőlt el, hogy a művészi pulzuson kitapintható-e a közösség szívének lüktetése? Úgy hiszem, igennel felelhetünk akkor is, ha tudomásul vesszük, hogy készülődő művészről van szó, aki egyelőre azt latolgatja: merre menjen. Igen, de oly bátran, magabizón, a kifejezés kényszerének olyan erejével vág neki járt és járattan utaknak, hogy jogunk van a jó reménységre. Három vonással rendelkezik, melyek így együtt tápláló útravalók.

Ismeri és tiszteli a népi fazekasság hagyományait. Mit jelent ez művészi gyakorlatában? Átment olyan formavilágot, melyben sok évezredes örökségben forrt össze a célszerűség a dekoratív szépséggel, átment a közösség érzelmi igényében, technikai készségében, napi szükségleteiben letisztult formavilágot. Fürtös György fali gyertyatartóit, tálcáit, virágtartóit, de még ősi magtárlókra emlékeztető hatalmas pirogránit idolkait, vázait is ez a formavilág jellemzi, – egyrészt. De jut nála pálinkás butykosok hasábjainak épp úgy szerep, mint a Pécshez közeli Mohács vidék buso-járása maszkjainak.

Míg mindezt felismerjük benne, ne feledkezzünk meg a korong mellett ülő emberről, aki örömet lel abban, hogy a forgó deszkán felhúzza a lágy anyagból egy hengert, kupot, s aztán játékos örömeiben behorpasztja szépen szabályos agyag-tesztet, s az egymásra keresztre tett csöttekre odabiggyeszi a kétujjal lapított szarvat, vagy másli, ahogy tetszik. A művész rokon a gyermekkel, akinek eszébe sem jut, hogy a nedves „sárga homokból”, az agyagos kvarcból művészi formát teremtsen, mégis hosszú órákon át feszült figyelemmel tapaszt, simít, formál saját képzeletének megfelelő kemencét, alagutat, kis kakast, s még a sárban való tapicskolásban is valami sajátos örömet találja. Fürtös György sok munkáján ott érzik ez a gyermeki öröm.

De, hogy a művészethez nem elég, s csak feltétele, az kiderül abból is, hogy éppen ezekkel szemben támadnak kérdéseink, ezekkel a játékos megoldásokkal szemben. Gondoljunk arra a vázára, melyet női fejnek is nézhetünk, s gondoljunk a még főiskolai munkájára, a Kakasra. Mindkettő korongozással készült, a Kakas mindenki számára könnyen felismerhetően, csövekből, a másik, nyilvánvalóan szűk alapformából, egyre szélesedő, majd ismét keskenyedő orsó alakból. Az alapformát a nép fazekasság elemi tapasztalatai adták, aztán jött a gyermek, s a Kakasra összelapított agyagszeletből taréjt ragasztott, a vázára pedig, hogy jobban hasonlítson a női fejhez, hajfodort; a maszkokba meg rafiát fűzött.

Még egy példa: a korongon felhúzza egy csövet, ketté vágja, tesz bele száznak és szemnek két kisebb csövet, és kész a maszk. Mi ez? Játék, ötlet, forma, már a művészet határán. Miért kellett a Kakas agyagjának anyagszerű felépítését, a test illúzióját a teljesen festői hatású taréjjal megbontani s egyben elrontani, miért kellett a kettévágott s csőből lett maszkot a raffia festői kellékével melegsíteni? Nem elég megmaradni a gyermeki és népi hozzáállásnál, attitűdnél. A hagyomány és játék lehet feltétel, de nem cél, az érzelmi tisztaság nem végső forma, a korongozás elemi felhasználása nem leplezheti a művészeti szándékot, a játék alárendeltje kell legyen a művészi kifejezésnek. Ahol Fürtös nem tud fölülemelkedni a technika

elemi lehetőségein és játékokon, sőt a zománcozással tetéztetett festőiségen, ott megmarad a próbálkozó kísérletezés síkján.

Fürtös, mint gyermek beleszületik egy tájba, ahol a népi fazekasság s a busójárás alakoskodás a technikai-művészi formák csodálatos változatait teremti meg. Mint diplomás művész bekerül a Pécsi Porcelángyárba tervezőnek. A főiskolán még szűk kemencében égette agyagját, caolinját, a volt Zsolnay gyárban embernyi figurákra is gondolhat s ráadásul a gyár népszerűsítette pirogránitra. Két éve láttam ott Martyn Ferenc pirogránit lapjait. Míg harmincegynéhány később kiállításra került vázáját és táját mutatta, a pirogránit jövőjéről beszélgettünk. A samott és agyag keverékéből 1200 hőfokon égetett anyag, mint a jövő egyik fontos művészi eszköze szerepelt terveinkben, s most, Fürtös kiállításán már a felhasználás szép lehetőségei is mutatkoznak. Ez pedig a másik vonás, amiről beszélnünk kell.

A terrakotta tisztas anyaga mellett a pirogránit megbújt a századelő szecessziós építészetének csempéiben, szolgált hűségesen porcelán-égető formákban, de ki gondolta volna, hogy előtörve a porcelánnal, kövel, bronzal egyenlő rangú helyet foglal majd el? Percz János a rézzel párosítja szobraiban, Martyn festői kompozíciók alapjául használta, s most Fürtös akkora idoloikat s szobrokat mintáz belőle, hogy sem porcellán, sem pusztá agyag nem bírná. Ebből következik művészete harmadik vonása.

Felfedve a pirogránit időt s inzultust álló lehetőségeit, nem csupán vázákat, figurákat tervezett belőle, de rácsokat is, melyek egyelőre a kiállító helyiség falán húzódtak meg miniatűr formában, reméljük azonban, hogy jó képzeletű építésszek terveiben szerepet is kapnak. Kapnak, mert kaphatnak, hiszen felnagyíthatók, időt állók, sokszorosíthatók. Sokszorosíthatók! Építészeink koncepcióihoz is alkalmazhatók. Gondoljuk el: hány és hány áttört falra van szükségünk lépcsőházainkban, iskoláinkban, tereinkben, lakásainkban. Fém-műves kivitelük sok munkát kíván, költséges. De miért ne lehetne ugyanezt zománczott pirogránitból megcsinálni? Az alapanyag olcsó, sokszorosítható, a változat végtelen.

Itt lép be Fürtös művészete korába. Hogy egy-egy vázában, tálban mit nyújt, abból az következik: egyéni örömet hogy adja át az egyénnek, ha mégoly tiszteletre méltó művészettel is. De kollektív korban az érdekel bennünket elsősorban: mit tud nyújtani murális művészetben? Fürtös György jövőjét ez szabja meg: mennyiben felel majd meg ennek a kollektív igénynek. A fantázia játékát ott is megőrizheti, a hagyomány formavilágához akkor sem kell hűtlenné lennie, s nem kell hátat fordítania vázák, tálak, gyertyatartók kisebb világának, melybe szép és sikeres kiállításával most elvezetett. A művészet lényege azonban mégis ez: mennyit lát meg a jövőből. Örömmel köszöntjük benne a jövő egyik jegyesét.

KOCZOGH AKOS

ÉREMMŰVÉSZET ÉS IRODALOM*

A Stratford of Avon-ban nemrég lezajlott Shakespeare-ünnepségek egyik mara-dandó művészi produktumának számított a Telcs-tanítvány Vicze Pál Shakespeare-érme.

Ez a körülmény felhívja figyelmünket arra a gyakori és szoros kapcsolatra, ami az éremművészet és irodalom között fennáll, s amely lényegében az éremművészet rendeltetéséből adódik. Az emlékérem feladta kiemelkedő események és személyek megörökítése, s nem jelentősebbek-e sokszor az irodalom nagyjai és eseményei még a történelem legkimagaslóbb momentumainál is? Mi jelent többet Anglia – és az emberiség – számára, a waterloo-i ütközet vagy Shakespeare? Az éremművészet tehát valóban a nem múlt és az idők sodrában át nem értékelődő javak felé tekint, mikor az irodalom nagyjait választja hőseikül.

* „Magyar éremművészet a XX. században” címmel 1964. június 28-án kiállítás nyílt a Pécsi Janus Pannonius Múzeumban.

Nyilván ennek a felismert igazságnak köszönhető az a sok és érdekes íróportré, amivel éremművészetünk produktumainak számbavételénél találkozunk. A múlt század végén kivirágzó magyar éremművészet nagy alakja, Beck Ö. Fülöp 1907-ben érmet mintáz Mikes Kelemenről. Ez a közismert kis remekmű idők múltával olyan központi főműve lett éremművészetünknek, mint a festészetnek a „Majális”, vagy a szobrászatnak Izsó Miklós „Búsuló juhász”-a. Az irodalom iránt érdeklődő közönséget évtizedeken keresztül köszöntötte a „Nyugat” címlapján, mintegy a lap szimbólumaként. A XX. század folyamán oly sok kiváló alkotást prezentáló magyar éremművészet tehát úgyszólván indulásának pillanatában rátalál az irodalomra, mint egyik legfőbb ihletőjére. Magát Beck Ö. Fülöpöt benső barátság fűzi kora legjelentősebb irodalmi csoportosulásának, a „Nyugat”-nak íróihoz. 1928-ban készíti még erősen a szecesszióban gyökeredző Ady-érmét, ahol az új vizeken hajózó „holnap hőseit” ünnepli a költőben. Nem sokkal később, 1933-ban, Babits Mihály születésének ötvenedik évfordulója alkalmával ismét ő az, aki a „Nyugat” nevében harmónikus betűsorokkal ékített, szép érmet helyez maradandó megemlékezésékként a „Nyugat” szellemi vezérének íróasztalára. De nem csupán a „Nyugat”-kör tartja fogva alkotó fantáziáját, ha az irodalomhoz fordul ihletért. Arany János, Vörösmarty Mihály nevével találkozunk érmei között, korai Petőfi-érme (1905) pedig egyike a fiatal éremművész kiemelkedő értékű alkotásainak. Petőfi dinamikus, ifjú lendülettel fűtött profilja sokat foglalkoztatja életének ebben a korszakában Beck Ö. Fülöpöt, s az érme kis felületének is monumentalitást és drámai erőt kölcsönöz. Az irodalomtudomány nagy alakjára emlékezik, amikor 1913-ban, halálának tiz éves évfordulóján Riedl Frigyesről mintáz emlékérmét.

Fiának, Beck Andrásnak érmei között nyilván apai örökség a szép számmal szereplő íróportré. A „Nyugat” nagyjai közé tartozó Tóth Árpád finom, szemüveges profilja mellett ott látjuk a lap kiváló kritikusának, Schöpflin Aladárnak darabosan mintázott, érdekes arcmását. Beck András József Attila érmének hátlapján már a külvárosi bérkaszárnnyák, a tudószenyező, füstötontó gyárkérmények költője lép elénk, aki a fiú generációja számára ugyanúgy a „holnap hőse”, mint ahogy az apa számára Ady Endre volt az. Beck András Madách emlékérmeként számát is gyarapítja. A hátlap Ádámja a Földhöz pányvázottan is a „végtelen tér”-be vágjuk, a bolygók felé nyújtva karjait.

Visszatekintve az apa, Beck Ö. Fülöp úttörő generációjára, azt látjuk, hogy csaknem valamennyiük életművéből kimagaslik egy-egy szép íróportré. Berán Lajos laposan mintázott, finoman szecessziós Vörösmarty emlékérmé egyike a mester legkiválóbb alkotásainak. Az 1923-as centenárium alkalmával ő is megmintázza Petőfit, 1932-ben pedig a főváros megbízásából Kazinczy érmet készít. Reményi József gazdag anyagában szintén megtaláljuk ennek az 1932-es Kazinczy érem pályázatnak a nyomát. A hátlap antik mécses tartó, stílusosan klasszicizáló aktja még Reményi fantáziadús hátlapkompozíciói között is megragadja a figyelmünket. Szántó Gergely valóságos enciklopédiáját sorakoztatja fel a magyar irodalom nagyjainak. Madách Imre, Jókai Mór, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy érmein a hátlap sűrítetten jellemző motívumával utal az életmű egészére.

Az elődök útmutatása nyomán kibontakozó későbbi termés a korábbiakhoz hasonló intenzitással fordul az irodalom felé.

Tóth Gyula Dugonics Andrást, Babits Mihályt, Illyés Gyulát mintázta az utóbbi esztendőkből. A Babits-érem porózus, vibráló felülete hangsúlyozza az arckifejezés feszültségét, drámai nyugtalanságát. Az öregedő költő arca ez, aki már rég maga mögött hagyta az „Esti kérdés”, a „Danaidák” korszakának virágindához hasonló, szövevényes játékosságát. Ezek az ideges, tépelődő vonások az „Ősz és tavasz között”, a „Jónás könyve” költőjének emlékét idézik, magasrendű kifejezőerővel. Az Illyés Gyula portré a kortárs érdeklődésének bizonyítéka a körülötte lélegző mai irodalommal szemben. Számos példa illusztrálja, hogy érmészeinket legalább annyira érdekli a mai irodalom, vagy az éppen csak félmúltnak tekinthető tegnap, mint a klasszikusok. Borsos Miklós egyik legkiválóbb érmét mintázza Tersánszky

SZABÓ IVÁN: József Attila

SZABÓ IVÁN: Színek és évek

SZABÓ IVÁN: Szindbád

KERÉNYI JENŐ: Goethe

J. Jenőről, mely karikírozó hangjával szinte társtalanul áll íróportréink között. De ugyancsak Borsos Miklós gazdag oeuvrejében találkozunk Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László, Kassák Lajos, Weöres Sándor és Berda József nevével is. A kortársak arcásai mellett a világirodalom távolabbi állócsillagai is fellelhetők oeuvrejében. Aristophanes és Schiller – görög komédia és német romantikus dráma – jelzik érdekldésének két szélső pólusát.

Ferenczy Béni érmeinek szépsége és jelentősége még a művész kiváló életművében is központi helyet foglal el. Ferenczy nemcsak ösztönös alkotó, hanem „kiművelt emberfő” is, aki a kultúrának minden területe iránt fogékony, s ez az intellektuális érzékenység terelte újra meg újra az éremművészet felé. Elsősorban talán a képzőművészet, de a zene és az irodalom is szerepel művészérem sorozatában. Ady – generációjának nagy irodalmi élménye és eszménye – kétszer is megjelenik érmeinek előlapján. Az 1919-es érem a nagyszemű, keleties arcvonású költőt idézi, a Ganges partjáról érkezőt, aki Kelet örökségét hordozza és Nyugat felé vágyakozik. A mintázás szabatos, a formák szinte mértanian kiszámítottak – a konstruktivizmus évei ezek, s Ferenczy Béninek is megvan a maga konstruktivista korszaka. 1929-ben Ady halálának tíz éves évfordulóját ünneplik. Ez alkalommal a művész újra visszatér a témához, s megalkotja a magyar éremművészet egyik remekművét. Az előlap a halott költő párnán nyugvó feje, időn és téren túli, örökérvényű vonásokkal. Ferenczy azok közé tartozik, akik látták a halottas-ágyon pihenő Adyt, ez a vízió tör most elő és ölt formát. Az 1919-es érem értelmi karakterével szemben a mű jellegzetesen lírai alkotás. Ferenczy ünnepli, de gyászolja és hívja is a költőt. A hátlap felirata: „Ha most húznád meg harangját szívednek”, szinte szubjektív panasszal szól hozzánk. Bessenyei-érme nem hetyke testörnek, hanem a pátriájába visszahúzó, megfáradt költőnek állít emléket. Lomha alakja, tar feje, arckifejezésének révült melankóliája megrázóan tolmácsolják a magyar ugar fojtogató légkörében fuldokló tehetség drámáját.

Változatos élményt jelent ez a tallózás éremművészetünk íróportréi között. Martsa István már a fiatalabb generációhoz tartozik, s Tolsztojról mintáz érmet. A nagy orosz regényíróról azt írja Stephan Zweig, hogy nem voltak egyéni vonásai, az orosz muzsiká habitusát öltötte magára, s arca az orosz puszták végtelenségét tükrözte. Könnyörtelenül figyelő apró szemek, hatalmas atyaisten szakáll: ezt a típussá kristályosodó egyénit ragadja meg Martsa az érmén.

Madarassy Walter termékeny munkásságának egyik gyöngyszeme a Cervantes-érem. Az előlap az író finom és éles latin profilja a merev spanyol nyakfodor rovatkái felett; a hátlap a hórihorgas álomkergető és földhözragadt, potrohos kísérője.

Szabó Ivánt nem olyan régen vonzotta csak magához az éremművészet artisztikus lehetőségeket kínáló műfaja. „Szinbád”-ja Krúdy Gyulának állít emléket, a József Attila érem fiatal költő-figurája pedig csupa lendület. A Kaffka Margit érem a „Színek és évek” hősnőjének szűk keretek közé zárt sorsát szimbolizálja. A századforduló asszonyainak ölbe ejtett kezekkel gyötrődő tehetetlensége, visszafojtott lázadozása feszíti a formákat. Az érem középtengelyébe a faliórát, vidéki otthonok e hangulatos tartozékát helyezte a művész. A mutatók hajszolják a percek, s a múltó idő csak keserű rémületet, s nem célbaérkező megbékélést jelentett Kaffka hősnője, s az egész akkori asszony-generáció számára.

Kerényi Jenő erőteljesen plasztikus érme Goethét ábrázolja. Az éremművész a formák egyensúlyozott nyugalmával, a betűsor és az évszámok klasszikus arányaival kiválóan érzékelteti azt az olimposzi tökélyt, amit Goethe jelent az emberiség számára. Az arc, amely az éremről ránk tekint nem öreg és nem is fiatal, hanem érett és teljes. Az Olimposz isteneinek nincs kora. Egyfajta eszmei klasszicizmust valósít meg Kerényi ezen az érmén, ez azonban nem annyira a szobrászati stílus, mint inkább az érem hangulatának, az ábrázolt karakterének klasszicizmusa.

Az irodalom messzire világító fénycsóvjája termékenyítő módon pásztázza át a képzőművészetnek egy oly érdekes és jellegzetes területét, mint az éremművészet.

CSENGERYNÉ NAGY ZSUZSA

A Képzőművészeti Alap kiadványvállalata pár esztendővel ezelőtt indította meg „A művészet kiskönyvtára” elnevezésű monográfia-sorozatot, amelynek ötvenedik kötete (*Dombi Józsefnek Bernini-ről* szóló könyvecskéje) éppen e recenzió megírása idején került a könyvesboltokba. Ötven kis könyv – ez már egy miniatűr művészeti bibliotéka; félszáz kiadvány mintegy harmincöt szerző tollából, – olyan vállalkozás, amely már alkalmat ad véleménymondásra, valamelyes összegező értékelésre.

A tárgyalt mesterek sora időben (Giotto-tól és Piero della Francescától Picassóig és Barcsay Jenőig), térben (a kínai Csi-Paj-si-től az orosz ikonfestő Rubljovon át Toulouse-Lautrec-ig), stílusban (Canaletto és Egry József, Benczúr és Czöbel, Raffaello és Daumier) nagy ívet fog át. A sorozat munkatársai – néhány szovjet és csehszlovák műtörténész mellett – az idősebb és ifjabb hazai művészeti írók legjobbjai, *Farkas Zoltán, Ybl Ervin, Garas Klára, Genthon István, Kampis Antal, Dávid Katalin, László Gyula, Körner Éva, Németh Lajos, Végyvári Lajos*, a festő *Bencze László, Cseh Miklós* és mások, s külön öröm, hogy a legnagyobb élő magyar művészettörténész: a kilencvenötévesztendő, de ma is aktívan dolgozó *Lyka Károly* jópár kötettel (Lionardo, Raffaello, Michelangelo, Munkácsy) gazdagította a sorozatot. A kötetkéik igen jóminőségű papíron, 55–60 illusztrációval jelennek meg, s áruk mindössze 16 forint, illetve a szobrász-monográfiáké 12 forint. Ha arra gondolunk, hogy a nyugat-német, olasz, francia, amerikai, svájci (Skira!) művészeti könyveknek még a szerényebbje is milyen sokba kerül (kivéve néhány óriási példányszámú sorozatot, mint a Knaur, Hazan, Desch, Vollmer), – ez az olcsó ár nagyon sokat jelent. A példányszámok is jelentősek, figyelembe véve a magyar nyelvterület kicsinségét. Pár adat: Munkácsy 19 000 példány, Goya 18 000, Michelangelo (csak a II. kiadás) 12 000, Van Gogh (csak a II. kiadás) 10 700, Frans Hals és Watteau 8000–8000, Ferenczy Noémi, Czöbel, Barcsay 6000–6000, Mészáros László 4100, Rubljov 3700. Olyan nyilvánosság ez, amely a múltban Magyarországon elképzelhetetlen volt. A 30-as években kiadott, Genthon, majd Oltványi Imre által szerkesztett „Ars Hungarica” könyvsorozat köteteiből csupán ezer-ezer példány készült, a szép Egry-, Szőnyi-, Derkovits-könyvek nagyrésze mégsem kelt el, – az áldozatkész kiadó: Bisztrai Farkas Ferenc hatalmas anyagi veszteséget szenvedett, – mint ezt jópár esztendővel ezelőtt Oltványi Imrétől hallottam. Nagyjelentőségű és értékes kezdeményezés tehát „A művészet kiskönyvtára” – emberek tíz- és tizezreinek ad – túlnyomórészt megbízható – ismereteket a régi és mai művészet legkimagaslóbb mestereiről, a művészettörténet különböző korszakairól és stílusairól, a képzőművészeti fogalmakról, technikákról és műfajokról. S arról se feledkezzünk meg, hogy mindenegybes nagypeldányszámú kiadvány – Bruegelről, Delacroix-ról, Manet-ről, Rudnay Gyuláról – a giccset, a polgári civilizációnak ezt a szennyest habját szorítja vissza: aki ezeket a kis könyveket vásárolja és olvassa, annak már nem kellene Komáromi-Kacz Endre, Szánthó Mária, Viski János, Fried Pál harisnyakötőjüket igazító táncosnői és vágató, vakmerő betyárjai.

*

A következőkben szabadjon a sorozat néhány kötetéről – egypárról a legjobbak és egypárról a kevésbé sikerültek közül – rövid megjegyzéseket tennünk.

A milleniumi Magyarország leünnepeltebb festőjéről, a rendkívüli mesterségbeli felkészültségű Benczúr Gyuláról *Telepy Katalin* rajzolt portrét. Lelkiismeretesen, nagy anyagismerettel tekint végig Benczúr pályáján, s bár megállapítja, hogy a festő „egy örökre letűnt világ művésze volt”, úgy érezzük mégis, hogy – a művész iránti túlzott tisztelettől vezéreltetve – jócskán idealizálja Benczúrt, nem választva el pikúrájában kellő határozottsággal a maradandót és a romlandót. Benczúrnak családtagjairól (pl. Etelka nővéréről) festett munkái között több emlékezetesen időtálló akad (főleg korai korszakában), munkásságának *egészére* mégis inkább Bernáth Aurél kegyetlen, de igaz jellemzése érvényes: „A szellem kvalitása s a formálás ereje

teszi a művészt. Benczúrnál az elsővel volt baj. Mintha dús vacsora után, mikor már mindenki jóllakott, a háziasszony újra hordatni kezdené a zsíros ételeket. Neki minden kevés volt. Fullasztó elrendezések, selymek, csipkék, brokátok hemzsegnek képein. Kispolgári elképzelésű főúri mennyország ez. Ahogy pl. Dubarryt ábrázolja, az önmegtartóztatásnak oly hiányát árulja el, ami túl megy minden határon. Oly világ tárul itt fel, mint amilyen egy lakáj titkos álmaiban lehet. Ahogy egy hadvezért lát („Budavár visszafoglalása”), divatjamúlt történelemkönyvek kongó pátosza jut eszünkbe.”

Nagyon sikerült kötete viszont a sorozatnak *Genthon* István tanulmánya Paul Cézanne-ról; már az emelkedett bevezetés is érzékelteti a nagy francia mester korszakzáró és egyben új korszakot nyitó szerepét, mély, kristálytiszt művészi etikumát. *Genthon* az a művészettörténész, aki a klasszikus és a modern művészetet egyaránt alaposan ismeri, erudíciója átfogó, stílusa nemes, választékos; több mint harminc esztendő, nagyértékű művészettörténeti munkásságán végigtekintve, csupán azt sajnálhatjuk, hogy a Greshamkör művészeinél érdeklődése megállott, s az a nemzedék, amely *Barcsay Jenő* és *Borsos Miklós* után következik (*Korniss, Bálint Endre* stb.), mintha már nem foglalkoztatná. – Czóbel Béláról írott munkája ugyanazokat az eredményeket mutatja, mint a Cézanne-kötet. Itt azonban a szép szavak és metaforák néhol kissé elragadják *Genthont*. *Georges Roualt*-t, a legmelegebb, legemberibb világú francia festőt „nagy, magányos ordas”-nak nevezni nem a legszerencsésebb, s hogy *Rouault* „konokul, megátalkodottan járta a maga útját”, ez sem mond sokat, hiszen melyik az a nagy művész, aki nem konok következetességgel megy előre, követve hajlamainak és sugallatainak szavát? Apró tárgyi tévedés a kis könyvben, hogy 1956. novemberében Czóbel-kiállítás volt Pesten. Valóban tervbe volt véve, de a kirobbant fegyveres harcok következtében elmaradt a kiállítás, amelyet egyébként *Bölni György* nyitott volna meg.

Értékes munka *Haulisch* Lenke *Vaszary Jánosa*. *Rippl-Rónainak*, *Vaszarynak* s a századforduló más kiváló magyar művészeinek Párizs felé fordulását, amely haladó és felszabadító tett volt, minthogy új vért ömlesztett művészetünk ereibe, meggyőzően állítja párhuzamba a „Nyugat” íróinak törekvéseivel. *Vaszarynak* háborúellenes kompozícióit (amelyeket korábbi méltatói meglehetősen kevésre becsültek), ugyan csak kellő fontosságuk szerint tárgyalja *Haulisch* Lenke. Csekély gixer könyvében, hogy az „impassibilité” elvét *Flaubert* helyett *Zolának* tulajdonítja, – komolyabb ellenvetésünk inkább ott van, amikor a *Matisse*-os, *Dufy*-s, *Van Dongen*-es *Vaszary*-képekről – szükségtelen tapintatból, kegyeletből – nem mondja meg, hogy ezek között van pár remekmű, de nagyon sok másod-, harmadrendű, felületes darab is.

Az egyik legnehezebb feladat *Körner Évának* jutott: korunk próteuszi jelenségéről: *Picassóról* kellett képet adnia. Arról a művészről, aki oly mély hatást gyakorolt a kortársi művészetre, aki joggal mondhatta magáról: „Ha megiszom egy pohár bort, sokan berúgnak tőle”, s aki körül még mindig oly ellentétes vélemények csapnak össze. (*Bernáth Aurél* például egy cikkében „mesterkéntnek és díszlettervezői mentalitásúnak”) nevezte *Picasso* művészetét, s azt mondja, hogy „álmosító unalom” fogja el őt, ha a *Picasso*-kiadványokban a kubista korszak képeit nézegeti, – *Jean Cocteau* viszont így vallott róla: „S ha majd lecsukódik a szemem, az én két jó szememet legalább az a szerencse érte, hogy üdvözölhette *Pablo Picassót*...” *Körner Évának* világosan, logikusan sikerült *Picasso* különböző stíluskorszakait, azoknak mozgatórugóit összefoglalni, behelyezve a spanyol-francia mestert kora pezsgő és gazdag intellektuális forgatagába, *Apollinaire*, *Sztravinszkij*, *Cocteau*, a zeneszerző *Satie*, *Braque*, *Gyagilev*, *Gertrud Stein* körébe.

Igen szép esszé *Farkas Zoltánnak*, a „Nyugat” és a „Magyar Csillag” egykori művészeti rovatvezetőjének *Egryre*, amelyet még külön értékesse tesz, hogy elsőnek közöl lényeges gondolatokat tartalmazó, *Egry* szemléletébe mélyen bevilágító szentenciákat a mester mindmáig csak töredékesen publikált naplójegyzeteiből. *Farkas* egy-két mondattal képes megragadni *Egry József* egyedülálló művészetének velejét: „*Egry* nem lefestő, hanem szuverén átalakító, aki a természeti kép láttára keletkezett emlékeiből izgatott víziókban veti vászonra az érzelmeit tolmácsoló látomást.”

A páratlan gobelin-művésszel, Ferenczy Noémivel foglalkozik *Cseh* Miklós kis monográfiája. Először a magányosan és szegényesen élő, látszólag hűvös és kemény, valójában azonban nagyon is szenzibilis embert mutatja be a könyvecske, – a tiszta, puritán jellemet, aki mélyen megvetette az „önadminisztrálás” bajnokait, – majd a gyönyörű Ferenczy Noémi-gobleinekről és akvarellekről beszél, a művész nő oeuvre-jéről, amely a népdalok hangulatával, Fra Angelico, Henri Rousseau művészetével tart lelki rokonságot.

Egy-két szerző egyoldalú módon főleg a műalkotások témájáról, tartalmi jegyeiről beszél – a bennük rejlő esztétikumról alig. Ilyen például A. *Leonov*-nak a múlt századi forradalmi demokrata orosz festőről, Vaszilij Perovról szóló munkája. Leonov képmagyarázatai sokszor nem „ülnek”, sőt „mellétalálnak”. Perov híres Dosztojevszkij-portréján a lélektani regény zseniális mestere komoly, elgondolkodó tekintettel néz maga elé. Ennyi van a képen, s nem több. A kommentár viszont: „Dosztojevszkij arcán szenvedés, lelki meghasonlottság és kínzó gondolatok tükröződnek; az eszmei tévelygésektől elcsigázott nagy orosz író súlyosan felzaklatott lelkiállapotban mutatja be a festő.” A képen mindebből semmi sincs.

Végvári Lajos professzor Manet-könyvében a derű, az optimizmus, az életöröm festőjeként, Tiziano méltó utódaként tárgyalja a XIX. század nagy francia mesterét, az Olympia, a Zola-portré, a Szépművészeti Múzeumunkban őrzött Baudlaire kedvese alkotóját. Finom beleérzésről tanúskodnak a képelemzések. A „Folies-Bergère bárja” című chef-d’oeuvre-je Manet-nak olyan, „mint a kései Mozart-szimfóniák, melyekben a szépség tökéletessége az elmúlás fájdalmas melankóliájával vegyül”. Erőltetettnek érezzük viszont azt a megállapítást, hogy a Miksa mexikói császár agyonlövését ábrázoló képet Manet-nak III. Napóleon iránti gyűlölete hozta volna létre. Nem hisszük, hogy ez így lenne, hiszen a kép hangulata olyan, hogy inkább részvétet kelt III. Napóleon védelmére: a „szőke császár” iránt, „kit várt a fejlövés”, – ahogy Apollinaire írta a „vámos” Rousseau-t köszöntő versében.

*

Ha egyik-másik kötet egyik-másik részletével kapcsolatban voltak is kritikai észrevételeink, olyan kiadványt nem találtunk egyet sem az eddig megjelent ötven között, amelyet az érdeklődő olvasónak nyugodt lélekkel ne mernénk ajánlani. Okos, hasznos, a képzőművészeti kultúra ügyét előrevivő, a „kiművelt emberfők” számára emelkedéséhez hozzájáruló kiadványsorozat „A művészet kiskönyvtára”. Köszönet a szerzőknek és a kiadónak – várjuk tőlük az újabb és újabb monográfiákat, Jean Fouquet-ról, Paolo Uccellóról, Simone Martiniról, Braque-ról, Berény Róbert-ről, Bernáthról, Gadányiról, Borsos Miklósról, Gulácsyról, Vajda Lajosról, Ámos Imréről, s a többi külföldi és magyar prominens művésztől, a színek, a rajz, a szobrászi formák, a szerkezet, s az ezek által tolmácsoltt emberi érzelmek, vágyak, gondolatok, szenvedélyek, indulatok, álmok, révületek nagy magusairól.

DÉVÉNYI IVÁN

SÓS ENDRE

SCHÖPFLIN ALADÁR

A régi polgári sajtóban – az igényesebb olvasókat olykor vérig bosszantva – karácsonykor és húsvétkor divatos volt nyakra-főre igénytelen körkérdésekkel és körválaszokkal szórakoztatni a közönséget. Már-már a polgári sajtó ünnepi hagyományaihoz tartozott az ilyesmi. Bizonyára kellett a nyárspolgároknak. Különben a lapok szellemi részébe is a legteljesebb teljhatalommal beleszóló, a szerkesztőknél is nagyobb befolyású kiadóhivatalok nem tűrték volna, hogy az újságírók ilyenekre pazarolják a helyet. Körkérdést találtunk a *Pesti Hírlap*, a *8 órai Újság*, a *Tolnai Világlapja*, a *Színházi Élet*, a *Társaság*, a *Pesti Tőzsde* hasábjain egyaránt. Főrendek, írók, primadonnák és golfbajnokok válaszoltak arra: „Melyik a kedvenc verse?” Honatyák, divatszalon-tulajdonosnők, boxmatadorok nyilatkoztak arról: „Melyik a kedvenc itala?” Bankvezérek, festművészek és autóversenyzők fejtették ki: „Mi a kedvenc étele?” Természetesen nem maradt ki a kérdések sorából: „Ki a kedvenc színésznője?”

Aki nem akarta, hogy haragra gerjessze a sajtót, kénytelen volt – még ha tiltakozott is ellene a jó ízlése – rózsás arcot vágni a rossz játékhöz, és válaszolni a riporterek kérdéseire.

Schöpflin Aladár egyszer azt válaszolta a kedvenc versét tudakoló újságírónak, hogy legjobban Ady Endre *Vitéz Mihály ébresztése* című költeményét szereti.

Most, amikor Schöpflin Aladáról, a kritikusról, szerkesztőről, irodalomszervezőről és irodalomtörténészről – mellesleg: drámaíróról, regényíróról és novellistáról – írunk, bizonyosra vesszük, ha élne és tudná, nagyon örülne, hogy a *Vitéz Mihály ébresztése* analógiájára legszívesebben a *Schöpflin Aladár ébresztése* címet írának e tanulmány élére.

Hát itt tartunk? Hát fel kell ébreszteni Schöpflin Aladárt? Igen, ébresszük fel és állítsuk az olvasók elé a *Nyugat* korának e kissé elfeledett, de nagyhatású és még mindig komoly tanulmányozást érdemlő szereplőjét, akit a fiatalabb évjáratok irodalmi érdeklődésű tagjai többnyire csak a nevével ismernek!

Pedig Schöpflin Aladár, aki könyvet írt Mikszáthról, Adyról és a XX. század magyar irodalmának első évtizedeiről, hosszú ideig a legtermékenyebb magyar irodalmi magyarázó és méltatók között szerepelt. Aki átlapozza a *Nyugat repertórium* vaskos kötetét, csodálkozva láthatja, hogy századunk első felében senki nem írt Magyarországon több irodalmi és színházi bírálatot, mint ő. A *Nyugat* gárdájából őt illeti a munkamennyiség pálmája.

Késő délután szinte szabályszerű pontossággal jelent meg a Central Kávéház egyik irodalmi asztalánál. Átlapozgatott néhány hazai és külföldi folyóiratot. Elmondta a véleményét egy-két eseményről, egy-egy új könyvről, esetleg új színdarabról. Ugyanolyan pontosan távozott, amilyen pontosan érkezett. Vagy színházba ment, vagy Logodi utcai lakásába, ahol folytatta munkáját. A színházba is dolgozni járt: kritikát írni a legközelebbi *Nyugat*-nak. Élete jelentős részét a Franklin Társulatnál lévő dolgozószobájában töltötte. Egy udvari szobában készített lektori jelentéseket, fésült kéziratokat, javított kefelevonatokat, ellenőrzött betördelt oldalakat. Esténként otthon cikkeket írt, könyvön dolgozott vagy fordított. Bár jól csak németül tudott, angoltól és franciából is átültetett sok művet, hogy pénzt keressen. Gyorsan és kellő gond nélkül összehozott fordításai gyakran elég felületesek voltak.

A kávéházban mindig körülülte néhány író, újságíró, magyarszakos tanár vagy lektor. Érdeemes volt meghallgatni írókról, könyvekről, szindarabokról, irodalmi vagy színházi tünetekről és jelenségekről, esetleg kulturális életünk bajairól szóló kávéházi magyarázatait. Közérthetően, világosan, tanáros szabatossággal tudott beszélni minden kérdéssről. Mestere volt annak, hogy miképp lehet elkerülni a komplikált-ságot és hogyan lehet egyszerűen megfogalmazni a legnehezebb kérdéseket.

Nem volt még valaki, akitől valaha is annyira érthető magyarázatokat hallottam volna irodalmi jelenségekről, stílusokról, koráramlatokról. Olyan egyszerűen adta elő, mondjuk, a naturalizmus legfontosabb ismertető jeleit, mintha azt kellett volna meg-értetnie a kisdiaákokkal, hogy $1 \times 1 = 1$.

Kerülte a bonyolult szófordulatokat. Óvakodott a ríktó szó-élcektől. Farkas Zoltán, aki a *Vasárnapi Újság* képzőművészeti kritikusaként működött, így írt róla: „Agyából teljesen készen, kiformáltan, kerekdeden szökkentek elő a gondolatok.”

Valósággal ellensége volt a francia szellemességnek. Komorabb angol vagy né-met példákat követett.

Igazuk van azoknak, akik azt mondják, hogy Schöpfung Aladár, aki mellesleg regényíró is volt, tudatosan száműzte kritikáiból a regényességet.

Látszott, hogy a *Vasárnapi Újság*-tól jött: olyan laptól, amelynél egyszerűsége-re kellett törekedni, ha nem akarták, hogy a vidéki előfizetők elmaradjanak a követ-kező negyedévben.

Schöpfung Aladárnak a konzervatív környezetben meg kellett tanulnia – tekin-tettel az akkori primitív olvasótáborra – a lehető legegyszerűbb kifejezésmódot. A *Vasárnapi Újság* közönsége nem bírta volna el azt a kommentálási fajtát és komp-likált stílust, amelyet – mondjuk – Ignóus engedett meg magának *A Hét*-nél. Az érett Schöpfung nagy erényei közé tartozott, hogy később, a *Nyugat*-nál sem adta fel egyszerűséget kereső, a bonyolult írásműveket többnyire közérthetően (valljuk be: olykor tanáros pedantériával) magyarázó írásmódját. Illés Endre egyszer azt fejte-gette, hogy „akadémikus forradalmár”; Schöpfung Aladár csakugyan akadémikus jó-zansággal, akadémikus hűvösséggel foglalkozott a *Nyugat* szenvedélyes, áthévílt, forradalmár vagy legalább valami újat kereső hőseinek méltatásával.

„Soha íróról úgy nem írtam, hogy az emberek azt lássák, én milyen okos va-gyok, mindig azt akartam megírni, milyen az illető író” – így vallott egyszer, s csak azt mondhatjuk, hogy őszintén vallott. Valóban: nem saját személyét tolta előtérbe, hanem az íróét, akiről beszélt vagy írt. Joggal állapította meg önmagáról, hogy talán sohasem vétett „a kritikai alázatosság követelménye ellen”.

Móricz Zsigmond azt írta Schöpfung Aladáról: „Sohasem ült a bírói székbe, hogy elevenek és holtak felett csálhatatlan ítéletet mondjon.” Többen megállapították róla, hogy szakított a Gyulai Pál teremtette „törvényhozó és törvénykező” kritikus-típussal, aki irodalmi formákba és normákba igyekezett rögzíteni mondanivalóit. Kíváncsi volt mások véleményére. Szívesen cserélte ki gondolatait mindenkiel. Ér-dekelte a közhangulat. Tisztelte a megalapozott ellenvéleményt, ha nem is fogadta el meggyőzőnek. Schöpfung Aladár, a kritikus, együtt élt és együtt fejlődött a *Nyugat* íróival. Ahogy együtt haladt a korról, megértette, hogy a formák és a normák is vál-toznak. Nem ítélt, hanem magyarázó kritikus kívánt lenni.

Nagy érdemének tekinthetjük, hogy nem kezelte izoláltan az irodalmi alkotáso-kat, hanem belehelyezte azokat a kor fejlődésének történetébe. Ezért Schöpfung iro-dalmi kritikáiban megszólaltak a kor problémái és e problémák megítélései is.

Waldapfel József *Irodalmi tanulmányok* című kötetében rámutatott arra, hogy amikor divatos volt minden irodalmi jelenséget tisztára egyéni sajátosságokkal, légüres térben magyarázni, Schöpfung Aladár következetesen hirdette: az irodalmat ugyan-úgy a nemzeti élet egyik megnyilvánulásának kell tekinteni, akár a politikát vagy a gazdaságot, hiszen minden irodalmi jelenségnek megvannak a gyökerei valahol a tár-sadalomban, amelynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája. Schöpfung Aladár a *Nyugat*-ban közölt legelső cikkében azt fejtegette: „Nem veszík észre, hogy szép zene a kasza pengése, a pacsirta éneke, a tücsök ciripelése, de éppen olyan szép, ha

nem szebb a gyári gép kattogása, a villamos vasút csörömpölése és az emberek vásári zaja is. Mindegyik egy-egy szólama a nemzeti jövő, a nemzeti egység nagyszerű szimfóniájának.”

Török Sophie *Arckép-vázlatok Schöpfung Aladár* című 1939-es cikkében olvashattuk, hogy ez a bölcs ember egyúttal jó ember is volt, és egyenes ellentéte a „kaján kritikus” modern típusának. Nemcsak írásaiban, hanem közvetlen megjegyzéseiben is éreztük, hogy nem akart mindenáron érdekes, izgató és váratlan megállapításokat tenni; inkább igazságos és maradandó felfogás kialakítására törekedett.

Kolozsvári Grandpierre Emil így jellemezte külső megjelenését: „Nem írónak látszott, inkább katonának, nyugalmazott búr ezredesnek, vagy angol őrnagynak, aki éppen most jött a gyarmatokról.” Ez a szófénykép szellemeskedő, de egyáltalán nem hiteles. Igaz, hogy Schöpfung Aladár nem látszott írónak, de – búr ezredes vagy angol őrnagy helyett – inkább napbarnított arcú, férfias magatartású vidéki tanárnak vagy tanítónak véltük volna.

Ady lírája nyitotta fel szemét az addig konzervatív-tanáros Schöpfung Aladárnak; Ady lírája éreztette meg Schöpfung Aladárral az új idők viharát; Ady lírája formált valósággal új világszemléletű és irodalmi ízlésű embert az akkor még maradi Schöpfung Aladárból. Ady zsenijének felszabadító hatása nélkül sohasem jutott volna ki az epigon-irodalom művelőinek szűk köréből.

A *Nyugat* 1923-as évfolyamában Schöpfung megírta *Első találkozásom Ady Endrével* című cikkében, hogy már Ady Endre nagyváradi kötetére, a *Még egyszer*-re figyelte, és ettől kezdve mindent elolvasott, ami a költő műveiből a szeme elé került. Az *Új versek* különleges élmény volt számára, és rövid kritikát írt a kötetről a *Vasárnapi Újság*-ban. Ekkor még védekezett Ady hatása ellen, viaskodott is Adyval, de a végén meghódolt Ady előtt.

Ady érezte, hogy Schöpfung Aladár személyében hívet talált a *Vasárnapi Újság*-nál. Levelet írt a francia fővárosból a redakciónak, és felajánlotta a párizsi aktualitásokról szóló cikkeit. Schöpfung Aladár rávette a szerkesztőséget, hogy fogadja el az ajánlatot. S Ady elküldte az írásait. „Ma is azt hiszem, – állapította meg évtizedekkel később Schöpfung Aladár – nincs költő, akinek prózája versszerűbb volna, erősebben éreztetné szerzőjének a versformára berendezett voltát, mint az övé. Ez még sebtében írt újságcikkeire is áll.”

Az első kapcsolatok után Bölöni György felkereste Ady Endre megbízásából Schöpfung Aladárt. Üzenetet hozott Adytól, üzenetet és egyben kérdést: közölnének-e tőle verset is? Megérkeztek a versek, és 1907 nyarán Ady Endre meglátogatta Schöpfung Aladárt a *Vasárnapi Újság* szerkesztőségében.

„Kissé elfogultak voltunk – emlékezett vissza Schöpfung Aladár – mind a ketten, habozva indult meg a beszélgetés. Aztán belejöttünk. Párizsra, irodalomra, versekre került szó. Beszéltünk az ő verseiről is. Én nem titkoltam, hogy még mindig vannak némi ellenvetéseim. Ő próbálta megmagyarázni, mit akar és így beszélgetés során rövidesen elmondta az egész poétikáját. Abból indult ki, hogy mindenképpen a teljes közvetlenségre törekszik, amely független minden praktikus megfontolástól, a maga alakjának és belső világának minden előzetes kikészítésétől, mert ő teljesen úgy akarja magát versekben átadni, amilyen.”

Schöpfung Aladár fejlődését mutatják Adyhoz írott 1908-as levelei.

1908 február 29-i levelében olvassuk:

„... Testvért látok Önben lényünk, környezetünk, életmódunk, származásunk minden különbözősége ellenére.

A *magyar Pimodán*-t olvastam, érdekelt, – de hiszi azt mind, amit ott mond? Én nem tudok benne egyebet látni lírájánál. Különösen abban, amit a végén a saját bukásáról beszél. Mi az a bukás? És meg vagyok győződve, a döntő győzelem még előtte van és az nagy lesz. Még a fejlődés nagy perspektívái nyílnak meg a számára s olyan sikerek, hogy az egész New York kávéház, kapcsolt részeivel együtt beleszűkül. Tegnap beszéltem Önről, szememben az egyetlen magyar nővel, aki meg-

„érdemli az író nevet: Kaffka Margittal. Tudja mit mondott, hogy amióta Önt olvasta, nem mer verset írni. Érzí, hogy nem bír szabadulni az Ön hatásától...”

1908 június 20-án Schöpflin Aladár a következő levelet küldte Ady Endrének:

„Mostanában volt egy kis bánatom. Sokat olvastam, este odahaza, az Ön verseit, sok vigasztalást találtam bennük. A magam lelkének tükrét láttam bennük, elringatott a ritmusuk, és enyhült a kínlóadás feszültsége. Ön a negyedik költő életemben, akiben ezt megtaláltam. Egész fiatal koromban Petőfi, később, életem egy szomorú szakában Heine, egy utána következő hűvös korszakban Goethe tudták így szavakba foglalni a bennem lappangó érzés-ritmusokat. Ezért, ami ezekhez a költőkhöz, köztük Önhöz is húz, nemcsak az üres artisztikus érzés, hanem a személyes hála érzése is.

Az ilyen versek nekem nem olvasmányok, hanem élmények, az élet integráns részei.”

Íme, Ady Endre versei integráns részeivé váltak a kritikus életének!

1909 április 24-én Schöpflin Aladár levélben hívta fel Ady Endre figyelmét a fővárosi irodalmi díjára. A levél így hangzik:

„Kedves Ady úr,

egy furcsa ügyben írok Önnek: figyeljen egy kicsit ide.

A fővárosnál most van az ún. milleneumi díjra való pályázat, mely tudvalevőleg egyebek közt egyúttal költőnek is szól. Úgy tudom, a díj 1000 forint.

Tegnap egy-két városközi emberrel e dologról beszélgetve, hirtelen felötlött bennem, hogy mi volna, ha Ön is pályázna? (Mert pályázni okvetlenül kell, csak olyanoknak adhatják a díjat, aki pályázik.) Ahogy én látom a helyzetet, nincs okvetlenül kizárva, hogy megnyerje a díjat. Az eljárás ez: a közgyűlés kiküld egy bizottságot, amelynek előadója tudtommal dr. Wildner Ödön tanácsjegyző lesz. A bizottság választ a pályázók közül s jelentését a közgyűlés elé terjeszti, amely elfogadja a jelölést vagy nem fogadja el.

Most már mi történhetik? Vagy megkapja a díjat, vagy nem. Ha megkapja, talált ezer pengőt, amelyet senki se veszített el. Ha nem kapja is meg, gondoskodni lehetne róla, hogy dicsőséggel ne kapja meg. Biztosan lehetne fölbérelni egy-két városi képviselőt (pl. Bródy Ernőt vagy Szalay Mihályt), aki – ha a bizottság Ön ellen foglalna állást – a közgyűlésen fölszólal mellette, a Polónyi bandából meg akadna bizonyára contra felszólaló (pl. Andreánszky), szóval vita volna. Ady-vita a fővárosi közgyűlésen – nem volna a legrosszabb vicc, mit szól hozzá?

Megjegyzem, a bizottság többsége bizonyosan Vázsonyiék embereiből fog alakulni s ezekre, valamint Wildnerre, lehetne hatni a Társadalom Tud. emberei által. Szóval a dolog csöppet sem kilátástalan.

Mondom, ez hirtelen ötlet és nem kapacitálás. Ha azonban rászánná magát, akkor azonnal kell eljárni, mert a pályázati határidő május 1. Csak egy rövid kérvény kell, melyben hivatkozik eddig megjelent könyveire...”

1909 április 29-én Schöpflin közölte Adyval, hogy Zuboly, Osvát Ernő, Fenyő Miksa, Vikár Béla, akikkel beszélt az ügyről, helyeselték az ő elgondolását.

1909 május 12-én értesítette, hogy a díjra Adynak két konkurrens van, Tormay Cecil és Zsoldos László. „Furcsa összeállítás, ez a kettő és Ady Endre, de az élet maga is furcsa valami.”

Schöpflinnek végül igaza lett: Ady Endre megkapta a díjat.

Ettől kezdve Ady még jobban ragaszkodott Schöpflinhez; olyan tekintélynek tartotta, hogy Osvát Ernőre is panaszkodott neki. Párizsból írta Ady 1911 február 11-én, hogy Osvát mániákusan, a modern irodalom kis közönségét megbolondítón folytatja a „zseni-gyártást”. Egyébként elismerte, hogy nem tudna Osvátnál jobb szerkesztőt, de „irodalmi pápának” nem hajlandó vállalni, és az a véleménye, hogy „Osvát hallgasson meg egy-két nagyon fölférő instrukciót a szerkesztésnél.”

Schöpflin és Ady barátságának elmélyedésére mutatott, hogy Schöpflin fiának, Endrének, Ady lett a keresztapja.

1934-ben Schöpflin Aladár könyvet írt Ady Endréről. A könyv előszava hangzott, hogy befejeződött Ady megítélésének polemikus korszaka; nem szabad többé

a költő alakjának megrajzolásánál a romantika semmiféle eszközét sem alkalmazni; meg kell szabadítani Adyt a romantikus beállítottságoktól, és meg kell nézni Ady valóságos arcát. Schöpflin Aladár, aki mindig figyelemmel kísérte az írók és a kor-szellem kapcsolatait, határozott bátorsággal válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen befolyást mutattak Ady egyéniségére és költészetére a század eszmeáramlatai. Abban az időben, amikor a nacionalisták és a szélsőjobbboldaliak egyre több kísérletet tettek Ady igazi jelentésének meghamisítására. Schöpflin nem csinált titkot abból a felfogásából, hogy Adyt forradalmi gondolat vezérelte, és Ady a munkásság forradalmi megmozdulásától, az úri Magyarország forradalmi átalakításától várta elképzeléseinek valóra-váltását. Ha akad is bőven vitatható nézet ebben az Ady-tanulmányban, a könyv lényege az Adyról szóló irodalom legszolidabb értékei közé tartozik.

Schöpflin Aladár – annak ellenére, hogy sok kapcsolata volt Ady Endrével – teljesen háttérbe szorította a személyes vonatkozásokat és minden törekvését arra fordította, hogy első összefoglalását adja Ady életművének.

A *Nyugat*-ban megjelent *Konzervatív kritika, fejlődő irodalom* című 1921-es tanulmányában – amely tanúságot tett Schöpflin Aladár belső vívódásairól – a kiváló kritikus rámutatott arra, hogy a magyar irodalom története a konzervatív kritikának a fejlődő irodalommal és a fejlődő irodalomnak a konzervatív kritikával folytatott harcait tárja elénk. Kazinczy Ferencet tudvalévően vármegyei határozattal akarták eltüntetni nyelvi és irodalmi reformjainak folytatásától, és az egész ország gúnycakajának tették ki a *Mondolat*-tal. Az öreg Kazinczy Ferenc azonban megfeledezett saját sorsának mély tanulságairól, és – ahelyett, hogy a fiatalabbak mellé állt volna – rosszalással nézte az Aurora-kör új irányát, amelynek képviselői pedig úgy indultak el, hogy tőle vették át az irodalom fáklyáját. Az Aurora-kör hagyományainak végrendeleti végrehajtója Toldy Ferenc megint csak a megértés kellő mértéke nélkül szerette volna visszaszorítani Petőfi Sándort és Arany Jánost, az őket jogosan megillető helyről, amelyre Gyulai Pál azóta közvéleménnyé vált ítélete emelte két költő-óriásunkat. Később Gyulai Pál is megfeledezett a maga harcairól, és merően és makacsul utasított vissza mindent, ami nem alkalmazkodott ortodox módon Arany János költői ideáljához.

Schöpflin Aladár – aki megállapította, hogy minden generáció legtöbb kritikusa szerette volna ortodox kánonná proklamálni azt, amit újtásként vívott ki – saját személyében egyáltalán nem tartozott a múlt megmerevítői, az irodalmi fejlődés megakadályozói közé. A *konzervatív kritika* és *fejlődő irodalom* ellentétének akkori tényét a *fejlődő kritika* és *fejlődő irodalom* egészséges kölcsönhatásával szerette volna felváltani. Törekvését sok siker koronázta.

Ő maga is a konzervatív kritika oldaláról jött át a haladó kritika képviselői közé, sőt, – Ignóty és Osvát Ernő mellett – talán a legnagyobb szerepet játszotta a haladó magyar irodalom megszervezésében is.

Schöpflin Aladár kritikusi pályafutása a *Vasárnapi Újság*-nál kezdődött, és a *Nyugat*-nál ért csúcspontjára. A *Vasárnapi Újság*-ot Pákh Albert, Gyulai Pál és Jókai Mór indította el. Jellege szerint „családi lap” volt. A hetilapban lehetőleg mellőzték a kényes problémákat és a kemény politikai állásfoglalást. Ez a langyosság bizonyos fokok érthető és menthető volt a kiegyezés előkészítésének és megvalósulásának légkörében. Indokolatlan volt azonban később, amikor Nagy Miklós, az új szerkesztő, változatlanul kerülni kívánta az egyértelmű állásfoglalást, és úgy hidalta át a nehézségeket, hogy a lap egyik számában I. Ferenc Józsefet, másik számában pedig Kosuth Lajost dicsőítette. Amikor már országszerte szenvedélyes és hangos küzdelmek zajlottak le a 48-asok és 67-esek között, a *Vasárnapi Újság* semleges maradt. Jellemző, hogy a hetilap még a tiszaezlári vérvád idején sem volt hajlandó nyílt színvallásra. 1905-től némileg megváltozott a helyzet, mert Hoitsy Pál vette át a szerkesztést, Schöpflin Aladár segítségével. Hoitsy Pál egyfelől sokkal nagyobb teret biztosított a haladó megnyilatkozások számára, bár a *Vasárnapi Újság* lényegében konzervatív maradt, másfelől hozzájárult ahhoz, hogy Schöpflin Aladár, a kritikus, progresszív

irodalmi kritikákat írjon, és Schöpflin Aladár, a segédszerkesztő, modern írókat hívjon vendégszerepelni a konzervatív régi munkatársak mellé.

Gyulai Pál, Lévy József, Szász Károly, Vargha Gyula, Endrődi Sándor, Bartók Lajos, Ábrányi Emil, Kozma Andor és Szabolcska Mihály művei mellett Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Füst Milán, Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit írásai is helyet kaptak a *Vasárnapi Újságban*.

Kritikai és irodalomtörténeti kötetei: a *Magyar írók, Irodalmi tanulmányok* (1907), *Írók, könyvek, emlékek* (1925) és *Mikszáth* (1941).

Főműve: *A magyar irodalom története a XX. században*, amely 1937-ben jelent meg. Schöpflin Aladár évtizedeken át készült e könyv megírására. Talán az Ady Endréről és Móricz Zsigmondról szóló fejezetek készültek el leghamarabb. Ezeknél az íróknál sokat vehetett át régebbi tanulmányaiból.

Egyébként használt a műnek, hogy csak lassan bővíthetett, hiszen az idők múlásával a *Nyugat* három nemzedékének történetévé teljesedhetett ki.

Fontos pillére lett a könyvnek a *Nyugat* 1924-es évfolyamában közzétett érdekes és sok vitára alkalmat adó kísérlet, *A magyar irodalom a XX. században*. Ezt a vázlatot Makszim Gorkij számára írta. A világhírű orosz író egy évvel előbb Ternyei László prágai magyar újságíró előtt, aki őt téli gyógykezelése idején Marienbadban meglátogatta, élénken érdeklődött a XX. század magyar irodalma iránt, s úgy nyilatkozott, hogy szeretne hamarosan tájékoztató cikket olvasni magyar író tollából az újabb magyar írókról és irodalmi törekvésekről. Schöpflin Aladár megírta a tanulmányt; Peterdi István, az azóta méltatlanul elfeledett tehetséges költő, lefordította orosz nyelvre; az orosz átültetés el is jutott Makszim Gorkijhoz.

Lesznek, akik még emlékeznek arra, hogy a kurzus-sajtó milyen durván megtámadta ezt a tanulmányt. Milotay István, az *Új Magyarság* fasiszta főszerkesztője vezette a hajszát Schöpflin és a *Nyugat* ellen.

Fenyő Miksa a *Nyugat* hasábjain tett megjegyzéseket a tanulmányra, hangoztatva, hogy Schöpflin tanulmányának legkülönb része az a fejezet, amely az irodalom háttérében megnyilvánuló gazdasági és társadalmi viszonyokat mutatja be.

A véglegesen kialakult műben Schöpflin Aladár még nagyobb gondot fordított arra, hogy neccsak az irodalom történetét, hanem a kor egész fejlődésének történetét is megírja. Erényi Gusztávnak a *Nyugat* 1937-es évfolyamában közzétett méltatása hangoztatja, hogy *az irodalomkritikán és társadalomkritikán kívül, a kritika kritikája is megtalálható ebben a könyvben*. Schöpflin Aladár nem kerülte meg a kor társadalmi problémáit és nem mellőzte az olyan kényes ügyek érintését sem, mint a parasztkérdés, a zsidókérdés és a nemzetiségi kérdés.

Kétségtelen, hogy a *Nyugat* írói szerepelnek legnagyobb terjedelműen a könyv lapjain, mégis rosszindulatúnak találjuk az egyik kritikusnak azt a megjegyzését, hogy Schöpflin Aladár irodalomtörténete elsősorban „a *Nyugat* családi képtára-”nak tekinthető, amelyben ugyan mások képei is függnek, de többnyire rossz megvilágításban, s ezek a képek megcsodálják azt a társaságot, amelybe kerültek.

Schöpflin Aladár gyakran megérdemelte, hogy bátor kritikusnak nevezzék. Nem volt tekintettel senkire és semmire, ha igazát védte. Ragadjunk ki néhány ilyen kemény megnyilatkozást abból a sok kötet megtöltésére alkalmas cikk-tömegből, amelyből ugyanígy ideiktathatnánk néhány tucat más, hasonló bátorságú cikket is! Véletlenül ezek ötlöttek szemünkbe a *Nyugat* bekötött évfolyamainak olvasása közben.

1921-ben Schöpflin Aladár udvarias hangú, de nagyon éles bírálatban részesítette Horváth János *Aranytól Adyig* című füzetét. „Horváth János is, őszinte sajnálatomra, ugyanarról az alacsony színvonalról fogja fel Ady küldetését, mint a kurzus-publicisták, csak a fogalmazás komolyabb volta különbözteti meg tőlük” – hangoztatta minden szépítés nélkül. Nem érti a kritika keménységét, csak aki tudja, hogy az egyetemi pályafutatású tudósok abban az időben semmit sem tartottak katedra-

elszigeteltségükben sértőbbnek, mint azt, ha valaki publicisztikának merte minősíteni híg-tudományos vagy ál-tudományos állításait.

„Horváth János vázlatos fejtegetése néha azt a benyomást teszi, mintha ő azt tartotta volna szükségesnek, hogy Arany után a magyar irodalom álljon meg néhány évtizedre, ne menjen tovább addig, amíg az Arany korszakos eredményei közkinccsé nem válnak” – olvassuk Schöpflin Aladárnak ugyanebben a bírálatában.

Am nemcsak az *Aranytól Adyig* szerzőjét bírálta meg Schöpflin Aladár teljes szigorral, hanem élesen kritizálta középosztályunk elmaradottságát és irodalmi tájékozatlanságát is, rámutatva arra, hogy „a szerencsésebb fejlődésű nyugati országokban” a középosztály egészen másképp fogta fel az irodalmat, mint nálunk. 1921-ben, tehát kevéssel a fehérterror legbűnösebb cselekményei, a siófoki, orgoványi és izsáki különítményes vérengzések után, Schöpflin Aladár leszögezte: „Nincs az az Orgovány, ami történeti tényeket ki tudna törölni egy nemzet életéből.”

1925-ben – a kereszténynek nevezett kurzus egyre színvonaltalanabb kultúrpolitikája és rendőrileg irányított, reakciós irodalmi élete idején – cikket írt a *Nyugat*-ban az 1918-as magyar polgári forradalom elején életrehívott Vörösmarty Akadémia felélesztéséért. Hangoztatta, hogy a magyar irodalom akkori állapotát – az ellenforradalom utáni megalázottságát – nem lehet tétlenül nézni. Kifejtette, hogy a Vörösmarty Akadémia alapítói, akik Vörösmartyban látták legtokéletesebben megvalósítva a magyarság és a világkultúra harmóniáját, annakidején Adyt választották első elnöküknek, mert Adyban fedezték fel a haladó magyar szellem legnagyobb és legmélyebb írói megnyilvánulását.

Bár a *Nyugat* akkori példányszáma igen alacsony volt, Schöpflin cikke nagy feltűnést keltett, de a Vörösmarty Akadémia felélesztése mégsem sikerült, mert a reakciós rendszer nem hagyta jóvá az alapszabályokat.

Ugyancsak 1925-ben Schöpflin élesen megtámadta *Judeocentrikus világfeltogás* című cikkében a *Magyarság*, a hirhedt pogrom-újság, Acherontinus álneven úszító munkatársát, aki azt állította, hogy a *Nyugat* a „judeocentrikus” szellem képviselője, amit nemcsak politikai beütések mutatnak, hanem a túltengő erotika is.

A *Nyugat* tudós cikkírója, mielőtt megfogalmazta volna ítéletét Acherontinus-ról, példák egész sorában mutatta be, hogy „az erotika forró színe végigpiroslik az egész világirodalmon, Homérosztól máig.” A lehengető erejű bizonyítás befejezésével Schöpflin Aladár a következőket írta: „Az erotika ilyen értelmű hánytorgatását Acherontinus kész kliséül vette át az antiszemita demagógiától s gondolatlanul utána mondja azoknak, akik gondolattalanul, vagy sokszor a gondolat szándékos elhomályosítása végett újra és újra ismétlik.”

Schöpflin Aladár 1925-ben *Az elkárhozott Ady* címmel utasította vissza Ravasz László püspök Adyról tartott előadását:

„Sajnálattal kénytelen vagyok a beszéd elmondóját, a magyar kálvinizmus legkitűnőbb elméjét és legelegánsabb stilisztáját, Ady pamfletistái közé sorolni. Beszédében ugyanis nem kritikai okfejtést látok, a hallgatók meggyőzésére való igyekezetet, hanem személyes indulatot, a hallgatók felizgatására való törekvést.

A püspök úr érvelésében némileg különös módszert használ: beszéde során állandóan összekeveri Ady személyét és költészetét, életét és művét, – Ady testi hullájával akarja agyonverni Ady lelkét, a költészetét, ahogy Toldi Miklós a holt farkassal verte agyon az élő farkast.”

A kritikus szembeszállt Ravasz Lászlónak azzal az állításával, hogy Ady költészete tagadta az életet, és a halál gyönyörét dalolta. Schöpflin Aladár rámutatott arra, hogy Ady *A halottak élén* című könyvében is az élet mellett szállt síkra. „A háború alatt, mikor katonai trombita és templomi prédikáció, parlamenti szószék és sajtó mind csak halált rikoltzott, ő az élet pártjára állott...”

Az irodalom és a konzulok címmel 1932-ben tiltakozott az ellen, hogy – azon a napon, amelyen Európa íróinak a PEN Clubban egyesült kongresszusa a Magyar Tudományos Akadémia termében határozatot fogadott el a haladók írók hatósági üldözése ellen – bíróság elé állítsanak egy magyar író, mert önéletrajzi könyvében hitet tet a haladás gondolata mellett.

Schöpflin Aladár rámutatott arra, hogy a szuronyokra és pénz-hegyekre támaszkodó világ, amely „vonaglik saját belső válságában”, félelemmel néz mindenkre, akiben a kritika szelleme él. Az írók állandó rendőri megfigyelés alá kerültek. Egyre újabbakat és újabbakat idéztek bíróság elé. „Ezt különösen érezhettük a most elmúlt hónapokban, amikor sorozatosan állottak – különböző szerencsével – bíróság előtt a költő, akinek egy versében vallás-sértést vélt felfedezni a hatósági nagyítóüveg, a műkritikus, aki művészeti életünk egy beteg szervét merete a művészet iránti becsület szeretéből kritikailag érinteni.” (Három személyre célzott a cikk. Az önéletrajzi mű szerzője, akit bíróság elé állítottak, Kassák Lajos volt. A bíróság elé került költő: Radnóti Miklós. A bíróság elé állított műkritikus: Elek Artur.)

A kritikus ködösítés nélkül kimondta, hogy az írónak kötelessége leleplezni a hűadás kerékkötőit, kötelessége tiltakozni az igazságtalanságok és kegyetlenségek ellen, s bátran hirdetni kell azt az igazságot, amit felismert vagy felismerni vélt. „Az irodalomban megszólaló kritika nélkül eltespedne, elposványosodna az élet és visszaesne régi korok rabszolgasorsába az emberek óriási tömege.”

A *Nyugat* 1939-es évfolyamában Schöpflin Aladár abban az időben már ritkán tapasztalható nyíltsággal támadta meg a berlini egyetem magyar professzorának, a horogkeresztos nézetekkel mindenben azonosságot vállaló és a náccikkal cimboráló Farkas Gyulának *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban* című könyvét. Ezt a gyalázatos, kártékony művet előbb már Illés Endre is bírálatban részesítette a *Nyugat*-ban, de inkább irodalmi szempontból.

Schöpflin Aladár rámutatott arra, hogy soha még annyit nem beszéltek nemzeti egységről, mint akkor, és éppen azok beszéltek róla a legtöbbször, akik úgynevezett „fajvédelmi” szempontokkal hozzájárultak ennek megbontásához. „Nem kell sötétlátónak lenni, hogy – ha ezek a mostani tendenciák tovább fejlődnek – félni kezdjünk a magyar társadalom teljes atomizálásától s a nemzeti egység végleges felbomlásától.”

A *Nyugat* cikkírója hangoztatta, hogy *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban* szerzője veszedelmes módszereket használt, amikor kiragadta írók, kritikusok, politikusok egyes nyilatkozatait a maguk összefüggéséből és kedve szerint rakta össze az ilyen töredékekből egy kor mozaik-képét. „Farkas Gyula nem helyezi bele magát abba a már történelmivé vált korba, egészen a ma atmoszférájából ítél róla.”

Schöpflin Aladárnak nem volt szerencséje szépirodalmi műveivel, de talán igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy valami túlzott szemérem is akadályozta kiterjedtebb szépirodalmi tevékenységében. Lehet, hogy nem akart a kritikusok elé kerülni, mert arra gondolt, hogy mi történt egyik nagy elődjével, Gyulai Pállal, akinek két kötetbe gyűjtött költeményeiről Mikszáth Kálmán ilyen címmel írt kritikát: *Mikor a hóhért akasztják*.

Gyergyai Alberten kívül alig volt valaki, aki kísérletet tett volna a szépíró Schöpflin értékelésére. Legfeljebb egyes színdarabjairól és regényeiről jelentek meg rövid kritikák. Igazat kell adnunk Gyergyai Albertnek, aki hangoztatta, hogy Schöpflin Aladár esetében egyáltalán nem lehet beszélni a kritikus és szépíró antagonizmusról; ha róla szólunk, meg kell állapítanunk, hogy a szépíró valósággal kiegészíti a kritikust; tanulmányaiban, regényeiben, novelláiban egyaránt a mindennapos társalgóhang szólal meg, és regényei voltaképp hasonlítanak a Taine-féle tapasztalati, regénytelen regényekhez.

A nagyon messziről jött Schöpflin Aladár csak a felszabadulás után kapott méltó elismerést. 1949-ben irodalomtörténeti munkásságáért a Kossuth-díj nagydíjával tüntették ki. Megérte a népi demokrácia Magyarországnak legnagyobb irodalmi elismerését.

KIVÁGOTT GESZTENYEFÁ

(Emlékezés Gábor Bélára)

Nem évforduló indítja el bennem az emlékezést, nem is valamelyik műve, amit újra olvasok. Egy fatönk mellett állok. Kivágták a régi gesztenyefát, tavaly még az ég felé büszkélkedtek fehér gyertyái. Mondták ugyan, éppen egy esztendeje, a szakértők, hogy elkorhadt, öreg már, élesítik a fűrész, a baltát. Nem hittem nekik, nem akartam elhinni. Most, hogy megint itt vagyok májusban, ime, már a csonk fogad.

Ez az öreg, terebélyes gesztenyefa volt, amíg élt, – ő és a fa, – kocsijának garázs. Ide állította az autót, ha Visegrádra jött, a sűrű lombátor nem engedte át az esőt.

A rácsra dülök, nézem a csonkot, bizonyosan szétfűrészelték, eladták tűzifának, valamilyen kályhában el is tüzelték az öreg gesztenyefát. Hűségesen szolgált az utolsó pillanatig, öregek és fiatalok gyűltek a kemence köré, aligha köszönték meg egyetlen szóval is a jó meleget, amit adott nekik. És ki köszöni meg azt a tüzet, amit ő adott élete alatt műveivel és halála után is?

Éveken át, valahányszor Visegrádra jöttem – és azelőtt évente kétszer-háromszor is, amint időm engedte, ide ruccantam – már előre izleltem a találkozás örömét, Gábor Bélával. Alig van íróbarátom, ismerősöm persze sok, de barátom...? (Bizonyosan bennem van a hiba...) A legkedvesebb ő volt. Tavasszal és ősszel – titkos megállapodás volt ez, rosszul mondom, nem megállapodás, hanem szándékos véletlen – egy időben töltöttünk itt heteket. Előfordult, hogy Béla csak az utolsó pillanatban szánta rá magát, amikor az üdülő öt szobája közül egyik sem volt éppen szabad. Ő azért kijött, valahol a közelben bérelt szállást, ott várta meg, amíg helyet kapott nálunk, a szomszédunkba költözhetett. (Milyen érdekeseket mesélt ilyenkor, átmeneti idős házigazdairól!) Minden reggel, amikor átjött, újabb és újabb színes kalandokat, a családi album új és új fényképét nyújtotta át. Akkor is ha másutt aludt, egész napját itt töltötte. Ideges voltam, nyugtalan, amíg vékony kis alakja fel nem tűnt a kerti úton és már a lépcsőről nem kiáltott fel a feleségem felé:

– Jó reggelt, kecsókolom, kedves nacsacska...

A nacsacsát Gábor Andortól tanulta, aki rajongásig szeretett mestere, példaképe, atyai jóbarátja volt, akit egy nap tizszer is emlegetett, akinek emlékét ápolta. Pontosabban: nem is Bandi bácsitól tanulta, hanem a feleségétől. Gábor Andorné német származású, Bandi bácsi az emigrációban vette el feleségül, és amikor, mindjárt a felszabadulás után, Pestre jöttek, a német asszony nagyon csodálkozott, hogy ezek a magyarok minden második mondatukban valami különös szót kevernek. Meg is kérdezte férjét, mit jelent ez az unos until ismételt „nacsacska”, így értette ő a nagyságos asszonyt. Béla tehát nacsacsának titulálta Káthet. Igen kedvelték egymást, tehát ugratták is, de mi Bélával még inkább bolondoztunk, tréfálkoztunk. Szeretem az ugratást, a vele való együttlétek alatt ezt még nagyobb mértékben gyakoroltam, mint bárki másnál, mert szíváfájdítóan sajnáltam, el akartam üzni rosszkezdvét, lehangoltságát, szomorú gondolatait.

Már évek óta beteg volt. Előbb a gyomrával, a beleivel volt valami baja, talán már évtizedek óta. Amikor a felszabadulás után megismertem, már régi „gyomros” volt. De az első személyes találkozás előtt olvastam egy írását, később megtudtam, hogy első Budapesten megjelent novellája volt, egy hallatlan mulatságos tárcát a Pester Lloydban. A pompás kis mesterműnek egy libasült vagy libamáj elfogyasztása volt a témája. Oly érzékletesen írta le az ételt s az étkezést, hogy gyomoredveim dolgozni kezdtek, csorgott a nyálam és megjegyeztem magamnak írójának akkor még teljesen ismeretlen nevét. Amikor 1946-ban először találkoztunk és mindjárt betértünk az akkori, jó falatokról híres, Hauer cukrászdába, rögvest kipakoltam és dicsérni

kezdtém, milyen lucullusi lakoma lehetett az a libasült, ime, évek után is emlékezem ízére.

Szokott bádogarcával, egyetlen fintor nélkül válaszolt:

– Akkor már évek óta nem volt szabad libát ennem, dühömben írtam! Azóta sem ettem... a gyomrom, a beleim, meg az orvosok, véd- és dacszövetségben vannak ellenem, nem engedik.

Elámulva néztem rá, és még jobban ámultam, amikor a pincérnőnél habos tortát rendelt.

– Ez is tilos. De ma éppen ellenállási napom van!

Régi betegségéhez később szívbajt is szerzett. Volt orvos, aki szerint kigyógyult belőle, de kimélnie kellene magát. Ő egyre csak panaszkodott, volt reggel, amikor kérdésünkre szomorúan ingatta a fejét és madárcán kedves, groteszk grimasszal mondogatta:

– Valamit érzek itt belül, valami nyomást, húzódást... Irigylem azokat, akiket nem figyelmeztet semmi arra, hogy az ingük alatt valami szervük van.

Hittem is a betegségét, meg nem is. Mindenesetre nekitámadtam, képzelődik, szidtam, másban nem értem tetten, plágiumon, most meg Molièretől kölcsönzi az ötletet, az már megírta a „Képzelt beteg”-et. Rávágta:

– De meg is halt a színpadon... előadás közben. Talán ezt plagizálok majd tőle... munka közben... agyó! Ez lesz az igazi „abgang”.

És rövid kis gesztust tett.

Gúnyolódtam, veszekedtem vele. Nem tudom, mennyire hitt szavaimnak, okos volt, jó emberismerő, lehet, hogy átlátott rajtam: csak vigaszul mondok ellent. Egyetlen egyszer bizonyosan komolyan vette – más szavaimat. Összekaptunk, mert pesszimistának neveztem. Nem az ő életéről volt akkor szó, az emberekről általában vitatkoztunk, mennyire van remény, hogy megneveljük, átalakítjuk őket. A közösség fejlődésének távlatairól vitáztunk, mit várhatunk korunktól, mit a jövőtől. Már az, hogy izgatta a kérdés, hogy szenvedélyesen ejtette a szót róla, mutatta, mennyire kívánná a javulást, akarná a jobbat. De kételkedett, utálta a krajcáros bölcsességet, az olcsó illúziókat, a kincstári optimizmust. Néhány túlkeserűen fogalmazott mondatára elragadtott a hév. Akkor vágtam a szemébe, hogy pesszimista. Tudomásul kell venni, hogy nem mindjárt léphetünk kilométereket előre, aki történelmi kategóriákban gondolkodik, annak látnia kell, milyen nagy dolog a méter és olykor a centiméter is. Ez egy délelőtti történet, feleségem hozta a frissen főtt kávé, mások is megjelentek a nap sütötte, tágas teraszon, másra terelődött a szó.

Ebéd után és másnap és harmadnap is Béla csökönyösen visszatért a témára, látszott, hogy neheztel rám, egész idő alatt beszélgetésünket forgatta a fejében, komoly szavakkal érvelt, védekezett és támadott:

– Uram, teljes egészében ellent kell Önnek mondanom. Ha nem is ismerne engem, mint embert, úgy tudom, hogy csekély működésemet ismeri. Ugyanis én író vagyok. Talán elismeri, hogy nemcsak olyanfajta... izé... humorista, hanem író. El kell Önnek ismernie, hiszen legutóbbi darabom nyomán megírták rólam, nyomtatásban áll, eltettem a kritikát, több példányban, egy bekeretézve szobám falán függ, a háziáldás mellett, egyet állandóan magamnál hordok amulettben, az angyalka mellett, ha akarja meg is mutathatom, hogy: író vagyok!

– Hagyd a bolondozást, Garfunkel, térj a tárgyra.

– Szatirikus vagyok, már pedig a szatirikus csak optimista lehet. Ha nem az lenne, nem gúnyolná ki korának hibáit. Ha nem remélné, hogy írásaival hat embertársaira, hogy végülis, esetleg közben is megváltoznak, hogy írásai – áttételekkel – hatnak a viszonyokra, a társadalomra, akkor mi a fenének szólalna meg? Rá se rántana. Ez csak világos? Azért ripakodok rájuk, csipkedem, ostromozom őket, mert hiszek az emberekbén. Ha az volna a meggyőződésem, hogy hiába minden, a vacak marad vacak, a selejtből soha nem lehet prima árú, akkor miért pécézem ki a hazugságokat, a rondaságokat, a korlátoltságot, mindazt, aminek másképp kellene lennie. Hogy egy nagy ösömet, tisztelt kollegámat, Swiftet említsem, aki pedig sokkal tö-

ményebb mérget fecskendezett szét – nohát, – még ő is hitt az emberekben. A rózsavízzel permetező humorista viszont, például (itt két nevet említett, utánuk hozzátette: stb.) nem vesz komolyan semmit, fenét akar ő javítani, nem hisz az emberátalakítás lehetőségében. Az igazi szatirikus: moralista. Mélységesen meggyőződött moralista, néha mélységesebben mint bármelyik, őt kőtáblát magasraemelő, harsogva szavaló próféta, szigorú szemöldökű kálvinista prédikátor.

– Nyugtázom uram... igazad van, igazságotat bízást ki is bővíthetjük: minden igaz író, művész: moralista. Persze vannak cinikusok...

Béla felemelte a kezét, kézmozdulatával, szavával, elvágta mondatomat:

– Jó író, igazi alkotó nem lehet cinikus. Lehetnek kétségbeesett órái, vagy napjai, ekkor megrendült hitében, hitetlen vagy haragos műveket alkot. Szeretné jobbnak látni az embert, különbnek a társadalmat, gyötrődésében, hogy nem olyan, amilyennek kívánja, átkozódik, gúnyolódik, leszedi a keresztvizet mindenről és mindenkiről. De az átkozódás, a cinizmus mögött érzés van, leplezi reménykedését, érzelmait – ismeri az úr Heine kollégát...?

– Önnek tökéletesen igaza van, de...

Ugyanaz a mozdulat, megint közbevágott:

– Semmi de. Moralisták vagyunk, különb erkölcsöket akarunk, legfeljebb arról van szó, hogy egy sereg prédikáló, derék kolléga nem jó író, nem meggyőző művész, moralizálása tehát fabatkát sem ér. Ha tehát még egyszer azt mondd rólam, hogy pesszimista vagyok, soha ebben a bűdös életben – jegyezd meg magadnak, soha többé, ez rettenesen nagy szó – nem furikázlak az eszpresszóba!

Az autóvezetés Béla egyik dopingoló győgmódja, autósuggesztíója volt. Ezzel is be akarta bizonyítani magának, hogy mégis, mégis egészséges. Nagyon óvatosan, lassan, körültekintően vezette kocsiját, emiatt is ugrattuk, gúnyoltuk.

Autón jött Pestről Visegrádra, az alá az öreg gesztenyefa alá állította a kocsit. Soha többé nem rejtőzik már ott az az autó, soha többé nem szitkozódik már, amikor sötétben, nehezen manővrozva, a fák és az ágyások között nagy keservesen kivezeti a kocsit a kert útjára, a kapu felé. Mert az törvény volt, hogy akár a hajóállomásig, akár a templommal szemben szerénykedő cukrászdáig, kocsival vitt Béla, nehezen járok, Béla tehát fuvarozott, bár csak pár száz méter volt a távolság – oda is, vissza is.

De Béla – szegény, nem szegény – szerette az italt. Részegen soha nem láttam. Birta a szeszt, bár hát aligha tett jót egészségének a liter bor, vagy a három-négy pohárka konyak. Huzakodások, alkudozások folytak minden este a feleségem és Béla között, parázs jelenetek, komolykodó-tréfálkozó erőszakoskodások, a pincér kapkodta a fejét, nem tudta, kinek a szavára hallgasson, a szerkesztő urára-e, vagy az őszhajú hölgyére, aki úgy tiltakozik, kapja el a poharat, fogja meg a vendég kezét, mintha a felesége volna. Félítettük Bélát, sajnáltuk is, igaz, elhittük érveit, valóban felélénkült, jókedvű lett, ha volt benne egy kis ital. Letargiája, gyötrődése, minden kinzó gondolata elszállt, pillanatnyilag jót tett neki. Helyes-e, ha nem gátoljuk meg, vagy helytelen? Néha így dohogtunk: nem szabad innod, hiszen visszafelé a volánhoz ülsz, mi lesz, ha akármilyen kis baleset történik, itt Visegrádon is van rendőr, tettenérnek az utcán, elveszik a hajtási igazolványodat.

– Ne ülj be a kocsiba, Béla még felfordítja, – intett a feleségem.

Erre aztán közösen megállapítottuk, milyen hasznos dolog lesz, ha egyszerre halunk meg, az Írószövetségnek kevesebb munkát adunk a közös gyászjelentéssel, közös temetéssel. Dobozynek vagy kinek egy búcsúbeszédet kell tartania, kettő helyett.

Hogyan csúfolódott volna, ha olvassa a róla megjelent nekrológokat, „író, humorista” így parentálták el. Legközelebb ezt olvassuk: „író, novellista” vagy „színész, komikus”, „festő, csendéletkészítő”. Gondolom, már enyhül a sznobizmus, nagyképűség, vagy minek nevezzem, ami a humoristákkal kapcsolatban azelőtt oly általánosan divott, de a csökevénye még mindig él.

Itt Visegrádon mindketten dolgoztunk és néha, néha beszélünk is éppen későülő munkánkról. Irigykedve csodáltam, amikor elmondta, hogy kisebb kézíratain majdnem soha semmit sem töröl, javít. Addig nem írja le a mondatot, amíg nyomdakészen nem kerül a tolla hegyére. De még nagyobb kézírataiban is alig akad törlés – így mondta. Ha írásával később elégedetlen – eldobja az egészet. Egyik utolsó együtt létünk alatt ifjúsági regénybe kezdett. Reggelenként beszámolt, mennyit dolgozott rajta, bánatos volt, ha így kellett szólnia: „Egy fél oldalt írtam...” és büszkélkedett, kidüllesztette a mellét, peckesen járt, ha ezt jelenthette:

– Na, mit szólsz hozzá, éjszaka és ma reggel négy oldalt kerekítettem, rendesre sikerült, egészséges fiatalember, ezenkívül kítűnő, termékeny író vagyok.

Az utolsó alkalommal beszámolt róla, hogy eldobta az egész negyven vagy ötven oldalt, újra kezdte, de még nincs több húsz lapnál, az új változatból. Hazautazás után Pesten ezt is eldobta, megint belefogott. Aztán arról adott hírt, hogy a téma elragadta, minden megváltozott, nem lesz abból ifjúsági regény, á... dehogy, egész mást ír belőle.

Nem tudom elfelejteni őt, meggyőződése, nagyobb író volt, semmint ma tudjuk és derekabb, nagyszerűbb ember. Fáj, nagyon fáj. Mit jelentenek a szavak, ha nem tudom elmondani ezt a fájdalmat. Itt a napsütéses kertben nekitámadok, felelősségre vonom, miért tettél ily bolondságot, te magad is tudod, hogy szép az élet, ez oktalanság, nem illik hozzád. Rendben van, nem ugratlak többé, mindenben neked van igazad, csak bandukolj megint ide a napos teraszra, kicsit nyögve, nyöszörögve, megjátszva a rozoga embert. Csak szitkozódjál, hogy nem elég éles Gilette-pengét adtunk kölcsön neked, szándékosan, hogy ne légy olyan hódítóan, frissen borotvált és ne halászd el előlem az összes, Visegrádon fellelhető nőt, beleértve Gizikét és Lujzikát. Vissza akarlak perelni a haláltól, rossz, nagyon rossz így, hogy már nem mondod el faarccal tréfáidat, nem zsémbeskedel, nem alakítod a helybeli főintelligencia, a gyógyszerész jelenetét, nem meséled tovább gyerekkorod ragyogó történeteit, nem negyvennégy véresen groteszk kalandjait és nem jellemzed ezt vagy azt a ma élő figurát, egy félmondattal. Min dolgozol most, Béla?

Szigorú voltál, Béla, a magad dolgaiban is szigorú, valahogy előhangnak, neki-futásnak tekintetted mindazt, amit eddig alkottál, most jön csak az igazi.

Gyalázat, aljasság, ordítani szeretnék dühömben, tehetetlenül, hogy nem jön már az igazi, a még több.

Adósunk maradtál, Béla, elmentél ennyi gazdagsággal – haragszom – rád-e, a sorsra, kire? Hát szabad ezt, ennyi tudással, képességgel a semmibe tűnjön ilyen agy? Értelmetlen ostobaság ez, felelőtlen pazarlás, égbekiáltó! Az égbe? Hogyan szervez, gazdálkodik ez az isten, vagy micsoda égi vállalatvezető?

Soha nem kaptalak raja rossz tréfán, Béla, és most, ime, ilyen képtelen félresikerülttel ejtel kétségbe bennünket?!

A rácsra könyöklők, nézem a gesztenyefa tönkjét. Egy rigó trillázni kezd. Nehéz a szívem.

SZÉLJEGYZET

„KOMÁMASSZONY, HOL AZ OLLÓ?”

Néhány évvel ezelőtt Rónay Györgynek az *Élet és Irodalom*ban megjelent szellemes cikke nyomán gazdag és érdekes vita bontakozott ki az irodalmi kritika helyzetéről, feladatairól, a kritikusok felelősségéről. A vitának legfőbb csomópontjai voltak például a kritikusok szegedi konferenciája vagy Somlyó György figyelmetkeltő verse, az „Utóhang a kritikushoz”, de nem jelentettek lezárást, a különféle vélemények egyeztetését, az indulatok elnyugvását. A vita anélkül ért véget, hogy az irodalmi életet belülről feszítő gond, az irodalom és a kritika viszonya jelentősen javult volna. (A *Kritika* című folyóirat megindulása is csupán a lehetőséget teremtetten meg rá.)

Az akkori vitának alaptendenciáját (és éppen ebből következően: eredménytelenségét) körülbelül így summázhatjuk: az irodalmi élet belső nyugtalanságának fő oka az, hogy az író és a kritikus közti – korábban sem éppen békésnek nevezhető – viszony napjainkra erősen megromlott. A különféle szemrehányásokból és kritikusi önvizsgálatokból az is kihámozható volt, hogy ezért elsősorban a kritika vaskalaposságát, mercvességét hibáztatták, a kritikusokat tették felelőssé az írók.

Azóta írók és kritikusok elásták a csatabárdokat, a fegyvernagyvág, pontosabban: a bizonyítás és cáfolat ideje következett el.

Mit hallok azonban a *Gondolat* június 19-i számában?

Jön Beke Albert, egy fiatal kritikus, és azt mondja: a tulajdonképpeni baj nem a kritikusokkal van, hanem a szerkesztőkkel. Az irodalmi élet nyugtalanságának, a belső elégedetlenségnek nem a kritikusok, hanem a szerkesztők az okai, mert a kritikusok – úgymond – csak azt írhatják meg, amit a szerkesztők diktálnak.

Száll a labda tehát tovább: ha eddig az írók szídták a kritikusokat, most a kritikus szidja a szerkesztőket, s már csak az van hátra, hogy a szerkesztők megszólaljanak: minden szerkesztői hibának, félrefogásnak tulajdonképp az írók az okai, hisz a folyóiratokat az írók írják és nem a szerkesztők, a könyveket megintcsak írók írják és nem a kiadói apparátusban működő lektorok. Így aztán teljes lenne a kör, s megkezdődhetne az irodalmi társasjáték: „komámasszony, hol az olló?” Az író azt mondaná, hogy a kritikusnál, a kritikus azt, hogy a szerkesztőnél, a szerkesztő pedig azt, hogy az írónál.

Aligha hisszük, hogy ez circulus vitiosus valamivel is előre vinné a probléma megoldását.

Ezúttal persze nem vállalkozhatunk arra, hogy visszatérjünk azokhoz a kérdésekhez, amelyek a kritikáról zajló vitában fölmerültek, csupán Beke Albert tétele képtelenségének néhány vonatkozására mutathatunk rá.

Hogy mondta Beke Albert? „Nem a kritikusokkal van a baj, hanem a szerkesztőkkel” – Kezdem ott – és ezt annak a meggyőződésével mondom, aki öt évig maga is folyóiratot szerkesztett, s emellett jópár kritikát is megírt –, hogy a szerkesztői munka aligha választható el a kritikus tevékenységtől. Inkább azt mondanám, hogy jól szerkeszteni annyit jelent, mint egy magasabb szintű, nagyobb áttekintést igénylő kritikus tevékenységet folytatni. A kritikus figyelme és felelőssége arra az egyetlen műre vagy művek sorára terjed ki, amit éppen vizsgál, a szerkesztői felelősség átfogóbb, egyetemesebb, hogy úgy mondjam: kockázatosabb. A kritikus egyetlen írás alá írja oda a nevét, a szerkesztő egy folyóiratszám minden írásáért, s az egymás után sorakozó évfolyamok minden számaért vállalja ezt a felelősséget. Hogy az egyiknél a kimondott-leírt ítélettel, a másikkal a közlés tényével jut kifejezésre ez a felelősség, az mit sem változtat azon, hogy kritikus és szerkesztő ugyanannak az irodalomszervező munkának – úgy is mondhatnám: irodalompolitikának – a segítője.

De a kritikus és a szerkesztői munka személyekben sem választható szét. Számlálja csak össze, és csináljon kimutatást Beke Albert arról, hogy az elmúlt hat-nyolc évben kik voltak a különféle irodalmi folyóiratok – egymást elég sűrűn váltó – szerkesztői, rovatvezetői?! Szinte kivétel nélkül olyanok, akik korábban is, szerkesztésük idején vagy azóta is kritikákat írnak. S kik a könyvkiadói lektorok és szerkesztők? Nem azok, akiknek nevével a lapok kritikai rovataiban is találkozunk?

Beke Albert azt mondja, hogy a kritikusok azért is ki vannak szolgáltatva a szerkesztők önkényének, mert amit az egyik lapnál meg lehet írni, attól a másik helyen fázna, és viszont. Ha így van – márpedig így van –, korántsem tartom olyan nagy bajnak. Egy irodalomban, ahol különféle áramlatok és alkotók élnek együtt és hatnak egyidejűleg, természetes, hogy a folyóiratok is sajátos, egyéni tendenciákat mutatnak. Ez a sokszínűség csak javára, gazdagodására válhat valamely irodalomnak. Ha pedig igaz az, hogy egy szerkesztőnek ízlése, az

irodalom egyetemes céljainak szolgálatán belül sajátos elképzelése és törekvése is lehet, nyilvánvaló, hogy folyóiratának nemcsak szépirodalmi anyagát, hanem a kritikai írásokat is ennek figyelembevételével állítja össze. Mondottuk: a szerkesztői munka is kritikai tevékenység, de egy magasabb rendű, más minőségű kritikai tevékenység. Szükségszerű tehát, ha egy lap több akar lenni, mint egyedi, önmagukban értékes írások konglomerátum-szerű halmaza, ha sajátos feladatok teljesítésére akar vállalkozni, akkor kritikusait is ennek az ügynek az érdekében mozgósítja.

Hagyjunk föl tehát azzal a módszerrel, amely a gondokon-bajokon úgy akar könnyíteni, hogy az okokat mindig *másban* keresi. Okok és okozatok összekeverése, az egymás hibáztatásának körforgása aligha jelenti a megoldást, az irodalmi élet tisztulását. Csak az alkotókban, az irodalmi élet különféle munkásaiban tudatosuló felelősség; a különféle szándékokat konkrét művekben realizáló és igazoló erő és eredmény; szépirodák, kritikusok és szerkesztők hivatásai végzett munkája, egymás kölcsönös megértése, támogatása és összefogása eredményezheti irodalmi közállapotaink minőségi javulását.

T. T.

PÉCSI EMLÉKEK

Pécsett nagydiák koromban fordultam meg először. Akkor is véletlenül. Egy Romániában élő hangszerész rokonom kért meg, hogy hárfát vegyek neki. Akkor tudtam meg, hogy hárfákat csak Pécsett készítenek. A hozzám juttatott pénz lehetővé tette, hogy hárfavásárlás ürügyén egy-két napot eltölthessek Janus Pannonius városában. De a pécsi püspöktől függetlenül, akit akkoriban még csak hírből ismertem, maga a hárfá, melynek andalító hangja egy kedves kis pécsi lány ujjai nyomán zendült fel először, bennem valahogyan egybeolvadt a dunántúli táj lágy lankáival s idők folyamán a városi költői jelképévé vált. Valahányszor Pécsre gondoltam, ez a jelenet jutott eszembe, s a várost, melynek zeg-zúgos, szűk utcái, ódon házai különben is az olasz kisvárosokra emlékeztettek, számomra mindörökké a költészet glóriájával övezte.

Szeged léniával kirajzolt sugárútjai s tervszerűen megszerkesztett körútjai után Pécs az igazi várost jelentette nekem, akár csak Buda, vagy Veszprém, mely úgy alakult, bontakozott, ahogyan a történelmi fejlődés, vagy változás megkívánta, s mindvégig magán viselte az elmúlt századok nyomát. Lelkesen csatangoltam hát utcáin, s annyira beleszerettem a latin ihletésű Pannóniába, hogy attól kezdve szinte minden esztendőben lerándultam a Dunántúlra, s nyaraim nagy részét is Vasban vagy Zalában töltöttem el.

Pécshez való romantikus viszonyom akkor kezdett realisabb jelleget öltetni, amikor professzorom unszolására megkísértem, hogy Janus Pannonius legjelentősebb verseit lefordítsam. A professzor, Fögel József, maga is jeles reneszánsz-kutató, aki azzal nyerte el az akadémiai tagságot, hogy két Corvinát is felfedezett, ismervé szűkös anyagi helyzetemet, 5 pengőt ajánlott fel minden egyes fordításomért. Ez, persze, ösztökélőleg hatott, s nagy buzgalommal kezdtem preparálni a nehéz szövegeket. Hamarosan egy kötetecske kerekedett ki belőlük, melyet aztán „Magyar költő magyarul” címmel a szegedi egyetem támogatásával adattam ki. A kötet elég jól sikerülhetett, mert attól kezdve általában az én fordításaimat idézték, tudomásom szerint a költő saját lelkéhez írt híres és valóban igen szép elégiáját az én átültetésemben kérte számon még Horváth János is a magyar szakos hallgatóktól. A költészet, a humanista szellem (s a pontosan kiutalt 5 pengő) hatása alatt, de meg a móka kedvéért is, lefordítottam Janus Pannonius pajzán verseit is, melyek az egyetem támogatásával természetesen, nem jelenhettek meg, mert valóban sikamlósak voltak, jóval sikamlósabbak, mint Weöres Sándor Antik elklogája, amelyen olyan sokan (számomra teljesen érthetetlenül) megbotránkoztak, s még a címüket sem merném ide leírni. Pedig Janus Pannonius püspök volt, s erotikus versein erényes, sokgyermekes tanító mestere, Guarino is jót mulatott, mert szerette a játékot, élvezte azt, s az ügyes distichonok kedvéért eltekintett a „szemérmetlen” tartalomtól.

Mindenesetre ennek a kötetnek köszönhettem, hogy tagja lettem a pécsi Janus Pannonius Társaságnak, hogy a könyv megmaradt példányait ott új borítólappal látták el, s a Társaság kiadványaként juttatták el a tagokhoz s az olvasókhöz. Ugyancsak ennek köszönhettem, hogy Márai Sándorral, Zolnai Bélával és Surányi Miklóssal meghívtak Pécsre előadást tartani, melynek én úgy tettem eleget, hogy felolvastam néhány saját versemet, s bizonyos történelmi megjegyzésekkel kommentálva mutattam be legsikerültebb Janus Pannonius-fordításaimat is. Valószínűleg akkor merült fel a város vezetésében, hogy velem irasson szabadtéri játékot Pécs számára.

Akkoriban, Szeged példátlan sikere után, minden valamirevaló város szabadtéri játékok bemutatását szervezte. Szinte versengés indult meg a városok között, melyet nemcsak a lokálpatriotizmus, hanem az idegenforgalom fellendítése is fűtött. Én a szegedi sajtóban szóvá tettem, hogy a szabadtéri játék sajátos műfaj, akár a freskó a piktúrában, s nem minden színdarab

válík szabadtéri játékká azáltal, hogy nyílt téren mutatják be. Szeged a *János vitézzel*, a *Bi-zánccal* s egy-egy olasz operával kísérletezett *Az ember tragédiáján* kívül, melynek erősen intellektuális tartalma ugyan ellenkezett az általam meghatározott „szabadtériség” követelményeivel, de egyetemes mondanivalója, látványos volta, s az a körülmény, hogy magyar költő alkotása, indokoltá tette, hogy magyar város templomterén mutassák be. Nemsokára írtam egy cikket a szegedi Délmagyarországon „Szabadtéri játékok és játékok szabad téren” címmel, melyben az előzőeken túlmenően már azt is kifejtettem, hogy csak az az igazi szabadtéri játék, mely nemcsak monumentális és egyetemes igényű, hanem amelynek tárgya lehetőleg a kérdéses város múltjából adódik, mert csak így van értelme, hogy a művet ott és ne máshol mutassák be. Ugyanezt firtattam Móricz Zsigmond lapjában, a Kelet Népeben is, „Szabadtéri játékok dramaturgiája” címmel, s ekkor határoztam el, hogy magam vállalkozom a kísérletre. Így született meg egy régi szegedi legendával összefüggően az első magyar nyelven írt ilyen igényű mű: a „Fekete Mária”.

Nem vitatom, hogy sikerült-e vagy sem. A mű megírásához az első lökést jóval korábban még Juhász Gyula adta, akivel egyszer ott kóborogtam éjszaka a búcsúok között, s a templom tövében megdöbbenő középkori kép lánványa tárult élelem. Ekkor mondta Gyula bácsi, aki ismerte színházi érdeklődésemet, hogy „ezt neked kellene megírnod”. Akkor még nem voltak szabadtéri játékok. Később Bálint Sándor, a kiváló néprajzkutató rajongott előttem e száz éves hagyományért, s valószínűleg az ő befolyására véste ki Buday György is meglepő szépségű fametszeit, a Boldogasszony búcsúját. Ilyen előzmények után kezdtem foglalkozni a témával, s miután átböngésztem Szeged történetét, s felkutattam a legendás képre vonatkozó adatokat, kiderült, hogy azok elég gyérek, s így megengedhető történelmi hamisítással, kénytelen voltam saját fantáziámra bízni magam.

A mű mindenesetre elkészült, be is mutatták hamarosan a szegedi Dóm téren, s olyan sikere volt, hogy a következő évben a Nemzeti Színház tűzte műsorára. Pécssett ekkor Újházy György parádés Missa sollemnisére készülődtek. Azt hiszem, két nyáron át játszották az ünnepélyes, de nyilván igen költséges művet, mert már a második alkalommal meghívott a próbákra engem is Sik kultúrtnácsnok, azzal a megtisztelő felszólítással, hogy ismerkedjem a helyzettel, nézzek körül, s foglalkozzam egy pécsi szabadtéri játék megírásával.

En természetesen rögtön Janus Pannoniusra gondoltam, s ezt azonnal közöltem is a kultúrtnácsokkal, akit az ötlet nagyon felvillanyozott. Mint a város vendége, gondatlanul töltöttem el Pécssett néhány szép napot, s már szállodai szobámban felvázoltam a megírandó játékok. A legnagyobb nehézséget az okozta, hogy ismerve jól a költő életét, tudtam, hogy igazi „felszabadult” humanista volt, aki meglehetősen lenézte a naív vallásos rajongást, s egyik versében meg is rója azokat, akik ész nélkül rohannak Rómába a szentév idején, mintha csak ott nyerhetnék el az üdvösséget. Még barátját és társát, Galeotto Marziót is kioktatja ebben a vonatkozásban, s az „álszent népség” s a vakon hívők buzgalmaival szemben Protagorasra és Theodorosra hívja föl a figyelmét, aki megtagadta Istent, sőt Epikurosról is, ki a fájdalomat tekintette minden rossz forrásának. A püspököknek ezt a pogány, reneszánsz felfogását nehéz volt összeegyeztetnem a Dóm tér kötelező áhitatával, pedig Galeotto Marziót is fel akartam léptetni, aki több ízben volt vendége Janus Pannoniusnak Pécs városában. Ez a garabonciás nagyevő és korhely humanista kitűnő ellenpárja lett volna a beteges, valószínűleg tüdőbajos Janus Pannoniusnak, már csak azért is, mert ez a zseniális falstaffi figura állítólag először sejtítette meg Itáliában a heliocentrikus világképet, s engem izgatott a feladat, hogy ezt a felismerését a pécsi püspöki rezidencia terrasán közölje Janus Pannoniusszal a csillagos ég alatt. A szkeptikus püspököknek azért mégis volt egy számomra kedvező gyöngéje: tudilllik betegségéből származó halálfélelme. Valószínűleg ennek hatása alatt zárándokolt el ő is élete vége felé Máriagyűdre, s én ezzel kapcsolatban tudtam volna őt visszatérteni a „hit ösvényére”, mely nemcsak a „tévelygő” főpap számára jelentett volna megoldást, hanem az akkori viszonyok között számomra is, mert csak így tudtam volna áthidalni Janus Pannonius szabados, reneszánszkori, s az egyház szigorúbb hivatalos álláspontja közti ellentétet. Enélkül aligha engedélyezték volna a mű szabadtéri bemutatását.

Neki is ültem s kezdtem dolgozni a darabon, de akkor már egyre nyomasztóbban éreztük a háború közeledését. Maga a város is megtorpant, s halogatta a végleges megbízatást. Katonának is berángattak néhányszor, s így a pécsi szabadtéri játék szép terve sohasem valósult meg. De, hogy mennyire általánossá vált az a nézet, hogy a szabadtéri játékoknak lehetőleg a város történetéből kell kialakulniuk, ezt az is mutatja, hogy Szombathely is foglalkozott egy művem szabadtéri bemutatásával, Jászberény pedig arra biztatott, hogy Lehel kürtjét dolgozzam föl. Az ősmagyar história a Zagyva szigetén került volna színre. De már ez is terv és vázlat maradt.

Nagyon hosszú idő után most a Jelenkor kezd közölni tölem verseket.

S nekem újra a régi jelkép, a hárfázó leány jut eszembe.

Berczeli A. Károly

Azok közé tartozom, akik a könyvek elő-, illetve utószavát is elolvassák, ahol avatott szakemberek vezetésével megismerkedünk az író életével, pályájával.

Tarasz Sevcsenko születése 150. évfordulójával kapcsolatban elővettem 1961-ben magyar nyelven kiadott kötetét, a *Kobzost*. A könyv külső formájában, a válogatás gazdagságában és a fordítások színvonalában is méltóan mutatja be olvasóközönségünknek Ukrajna nagy fiát, a világirodalom egyik jeles költőjét.

Magát a költőt a kötet elején egyik neves műfordítónk mutatja be. Lelkesen, szeretettel és érdekesen. Aki a bevezetőt olvasva megismerkedik Sevcsenko tragikus életével, küzdelmes sorával, nyilvánvalóan ráhangolódik a költő korai epikájának és lírájának romantikus pátoszára, mélyebben érzi forradalmi verseinek belső izzását, társadalmi igazságát. Aki azonban egy kissé tájékozott az orosz irodalomban, néhány bántó pontatlanságon bosszankodni kénytelen.

A Bevezetőnek második lapján a következő mondat olvasható: „A forradalmi demokratákhoz, különösen Belinszkijhez és Dobroljubovhoz baráti szálak fűzték Sevcsenkot, és elég valószínűnek látszik, hogy az ő buzdítására Sevcsenko már pályája kezdetén megismerkedett Burns verseivel, amelyek legszebb darabjai a XVIII. század végén V. Kurocskinnak és a forradalmár M. Mihajlovnak, Csernyisevskij legjobb barátainak orosz fordításában már olvashatók voltak.”

E mondat amilyen hosszú, olyan félrevezető. Időrendben azt még csak el lehetne képzelni, hogy Sevcsenkot már pályája kezdetén Belinszkijhez baráti szálak fűzték. Amikor Sevcsenko első, kis kötetét 1840-ben megjelent, Belinszkij már a haladó orosz kritika vezére, a *Hazai levelek* című lap kritikai rovatának erőyes vezetője. Dobroljubovról azonban ezt elképzelni is nehéz, mert Sevcsenko pályája kezdetén az mindössze négy éves volt, és a legnagyobb jóindulat mellett sem tudta volna a fiatal költő figyelmét Burns verseire felhívni.

De tovább megyek. Nálunk általában az a gyakorlat alakult ki, hogy a XIX. sz. első feléből minden orosz irodalmi jelenséget valamilyen módon Belinszkijhez magyarázunk, aki elemző értelmével, mély filozófia, esztétikai kultúrájával általában szilárd értékrendbe állította kora műveit s szilárd konoksággal állt minden haladó gondolat és szándék mellett. Így tehát ezúttal is logikusan kísért a gondolat, hogy a nagy kritikust Sevcsenko művészetével is kapcsolatba hozzuk, esetleg baráti köteléket is keressünk e két nagy forradalmár között. Sevcsenko esetében azonban a sablon nem használható. Valószínű ugyan, hogy a költő a 30-as években Pétervárt költők és írók társaságában forgolódva megismerkedett Belinszkij eszméivel, arról is tudunk, hogy közös ismerősüknél találkoztak, de arról, hogy Sevcsenkot „baráti szálak” fűzték volna Belinszkijhez, semmi adatunk nincs. Arra viszont van, hogy Belinszkij az akkor bontakozó ukrán irodalmat (főleg a 40-es évektől kezdve) kétkedéssel fogadta, 1842-ben a *Hajdamakok* című kötetét negatívan ítélte meg. Ma már világos, hogy Belinszkij az ukrán irodalom megítélésében tévedett. Nem értette meg, hogy, szeme előtt egy új nemzeti irodalom születik, a „kis-orosz” nyelvet a „nagy-orosz” tájszólásának tartotta, amelynek lehetnek népdalai, de „nem lehetnek költői, még kevésbé nagy költői”. A kérdés eléggé bonyolult, már sokat írtak róla, taglalása nem férne bele egy glosszába. Tény azonban, hogy barátság nem fejlődött ki e két férfi között.

A Bevezető írója Burns hatását is keresi Sevcsenko költészetében, a hatás reális útjára is utal. Nem ismerem a szerző forrásmunkáit, de nem találtam nyomát annak, hogy Burnst már a XVIII. században oroszra fordították volna, ha mégis, legfeljebb folyóiratok és almanachok lapjain. Az idézett mondat V. Kurocskint és M. Mihajlovot említi Burns fordítóiként, ami valóban igaz, csak hogy a XVIII. századhoz egyiknek sincs köze. Az első 1831-ben, a második 1829-ben született, mindkettőjük irodalmi munkássága a XIX. század 50–60-as éveire esik, fordításaik tehát nem hathattak a 30-as évek végén a fiatal Sevcsenkóra.

A Bevezetőben olvasható a következő mondat is: „Orlov csendőrpáncsok előterjesztése alapján a költőt tízévi várfogságra ítélték.”

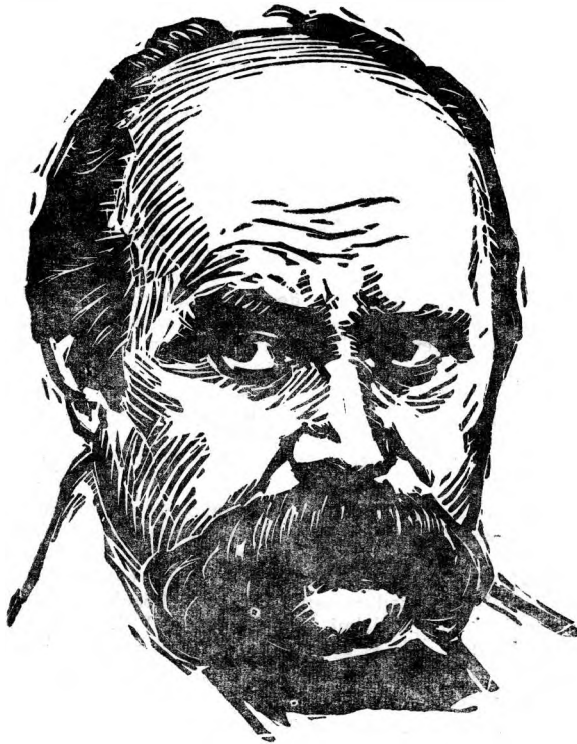
Távol áll tőlem a szándék, hogy akár Orlov grófot, akár I. Miklós cárt a humanizmus bajnokainak kiáltssam ki, de az ítélet magyar megfogalmazása ellen vetőt kell emelnem. Várfogságon szomorú magyar analógiák alapján is börtönt, fogságot, kazamatát értünk és Kufsteinre gondolunk. Sevcsenko büntetése ugyan kapcsolatban volt távoli erődítményekkel, de ő ott közkatonaaként szolgált az atyuskát, büntetése viszont nem 10 évre, hanem meghatározatlan időre szólt. Hogy csak tíz év kerekedett belőle és nem több, annak köszönhető, hogy az öreg cár meghalt, és a barátoknak hosszabb huza-vona után sikerült Sevcsenkót a durva és büntető cári katonai szolgálatból kimenteni.

A Bevezetés írója Tolsztojt, Dobroljubovot és Csernyisevskijt említi, akiknek barátsága a költőt „az életbe és irodalomba” visszavezette. Fogadni lehetne, hogy száz ember közül kilenc-

ven, ha Tolsztojt személynév nélkül említjük, a nagy Tolsztojra gondol, Leo Tolsztojra. És jogosan. Itt viszont egy másik Tolsztojról van szó, Fjodorról, aki szobrász volt és a Pétervári Képzőművészeti Akadémia igazgatója. És Sevcsenkót nem „az irodalomba”, hanem a képzőművészetbe vezette vissza.

A félresiklásokat még folytatni lehetne, de ez is elég annak igazolására, hogy a poetica licentia-t nem lehet átplántálni a philológiába. Régebben a hazai irodalomtörténetünk rendszerint hallomásból vagy másod-harmadkézből szerezte értesüléseit az orosz irodalomról, és alig akadt valaki, aki ellenőrizhette volna. Ma más a helyzet. A szovjet népek szellemi élete már nem távoli egzótikum. Az otthon is rendelkezésre álló gazdag anyag, széles kulturális kapcsolataink a Szovjetunióval kötelességünké teszik, hogy cikkeinkben – ha nem is tudományos igényvel írunk – gondosak és pontosak legyünk.

Selymes Ferenc
(Leningrád)

V. SZ. KRAVCSENKO (Kiev): Sevcsenko

De még mennyire egyszerű! Nem kell hozzá sem diszlet, sem színész, csak rengeteg közhely, filmes gegg, egy elpusztíthatatlan macska és néhány millió forint. Egyszer azt hallottam, hogy minden új film 4 és fél millió forintba kerül az államnak. Hála istennek, nem vagyunk szegények. Ha még erre is jutott 4 és fél millió...

Mert a *Nyáron egyszerű* – film. Abban az értelemben, hogy filmszalagra fényképezett történetről van szó. De ha a *Patyomkin cirkálóra*, a *Salemi boszorkányokra*, a *Tisztességtudó utcá-lányra* gondolunk, hááát...

Miről is van szó? – A 23 éves Sanyi és a 16 éves Kati egy galeri tagjai. Tipikus huligán-galeriról van szó, ez iránt a rendező nem hagy kétséget. Vagányok is: szemük se rebben, úgy tangóznak a hideg, nyári zivatarban félmeztelenül egy dunai stégen (a jó gázsiért mindent!); gonoszak is izléstelenek is: odatolakodnak egy idegen esküvőhöz, és végigcsókolják az ifjú feleséget a templom kapujában. Persze ez csak úgy lehetséges, hogy a rendező (Bacsó Péter) jól megfizeti a násznépet (telik a 4 és fél millióból), különben laposra vernék a galerit. No, de ezt nem érdemes vitatni, lehet, hogy „az életből leste el”. De Sanyi és Kati nem huligánok, az isten sem tudja, miért nem – és azt sem, hogy akkor mit akarnak ebben a bagázs-ban, – szóval ők mások, ők a bűnös fertőben felnövő fehér virágok; egymásba szeretnek és összeházasodnak. Ez nem fér a galeri fejébe, (a nézőébe sem). Sanyi ettől teljesen úgy viselkedik, mint egy 14–15 éves kamasz, és Kati sem érik asszonnyá. Változatlanul csitri marad a házassága után, talán egy kicsit Bacsó jóakarataból. Másképpen nehezen képzelhetnők el, hogy asszonyfejjel késő estig fiúkkal csavarog, mikor éppen vendéget várnak, s azt mondja férje felháborodására: „Nem értelek téged. Azelőtt is járkáltam fiúkkal.” Bizony, ilyen naiv ez a Kati! Lehet, hogy ezt is az „életből lesték el”? Szerencsére Sanyi előbb megmagyarázza a helyzetet feleségének, aztán a jó polgári lexikon szerint összevesznek, s éjjelre elrohan. Kati irtó sokáig várja vissza, aztán beleún és elmegy a mamáékhoz. (Ez itt egy kicsit homályos, mert már előzőleg is az utolsó komppal kelt át a vizen!) Visszamegy, de reggel otthagya csapot-papot. Ki várja a kapuban, ahogy a nagykönyvben meg van írva, na ki? Sanyi, persze, hogy Sanyi, hiszen az életből van ellesve! Egy szót sem szólnak egymáshoz, csak mennek, mennek, összekulcsolják a kezüket, és mennek a nagy magyar filmgyártásban.

Míg Sanyi udvarol: sokat cselleng Katival. Ez nem furcsa. Furcsa az, hogy jártukban bele-beleütköznek a geleri tagjaiba. Ez az egymásratalálás a legtermészetesebb véletlen végig a filmen; így találunk rá a Nagybudapesten kószáló fiúk egyik társukra, így talál Kati a horgászó „költőre” a Duna-parton, mikor éppen egy idegen huligántól kell őt megvédeni. A sétáló szerelmespár nemcsak barátaival találkozik, hanem egy kismacskával is, akármire jár. Ez az a bizonyos elpusztíthatatlan macska, amelyikről már említés történt. Ezt teszik egy dobozban a folyóra, de a biztos halál torkából is visszatér, hogy megmentse a helyzetet. S ő az, aki rájuk talál a lakássá alakított csónakházban is, hogy megpecsételje a házasságot.

Mi kell még? Egy kis boxmeccs, egy verekedés, nászéjszaka-részlet; mindezzel nem fukarkodik a rendező. Színészre, színésznőre nincs szükség. Minek? Csak azért, mert azok tudnak játszani? Vagy azért, mert esetleg szépek? Csak azért, mert a közönség szereti őket? – Vagy uram bocsá! – csak nem sztrájkolnak? Úgy hallani, hogy a „Sodrásban” című új magyar filmben sem lesz hivatásos színész.

Ez is különös. Volt egyszer egy film, amiben Szusza szerepelt, a ragyogó focista. Abban még volt igazi színész is, volt épkézláb téma is, mondanivalója is volt a filmnek. Aztán jött a Pap Laci-film, azt sem vágta le senki, mert a nagyszerű ökölvívót a kritikusok is becsülték. Aztán jött a *Párbeszéd*, abban hangja nem volt a főszereplő Semlyén Anitának, úgy kellett hozzászinkronizálni. De ezekben azért mégis volt legalább igazi színész is, sőt ők voltak többségben. Még a *Mindennap élünkben* is, amit a régi *Jég hátán is megélünk* feléledő asszociációi és Sándor Csikar miatt még megnézte a közönség elszánt része. (Vigyázat, a népszerű sportoló szerepeltetése egy csapnivaló filmben nem üzleti fogás! Nálunk nem! A kapitalizmusban esetleg...) Sokáig azt hittük, hogy a *Mindennap élünkben* nem lesz rosszabb magyar film. Akkor még híre sem volt a *Nyáron egyszerűnek*. Úgy látszik, most ez a modernség: nem kell hivatásos művész.

F. Kovács Ferenc

A megszállt Párizsban napi öt-hat órát tapasztottam a fülem a rádióhoz. 1942. november 8-ai észak-afrikai partraszállás után sokat hallgattam Algirt. Akkor figyeltem fel egy rokon-szenves hangra: Max-Pol Fouchet költő, az ottani múzeum igazgatóhelyettese, magyarázta szenvedélyesen és okosan a háborús eseményeket. Tíz éven át szerkesztette a háború utáni francia irodalmi életben előkelő helyet elfoglaló FONTAINE című folyóiratot. Május 7-én volt ötvenegy éves, de ma is fiatal hévtől duzzadó, sokoldalú egyéniség. Napi tíz órát dolgozik. Nemcsak megbecsült kritikus és tehetséges poéta, de jeles néprajzkutató, régész, fényképész, műtán volt szobafestő, tengerész, satöbbi. 58 februárjában az egész francia közvéleményt felkavarta, hogy a hatóságok betiltották nagyon népszerű *Az élet sodrában* című tv-adását. Illetve csak felfüggesztették, de azután mégis megszűnt, mert Fouchet nem volt hajlandó eltérni az előzetes cenzúrárt. A hatalmi túlkapást az váltotta ki, hogy a haladó szellemű költő ostromozta a népek örökké hazudozó politikusokat, s többek közt arra célzott, hogy az algériai háborút egyszerűen „pacifikálásnak” szeretnék feltüntetni...

Mindezt azért mesélem most el, mert a kezembe került Fouchet Seghersnél megjelent csi-nos kis francia költői antológiája. Ez persze önmagában véve nem izgalmas, hiszen Párizsban sűrűn jelennek meg ilyen kiadványok. Ennek az összeállításnak azonban az az érdekessége, hogy nem időrendben vagy olyan központi kérdés, illetve irányzat köré csoportosítja a költeményeket, hanem átfogó tematikai válogatást nyújt.

Nagyon kíváncsian böngésztem! Az előszóban a szerkesztő – mint általában divik – a válogatás nehézségeire és mindenképpen szubjektív szempontjaira utal. A végén azonban olyasmit hoz fel, ami – szerencsére – nálunk már nem eshet meg! Fájdalommal közli ugyanis, hogy egyes versek felvételéről le kellett mondania, mert a kiadók nem adtak jogot. Keserűen fakad ki: „Azt hinné az ember: a költészet szabad, mint a levegő. Noshát nem: megvásárolható, mint a kőolaj!”

Ennek ellenére a válogatás gazdag és változatos. A szerkesztő ötvennyolc hűrt pendit meg a francia lanton: a versek a francia ábécé sorrendjében sorakoznak, az első csoport az *Amitié* (Barátság), az utolsó a *Voyage* (Utazás). Minden rész előtt szellemes mottók állnak, javarészt prózában. A kellemes küllemű kötetet a poéták születési és, adott esetben, halálozási évét feltüntető névmutató egészíti ki. A legnépesebb csoport a „Szerlem” címszóc (21 költemény), de elég sok vers áll az „Álhatatlanság” meg a „Halál” címszó után is. Még egy kis statisztika: a legtöbbet szereplő szerző Baudelaire (21 verssel), utána Verlaine következik (11). Éluard 4, Aragon 2, Lautréamont 3 darabbal szerepel. A magyar verseket fordító költők közül csak Bonnefoy, Bosquet, Clancier, Emmanuel, Frénaud, Seghers szerepel – Guillevic, Rousselot és a többiek, a szerkesztőt beleértve (egy Csanádi Imre-verset fordított), nem.

Kalandozunk egy kicsit a kötetben! Sok, nálunk is jól ismert vers ékesíti a gyűjteményt. Például: Rimbaud *Részeg hajó*-ja, a „Kaland” *Magánhangzók*-ja, a „Varázslat” címszó után: Nerval *El Desdichado*-ja, a „Mélabú”-nak, Hugo *Olympia siralma*, az „Emlék”-nek szentelt tematikai csoportban. A költők mindenütt csak egyszer szerepelnek, kivéve Baudelaire-t, akinek Fouchet a „Szerlem”-ben három versét is közli. Megtalálhatók azonban a nálunk kevésbé kultivált költők is, mint Xavier Forneret (1809–1884), aki az eddig megjelent legátfogóbb francia gyűjteményünkben sincs benne (*Francia költők antológiája*, Európa 1962), pedig akasztófa-humorával, meglehetősen hasonlataival már prészürrealistának mondható (a válogatásban egy szerelmes verssel szerepel, s azt mondja: kedvesének olyan szép a haja, hogy szívesen felakasztaná magát vele...), továbbá a bási szürrealista ön, Aloysius Bertrand (1807–1841), aki viszont az említett magyar válogatásból is megismerhető: mindkét antológia közli *A bolond* és az *Álom* című költeményét (Illyés Gyula ford.). Fouchet különben nem kedvez különösen a szürrealistáknak: Bretontól csak egy ötsoros szöveget hoz a „Költészet”-nek szentelt részben.

Am a legkiváncsiabban – érthető okból – a Párizsról szóló válogatást vizsgálgattam. Fouchet 7 verset közöl e rovatban. Megnéztem, hány szerepel közülük a „Regélő városok” *Párizs*-ában (Európa, 1960): a Villon-, a Carco-, a Baudelaire-, a Giraudoux-, a Rimbaud-vers megvan az enyémbe is. A különbség: Desnostól Fouchet mást vett fel; Leó Ferré pedig, a divatos zeneszerző és kuplé-énekes, aki mellel – akárcsak Brassens – tehetséges poéta, az én *Párizs*-omban nem szerepel. Eredmény: 7:4 Max-Pol Fouchet javára...

Bajomi Lázár Endre

Korvin Ottó a köztudatban ma elsősorban úgy él, mint a magyar forradalmi munkásmozgalom vértanúja. Azt azonban csak nagyon kevesen tudják róla, hogy a máramarosi havasok között megbúvó kis falu: Nagybocksó szülötte, fiatal korában mennyire rajongott az irodalomért és művészetért. Kedvenc írója Jókai Mór volt, de legnagyobb hatást Ady Endre gyakorolta rá. Amikor utolsó napjaiban végigtekintett életén, börtönaplójába ezt írta: „Köszönök Ady Endrének minden sort, amit írt, ő volt az első, aki bennem csendült.”

Elragadták Ady csodálatos szavai, víziós képei és maga is tollat fogott. Keien Jolán, Korvin Ottó sógornője, „Töretlen úton” (Korvin Ottó élete) című 1955-ben megjelent könyvében a következőképpen jellemzi: „Ottó, a felajzott szép szavak szerelmese. 18 éves korában maga is írni kezdett. Írásai nem jelentősek, inkább egy érzékeny lélek lírai, kissé modoros megnyilatkozásai. Sápadások címen egy kis kötet karcolata is megjelent 1912-ben.” (Id. mű 22. l.)

Jellemzését ezután így folytatja: „... Félénk, érzékeny – színek, zenék és álmok rezgése. Egy nagyon fiatal, kissé szentimentális ember útkeresése. De már ebből a kötetből is halkan, bizonytalanul kicsendül az elesettekkel, elnyomottakkal érzet szolidaritás. Ezzel a kötettel azután be is fejezte élete érzelmes korszakát.” (Id. mű 23. l.)

Korvin Ottó 18 éves volt, amikor tárcái az egyik baranyai vidéki lapban is megjelentek. Siklóson, a Hosszú utca 8 szám alatt jelent meg a „BARANYAI POLGÁR” című „közgazdasági, társadalmi és politikai hetilap”, amelynek felelős szerkesztője és laptulajdonosa a jelenleg Pécsen élő Berki Gyula dr., egykori országgyűlési képviselő volt.

A lap szellemét visszatükrözi az 1911. december 17-én megjelent I. évfolyam 1. számának vezércikke. Eszerint: „... a polgári érdekeket kívánja szolgálni. Polgári közérdek alatt itt, a józan, demokratikus fejlődést és az igazi liberalizmust kívánjuk érteni. Szóval a lap címe, magában foglalja annak karakterét is. Politikáról is ír lapunk: ezen a téren is az igazi szabadság és a köz java irányít bennünket” – hangzik a vezércikk.

A „BARANYAI POLGÁR” című hetilap II. évfolyamának számaiban egymásután láttak napvilágot Korvin Ottó tárcái. Megjelent az 1912. február 4-i számban „ELALVÁS”, az április 8-iban az „ELŐSZÖR”, az augusztus 18-i számban „AZ ESŐKOR”, a szeptember 29-iben pedig „A FEKETERUHÁS LÁNYOK” c. tárcája. Az 1913. (III. évfolyam) május 13-i számában névalírás nélkül jelent meg „JOLÁN ELUTAZOTT” c. írása. Szerzője stílusáról és témájáról pontosan rá lehet ismerni. Az öt írás közül három a lap első oldalán jelent meg, mint a „BARANYAI POLGÁR” eredeti tárcája.”

Ha fellapozzuk Korvin Ottó „Sápadások” című novelláskötetét, amely 1912-ben Békéscsábán Tevan Adolf könyvnyomdájában jelent meg, a tizenhárom elbeszélés között három olyan írást találjuk meg, amely a „BARANYAI POLGÁR” című siklósi hetilapban is megjelent. Nem szerepel azonban novelláskötetében az „ELALVÁS”, valamint az „ELŐSZÖR” című tárcá, amely feltételezhetően a siklósi hetilapban látott először napvilágot.

Hogyan kerültek Korvin Ottó tárcái a „BARANYAI POLGÁR” című siklósi hetilapba? Erre a kérdésre dr. Berki Gyula, a lap egykori, ma már idős felelős szerkesztője sem tud választ adni, nem emlékszik rá. Tény az, hogy ezekkel a novellákkal valóban befejeződött Korvin Ottó életének érzelmes korszaka, hogy utána minél aktívabban részt vegyen a magyar forradalmi munkásmozgalomban.

Pusztai József

EGY FORDÍTÁS TÖRTÉNETE

A Jelenkor 1964. 5. számában egy „Minek a nyomán készült?” című glossza elmarasztalja az Európa Kiadót, mert az *Egy lélek története* újabb kiadásán feltűntette, hogy „a fordítás a Gallimard könyvkiadó Pléiade sorozatának 1955-ös kiadása nyomán készült”, s megjegyzi, hogy ez képtelenség, hiszen Hevesi András 1940. nyarán elesett.

Mindez igaz. A kiadó csakugyan helyesebben tette volna, ha a fent kifogásolt szövegeket így fogalmazta volna meg: „... jelen kiadásunk a Gallimard könyvkiadó...” stb. Ugyanis az újabb fordítás nem teljesen azonos a régivel, mert a kötet szerkesztője apróbb kiigazításokat és simításokat foganatosított rajta, különösen, ami a szövegghűségeket illeti; ehhez a munkához pedig igenis a fent említett új francia kritikai kiadást használta fel, amelynek – mellesleg megjegyzem – szövege szintén nem teljesen azonos azzal az ismeretlen kiadással, amelyet Hevesi András használt.

Végül, igazán nem akarok visszatromfolni, de nem tudom megállni, hogy ne jegyezzem meg: Martin du Gard a glosszában említett leveleket nem Havas Ervinhez, hanem a mártírbalált halt Havas Endréhez írta.

B. L. E.

Tóth Judit:

TÜZFALAK

A kritika leíró fokán Tóth Judit költészetéről aránylag könnyű képet adni. Költészet – vajon nem könnyelmű-e ez a szóhasználat egy fiatal tehetség első kötetével kapcsolatban? Mennyi, de mennyi első kötet jelenik meg, s milyen kis töredékükben jelzi magát valóban egy jövődó költészet. S ha jelzi is, hányszor csalódtunk már. De Tóth Judit „első kötete” a szó szokásos értelmében nem első kötet, hanem inkább első összefoglaló. Egy nem könnyen író, a percnyi ihlet esetlegességeit elkerülő költői alkat saját korszákaiban átvélő összefoglalója. S ez más.

A kritika leíró fokán, mely a kidolgozás módszerét és minőségét háttérbe szorítva inkább csak a tárgyválasztásból és az úgynevezett magatartásból ítél, persze ez nem tűnik még ki. Mert ezen a fokon azt kellene mondani: a *Tüzfalak* három ciklusra bomlik. Közülük az első – mintegy a második előképe – olyan hangulati beszámoló-féle a gyerekkorról, melyben a költőt az árvaság nevelte, s a vadon embertelen törvényeire tanította. Egy fiatal, máris megmetszett arc vall itt, nem is durcás, de keserű szájjal. Ilyeneket mond: „verme vagyok kőnek és gyötrelmeknek”, vagy: „csonttá keményül minden korty enyhület”, vagy: „legyek emléktelen. Tapassz magadba, éj.” Aztán a második, a kötet leggazdagabb ciklusa, „*Az élők és a halottak*” fényugarával beletűz abba az élménysorba, amely a költő arcélét ilyenre metszette. Miről van szó? A gyerekfejjel s mindent részletezően fényképező gyerekszemmel látott 1944-es eseményekről. A verscímekből szinte rekonstruálni lehet azt az esemény-sort, amelynek konkrétumairól Tóth Judit nem beszél, de hangulatát, érzelmi tartalmát annál gyönyörűbben és gyötörtettebben élte. A menet, Rakpart, A szerelvénny, Utolsó nap, Elégia a bátorságról stb. Íme a kiragadott címekből bármelyikünk, aki végigélte a kort, tudja, hogy itt mi történt. Nem is kell kimondania: „Voltál ellenség is nyolcévesen.” Egyébként a legritkábban nevezi így néven a dolgokat. Nem, nem megadni akar a „story”-val, amelybe voltaképpen véletlenül keveredett, hanem a benne feszülő, az „érintése életveszélyes”-emléket kifejezni. Ilyeneket mond: „Sercet, csontot fűrészelt minden óra, – a percek véstek, vájtak, vége nincs”

– vagy: „Könnyű a test. Egy tagja sincs. – Nincs terhe, csak cipője. – Csak vastonnak. És súlyosan – döngölődnek a földbe.” S ennyi egy kivégzés: „Még látok. – Valaki jön az udvaron. – Kénsárga fény. Jön, meghajoltan. – Még látok. Hullik és kilobban – az inge és a hangja visszahal. – És semmi. Csak a kő, a rács. – Árnyék megint. S a fal.” A magatartás, amelyből beszél kétarcú: egyfelől ez áll rajta (egyik verse végén ki is mondja): az emlékező védtelen. Vagyis, hogy aki felidézi az átélteket, az ki is van nekik szolgáltatva – ne várjunk szépítést, vigaszt, nézzünk szembe vele együtt; másfelől az emlékezés mégsem a pusztá iszonyat felidézése, mégiscsak beérleli értelmét és célját: az erkölcsi mérleget. És felragyog csontokban, idegekben – mondja ki *Az élők és a halottak* című versben – az ő halálukból ragyog fel a megismert azonosság: maradjon tiszta, aki él.

A kötet harmadik ciklusa az *Egy másik évszak* – hogy tovább haladjunk ebben a leíró ismertetésben – a keserű ifjú hancs okainak feltérképezése után, új tájékozódás: az olvasó nyomon követheti a lélek lassú alakulását: a nem kiagyalt, nem káprázatosult rémképek sötétjébe, hogy lopja be magát a fény. Az, aki – a költő hasonlatával élve – évgyűrűbe annyit raktározott el, hogy „erdőket ér a tapasztalata” s ezzel a tapasztalattal bármilyen Dantén-túltevő múlt bugyrok záródnak is a sejtjeibe, nem a tagadáshoz, hanem az erkölcsi világ kényes és tündöklő igenléséig ért el. De vajon az igenlésén túl, s azon túl, hogy a költő már tudja úgy nézni az életet, „mint teremteskor egy boldog növényzetet”, s a tárgyakat, amint „ragyogtatják a bőrüket” és olyanok, mint a villanykörte elé tartott kéz: „a húsa rózsza lesz és virágzik legbelülről” – ezen túl vajon a leírás szokványai szerint mondhatunk-e erről a harmadik ciklusról jellemzőet? Nem, ez az a pont, amikor látszólag el kell távolodnunk, hogy közelebb kerüljünk már nemcsak ehhez a ciklushoz, hanem Tóth Judit egész költészetéhez.

Azt hiszem Vas Istvántól származik az a megállapítás, hogy fiatal költőinket a sokféle lehetőség közül napjainkban leginkább két versalakító módszer tartja ígézetében. Az egyiknek, számtalan változatot kínálva, Ilyés Gyula és távolabbról Szabó Lőrinc a mestere; vers-építkezésükre az jellemző, hogy ki-

indulásul rendszerint egy helyzetrajzba vagy egy történet leírásába kezdenek s ahhoz fűzik aztán a lírai reflexziókat. Versük akár egy anekdotát rejt magában (ez Illyésnél fellette gyakori), akár a költő pillanatnyi állapotát vetíti elénk (például, itt állok s ez és ez jut eszembe), mindenképpen naplószerű, szubjektív s emellett egyetlen benyomás, egyetlen ihlet rögzítője. A másik módszer, ezzel szemben, kerüli a pillanatnyit, az egyetlen benyomás alapján létrehozhatót, s inkább sorozatos élmények nyomán kialakult életérzések átadására törekszik.

Mind ezt, méghozzá, a költő személyének lehető háttérbeszorításával, a belső élményeknek, a lírai közérzetnek a világra való visszavetítésével, úgynevezett objektíválásával. Ez az objektív líra szűkszavú, érzelmekről közvetlenül alig beszél, de a jelenség-világot erősen válogatva, megnövelt jelentésű dolgokat helyez egymásmellé, s teremtet belőlük olyan jelképeket, amelyek felkeltik, sugalmazzák a közölni kívánt lírai tartalmakat.

Nyomban világosabban fogunk látni, ha Tóth Judit gyakorlatában megpróbáljuk tettenérni, nyomonkövetni ezt a költői módszert. Újabb idézet helyett – helykimélésből – gondoljunk csak végig az említett kivégzést. Az idézet erőszakos kivágásából is világos, hogy a „kő”, a „rács”, a „fal” megnövelt jelentésű elemek s együtt adják a soha ki nem mondottat: a kivégzés jelképét. A költőnek nem kell magyarázkodnia, a rettenetet és a rettegést leírnia: elébünk támad az elemek szuggesztíójából. Vagy vegyük a másik idézetet, a „könnýű a test” kezdetűt. Micsoda élménysorok, a menetekben elgyötört, félérzékletlenné vált test szenvedéseinek miféle tömör valósága van belesűrítve ebbe a másfél sorba: „Nincs terhe, csak cipője. – Csak vastonnák.” – A *Rakpart* című versben, melynek 44-es tartalmára már utaltunk, az alapörölő virradat és a csupa-kő város leírása után, mintegy az objektív líra kisebbfajta ars poeticájaként fogalmazza meg a költői észrevetés és ábrázolás felvevőgép-szerű módszerét: „A falat, a lépcsőt, a háztetőket, – a fát külön-külön megemeli a szem” s csak azután mutatja a vers lencséje a kivégzendők sorát, ezzel a szemmel való megemeléssel, mely egyszerre tárgyias és döbbenetesen intenzív: „Párhuzamos kabátok. – Mozdíthatatlan figyelem – halálos egyensúlya fogja őket. – Egyenmű szorítás.”

De elég. Ki ne látná máris, hogy Tóth Judit próbáratevő lírai közérzeteit, a század büntette ellenére kiharcolt harmóniáját első sorban nem közvetlenül, a szubjektív érzelmek közlésével, hanem közvetve, a környezet jelképi erejű meglevenítésével fejezi ki. Látvánnyal, tömörítéssel, csigázó intellektuális igényességgel. Verseinek, mint általában az objektív líra alkotásainak, nagyobb az ér-

zelmi és kontemplatív tartaléka, szélesebb és szerteágazóbb az élményanyaga, mint első, felületesebb olvasásra kitűnik. Úgyis mondhatnók: a versek sima, megmunkált felszíne nem a sekélyt, hanem a szemérmesen takart érzelmi és intellektuális gazdagságot, az itt-ott még nehezen nyíló mélységet rejt. S hogy ez fiatal költőnél mennyire jó, biztató jelenség, fölösleges is szavakba foglalni.

A kritika persze, akár róla, akár Székely Magdáról szólva említeni szokta az úttörőnek, Nemes Nagy Ágnesnek és Pilinszky Jánosnak a hatását. Jogosan is, és igaztalanul is. Mert náluk nem arról van szó, mint egyik-másik fiatal költőnké, aki védjegyzett képet, hasonlatot, szöfűzést iktat át, hanem arról, hogy a versépítés technikáját és a motívum-teremtés módszerét tanulták el és alkalmazták legsajátosabb élményanyaguk kifejezésére. S ami a versépítést és a motívum-teremtés módját illeti, itt minden újítás közkincs, költészetünk véráramának eleven és szabad tartozéka.

Első kötet, vagy első, ciklusokat felölelő gyűjtemény – a *Tűzfallak* mindenestre kiemelkedő teljesítmény. Nem versek így-úgy egybeállt sora, hanem drámaian tömör összefoglaló egy gyötör, képtelen s mégis feloldódásig ért életútról. S egyben, persze, egy tagolt és lezárt költői pályaszakaszról, melyben a már-már kifejezhetetlen élményt már-már bénító igényesség egyensúlyozza. S most merre? Az aggodalom jogos. De minden igazi költő igazi kötete után felmerül. Csak a könyvűt nem nehéz folytatni.

LENGYEL BALÁZS

Vidor Miklós:

BAUCIS VENDÉGEI

Fiatalokról és szerelmekről szólnak nagyrészt ezek az írások, és ha már a szerző belekeverte Baucist a dologba, nem lehet kitérni a csábító alkalom elől, hogy Baucis teljes és halhatatlan érzelmeinek oldaláról vegyük szemügyre a novellák mai szereplőit. Élt-e valaha Baucis vagy sem – aligha fontos. Élteti a világ sóvárgása olyan emberi lélek után, aki szerelmében célt, életreszóló feladatot vállal, akinek a szerelem nem szórakozás, hanem boldog szolgálat mindhaláláig. Ezt a lelket hordozza Baucis. Vajon mit szól ezekhez a fiatalokhoz, akik furcsa, fanyar kalandokban játszanak meg tusakodnak a szerelemmel? Ő is nagyon jól tudja – akárcsak az író –, hogy a szerelem nem problémátlan idill; megérti azt is, hogy a fiatalok ma is boldogok szeretnének lenni, de alighanem halvány mosollyal rázza a fejét, mikor látja: milyen szegényesek a vá-

gyaik. Csúpnál jól akarják érezni magukat – és nem vállalni érte semmit. Legfőképpen a tüzet, a sorsot jelentő, összeolvasztó kapcsolatot nem. Baucis évezredek óta tudja, hogy az önzéstől szegényebb, a felelőtlenségtől reménytelenebb lesz az ember. A novellák szereplői még nem tudják ezt. Csak a *Félelem a sötétben* Juditja és a *Leselkedők* meghatározó kamasza ragyogtatják meg a küzdelmet és veszélyt vállaló szerelem igazát.

Vidor Miklós csipős-kesernyész történetei nyugtalanítóan robbantják tudatunkba, hogy az érzelmek sivársága, a hűsége és szolgálatból való menekülés nincs következmények nélkül: kielégítetlen ürességgel, qyatra élménypótlékokkal fizet. A mondanivaló megleget aktualitása azonban gyakran kihűl az író ábrázolásában. Szélsőséges pártatlansága könnyen válik szenvtelenséggé, s ez saját fölfedezéseitől is elidegeníti. Szándékolt részvétlensége uniformizált közeget teremt alakjai köré (kicsit őket is uniformizálja), akár a légő-pince nyirkos homályában hős Juditot, akár az utált, gazdag férje mellett szeretőjével bajlódó Lillát, vagy az észbontóan buta Idut ábrázolja. Vidor érezhetően eltávolodott a hagyományos, részletező ábrázolási módtól: viszont nem találta még meg a szintetikusabb, átfogóbb ábrázolást, a mondandók intuitív megragadása által. Az elsődleges jelentésében talán közönyös-köznapi szöveg ezáltal telhet meg azzal az izgalmas, sorok közötti tartalommal, melyet az olvasó saját élményvilágával megszoroz, s amely így kitágulva láttatja az író mondanivalóját. Vidor írói szemléletében és magatartásában intellektusa a kormányzó elem. Ott nyújt kiválót, ahol az adott probléma lényegéhez értelmi úton lehet biztosan eljutni, vagy legalábbis úgy is el lehet jutni, ahol a logikai kapcsolatok – pszichológiai síkon is – vitathatatlanok (pl. *Nesztor íjában*). Ahol nincs ilyen tiszta rendezőelv, ott ábrázolása könnyen látványos rutininformákat használ, az alakok és a szituáció konkrétságát nem sugallja írói látása, extrém szeszélyek ötleteit halmozza helyette (főként *A tűzben*, a *Baucis vendégeiben*, a *Vagy a labda, vagy a babában*). Ami megakadályozza abban, hogy a lényegig hatoljon. Az írói eszközök problémáin kívül valószínűleg része van ebben az érzélgőségétől való tartózkodás túlkompenzálásának is. Ha azonban az író saját hangja ez, feltétlenül valami szkeptikus hatást eredményez. Ebben a környezetben aztán meglehetősen szerencsétlen hangsúlyt kap a *Mese sovány tanulsággal* különben szellemes, tragikomikus parabolája. A tanulság, a kötetben szokatlan, filozofikus jellegével fokozottan kiemeli az író véleményét: – Nincs értelme a küzdelemnek, úgyis kiábrándulás a vége.

A kötet maradéktalan értékei a gyerektörténetek. Kamaszokról szólva Vidor felszabdultabb és együttérzőbb, mint egyébként: ezek a srácok a gyerekvilág tökéletes megértéséről, átéléséről tanúskodnak. Nem nosztalgikus felnőtt-álmodat idézget; magát azt a bonyolult, keserű, suta, de egyre-másra csodákat kibontó világot, mely tiszta, következetes és kegyetlen. A *Fakarika* igénytelenebb életképében is megtalálja a módját, hogy felvillantson jellegzetes kamaszvonásokat, de szinte klasszikus tiszasággal ábrázolja ezeket a *Legényélet* felejthetetlen kis hőseiben, a *Leselkedők* Pasájában, a *Hőskor* gombfocisaiban. Pasa és a kis gombfoci-matador egyetlen izgalmas élményben – az első szerelemben, illetve egy nagy meccs megfeszülésében – fejlődik át a gyerekkorból ifjú sorba, már a majdani felnőtt karakterét is sejtve. Ebbe a kitűnő ciklusba tartozik *A titok* is, a szigorú, de tévedhetetlen kamaszerkölc briliáns rajza.

Az elragadó gyereknovellák mellett Vidor írói skálájának legtisztább hangjait két kiváló írás szólaltatja meg, a *Félelem a sötétben* torkotszorító, fekete-fényes kontrasztjaival, sokrétű mondanivalója elegáns, okos kibontásával (amit lehetnyire ront csak a már említett szenvtelen előadásmód) és az apró mestermű, a *Nesztor íj*. Teljesen különböző jellegű és tartalmú írások, az egyikben egy szubjektív pillanattól bontja ki a máig érvényes, általános mondanivalót, – a másikban a történelem nagy úthengerének árnyékában villantja fel az egyéni sorsokat. Egyik feladat sem könnyű, de Vidor mesteri könnyedséggel oldja meg, kivált a *Nesztor íjában*. Elkerül minden csábítást banalitás, misztikum és száraz elvieskedés irányából; magátólérteendő természetességgel bomlik ki nála Nesztor bölcsessége: „... ezt az íjat harminc éve használok már, de még egyetlen nyilvesszőjét sem téríthettem vissza, ha egyszer elröppent az idegről”... A háborút „elkezdtek, nagyra növeltük, és erősebbé vált valamennyiünk-nél!” Menelaosban már kihúnyt a bosszúvágy, már abbahagyná Trója ostromlását, de Nesztor tudja, hogy késő. A harcnak már tulajdonképpen semmi köze nincs Menelaos ügyéhez, a háború rég nem Helénáért – önmagáért folyik. A pusztítás fölébe nő szülő okainak, öncélú öldöklés lesz – törvényszerűen. Vidor nem von le tanulságot, minden szava a konkrét helyzetből fakad, és a helyén van. Vidorról már régóta tudjuk, hogy mai prózánk egyik erőssége. Új kötete ígéretes előleg további lehetőségeiből.

FUTAKY HAJNA

Fiatal író első kötetét olvasva – izelgetve szinte hivatalból kötelező a jóleső izgalom. És ez így van rendjén. Még egy sorát sem futottuk át, s máris nagyon szeretnénk, ha meggyőzne bennünket. Problémák iránti fogékonyságáról, stílári érzékenységről, szenvedélyéről, igazságáról, hitéről, tehetségéről. Az első telitalálat után kész örömmel megbocsájtjuk a döccenőt, a sutább fordulatot, mert szemünk már a tehetség újabb bizonyítékát fürkészi mohón. S ha az író győzi szusszal, felgyúlt feszülésünk örömmé transzformálódik az utolsó lapokra: auto-szuggesztió nélkül meggyőztek bennünket valami nagyon fontos dologról. Egy ígéretes írói tehetségről.

Simon Emil könyve kétszeresen felajzotta érdeklődésünket. Versekkel kezdte, ez a kötet legjobb elbeszéléseit gyűjti egybe, s – mint azt a címadó írás bizonyítja – újabban már a kisregény műfajában is próbálkozik. A kritikus kétszeres érdeklődését éppen e szapora műfajváltás várható eredményei és következményei vityáki ki. Az első kötetnek kijáró izgalmat megduplázta a kíváncsiság: a prózaíró Simon Emil vajon hol, mit és mennyit hasznosít a lírikus Simon Emil arzenáljából. Érdeklődésünkbe némi aggodalom is vegyült: „ládbobantással” még egyetlen költsből sem lett kimagasló prózaíró!

Nos, a kötet eloszlatja aggodalmainkat. Simon Emil meggyőzött arról, hogy igazi műfaja az epika lesz, s már ebben a könyvében is több az eredmény, mint az útkereső botladozás. A kiforrás, lehiggadás persze még az eljövendő évek feladata. A kötetben közölt írások színvonalra szükségsszerűen hullámzó, egyenetlen, de bizonyos aspektusból ez is az író ígéretes tehetsége mellett bizonyít. (Elvégre a völgyből is a csúcsokra vezet az út!)

A líra öröksége a kötet több darabjában szinte tapintható. Erről árulkodik a kedvvel alkalmazott monologizáló, első személyű előadásmód, de líra lappang más, objektíváltabb formájú történetében is (*Maczinger*). Elsősorban az atmoszférikus elemek sejtetnek költői előgyakorlatokat. Simon erőssége a pár rövid mondatra szorító hangulati intonáció, s a hangulathoz művészi ökonomiával igazított háttér rajza. Külön figyelmet érdemelnek láthatóan nagy gonddal kimunkált, szituációhoz, hangulathoz, egy-egy személyhez pontosan alkalmazkodó, jellemző erejű és csaknem mindig lírát bűjtató hasonlatai. A párbeszédnek még nem mestere. Dialogusai még nem eléggé feszesek, olykor életlenek és hosszadalmasak.

Simon Emil rokonszenve a kisemberek és a hétköznapi világáé. Egyik szereplője ki is fejt, hogy a hétköznapiakat tartja az emberi élet pilléreinek. Emberlátása, emberábrázolása – tudatosan vagy önkéntelenül? – a deherozáció elvén épül. Simon következetesen tartózkodik a látványos, „mutató” konfliktusoktól, a „hátszág”, a mindennapi élet látszólag szürke, eseménytelen világának krónikása akar lenni. Jól tudja, hogy ez a világ is bőven rejteget lírát és tragédiát, az emberség itt is nap mint nap új próbatétel elé kerülhet. A magára vállalt és érezhető kedvvel gyakorolt alkotói attitűd azonban az eredmények mellett bizonyos egyoldalúság forrásává is válik. Szereplői – éppen kisember mivoltukból kifolyólag – csaknem egytől egyig sérült vagy deformált lelkiségű emberek, egészséges, harmonikusan derűs alkatot alig találunk közöttük. Speciális helyzetek és sorsok szinte igénylik az ilyfajta emberlátást (*A bilgeri*), és Simon Emil igazságát bizonyítja a kötet legkésőbb elbeszélése, a *Változás* is, bár utóbbit a modorosan stilizált befejezés eltaszítja a realizmusból. Másutt viszont kevesebb indokát látjuk ennek az alkotói módszernek, melynek szerves következménye a szereplőkre súlyosodó társatlanság és magány (*Egy óra napsütésben*, *Zuhog a varrógép*). Az író szívének oly kedves Meczingert azért nem említem, mert benne Gelléri Andor Endre szelleműjét és inspirációját látom.

Sérült lelkiségű a címadó kisregény fő alakja, Szarka mérnök is. A céltudatos energiával dolgozó ember ugyan rendet teremt a gondjaira bízott bányában és – a váratlanul borús befejezés ellenére! – úgy érezzük, hogy élete is új sínparra jut. Ám Szarka magánya nehezen oldódik az események során, s végig bizonytalanságban vagyunk emberi habitusát illetően: alaptermészete, vagy zátonyra futott családi élete teszi ily könyörtelenül keménnyé? Az sem tisztázódik pontosan, hogy számára a maximális igényességgel végzett és végeztetett munka a jövő záloga, vagy csupán önsanyargató, kábító aszkézis. Az emberábrázolás eme bizonytalanságait azért ítélem lényegesnek, mert Szarka alakjában az újfajta pozitív hős kísértetét látom, annak a pozitív hősnek újabb megfogalmazását, amelynek első felbukkanását meggyőzően bizonygatta Almási Miklós Galambos Lajos *Mostohagyerekek*-jében. Szarka mérnök egyértelműbb megformálás esetén a *Mostohagyerekek* Molnár Katalinjának méltó társa lehetett volna. Kár érte.

A kisregény műfajában Simon Emil még nem mozog kellő biztonsággal, alakjai nem eléggé markánsak, gyakran hiányzik belőlük az átütőerő. A mérnök nagy magányát oldozgató Mártát csak a véletlen segítségével tud-

ja bekapcsolni Szarka életébe. A lány figurája meglehetősen mondvacsinált, emberi arcú halvány, s szerepe végig passzivitásra kárhóztatja. Jobban sikerült a hebehurgyán indulatos intrikus, Csabai rajza, bár visszataszító magatartásának indítékai s ezek összefüggése egyéniségével nem kapják meg a kívánt mértékű megvilágítást. A kocsonyás puhanyságában undorító művezető, Boros Gáspár viszont kifogástalanul készen sikerült. Alakjára – ha nem is jóleső érzésekkel – sokáig emlékezni fogunk.

Hogyan tovább? Simon Emil tehetséges író, kétszeresen megérdemli hát az őszinte szót. Az első dolog, amire felhívni kell figyelmét: tegye teljesebbé világképét! Magyarán szólva: ne kösse le minden érdeklődését a torzult egyéniségek, sérült intellektusok rajza, bátran kalandozzon el derűsebb sorsok, napsütötte tájak felé is. Higgye el, csak gázdagolni fog, ez lesz írói kiteljesedésének záloga! Ami pedig az anya megformálását illeti, óvakodjon az elidegenítés nyers és direkt eszközeitől (*Hőstett*), a lapos és életlen konfliktustól (*Útépítők*), s a túlságos, már-már érthetlenséget szülő szűkszavúságtól (*Zuhog a varrógép*).

Teljesebb világkép – néhol finomabb anyagformálás: egyetlen tanácsunkat sem az alkotó tehetsége iránti kétely sugallta. Jószerével valamennyi az elsajátítható műfogások kategóriájába tartozik. Mi biztatóbbat mondhatunk ennél fiatal, induló írónak?

LŐRINCZY HUBA

Körmendi Zoltán:

NAGYVÁROSI KÉPESKÖNYV

Körmendi Zoltán, akinek gondosan válogatott kötete az elmúlt hetekben került a könyvesboltok kirakatába: mártír író. A faszizmus áldozatainak sorát József Attila nyitotta meg, s hányan követték tragikus sorsában. Radnóti Miklós, Lukács László, Gelléri Andor Endre, Pap Károly, Fenyő László, Zsigmond Ede, Salamon Ernő korai távozására gondolunk és tudjuk: olyan fájdalomosan hoszszú ez a sor, hogy egyik-másik mártír író méltó megbecsülése még hátralévő feladat. Kiadóinkat dicséret illeti, amiért egyre újabb életműveket, rejtőző, kallódó értékeket tesznek hozzáférhetővé a harmincas évek „elsüllyedt” irodalmából.

A Nagyvárosi képeskönyv, Körmendi Zoltán prózai és költői munkáinak válogatott kötete is ilyen adósság-törlesztő gesztus. Am ezt a vállalkozást sem csupán az emlékező kegyelet indokolja. Miként az elsüllyedt

irodalom annyi más képviselőjét, Körmendi Zoltán munkásságát is önértéke, művészi és dokumentáló ereje teszi érdemessé az újrafelfedezésre. A kötetzáró bibliográfia sokfelé ágazó, tetemes életmű adatait tárja a meglepett olvasó elé. Regények, elbeszélések, verseskönyvek és színpadi művek hosszú sora jelzi, hogy ez a mostanáig alig ismert nevű író milyen termékeny krónikása volt életének, az 1930-tól 1945-ig tartó másfél évtizednek. Megdöbbenő, hogy munkássága alig jutott elismeréshez, és csak nagyon ritkán kaphatott némi visszhangot. Ennek okát mai szemmel sem nehéz felismerni. Körmendi Zoltán művészetét harci fegyvernek tartotta, eszköznek a tökéletes társadalom, a faszizmus elleni harcban. Versei szavával, elbeszéléseinek, regényeinek igazságával, kórusműveivel a forradalmi munkásmozgalom erőt szerette volna gyarapítani, ellenállóképességét akarta fokozni. Mozgalmi költő volt abban a korban, amikor a harcosan baloldali, forradalmi álmodat melengető művészt üldözték, elhallgattatták, vagy szóhoz sem engedték jutni. Körmendivel az utóbbit tették. Néhány szociográfiája, tárcája, verse megjelent ugyan lapokban, folyóiratokban, egyszer-ször a törekvéseivel rokonszenvező, vagy elvtársi kritika is megemlékezett róla, ezek azonban szórványos jelei voltak a figyelemnek. Körmendit a sors írói sikerrel sem kényeztetete. Munkanélküliség, szellemi szükségmunka, lélek nélküli robot és zlemi létfenntartási gondok mellett a művészi teljesítmény értékét is elvitató kudarcok, sérelmek keserítették. Mégsem hátrált, kitartott a pártos irodalom elvei és gyakorlatlata mellett. Lírájának tizenöt esztendőn átívelő következetességgel a forradalmi szenvedély ad témát, hangot és tartást. Hat rá a német expresszionizmus, a munkáskórusokat szervező és író weimari proletkult, a két világháború közötti európai proletárvilág költészet dübörgő, feszültségekkel teli, szaggatottságában is hatásos pátosza. Olyan verseket ír, amelyeknek igazi értékét a Szalmás-kórus és a többi munkáseggyüttes közönségének lelkes, elismerő visszhangja mérte. Körmendi e mozgalmi szempontból nagyhatású kollektív műfaj híve és művelője volt. Maga is eljárat kóruspróbákra, segített verseit betanítani, előadni. Vezette a VII. és VIII. kerületi ifjúsunkások csoportját és az Általános Fogyasztási Szövetkezet Hajnal-kórusát.

A szabadvers után és mellett kötött formákban is írt. Kedvelte a dalszerű, jól szavalható strófaszerkezeteket. Egyik-másik verse Brecht songjaira emlékeztet. A harmincas évek végén és a negyvenes években az egyszerűséget, az első hallásra világos jelentést keresi. Modern krónikát ír, amelyben a költő és személyes érzelmei csupán a fájdalmat és szenvedést legyűrő történelmi optimizmus hirtedőjeként jutnak szóhoz. Nem véletlenül

adta verseskötetének a Regény helyett címet. Bálint György mint kortárs is észrevette már, hogy ebben a költészetben a személyes líraiságnál súlyosabb a mondanivaló, a hitelesség. Bálint jellemzése a továbbiakban is helytálló: Köröndi verseinek értéke az őszinte, nemes lázadás a szegények és megaláztatott társadalmi béklyói ellen. Ezekkel a szavakkal jellemezhetjük a kötetben olvasott novellákat és a Félemberek című regényt is. Bennük Köröndi kevésbé eredeti írónak bizonyul, mint a költő és mint a szociográfus. Igazi műfaja az utóbbi, a tudományos és szépírói igényeket együtt vállaló társadalomrajz, amelynek városi válfaja a harmincas években különösen jelentőssé vált. A falvak és a puszták szegényparaszti, kisparaszti világát feltáró jelentős művek. Illyés, Darvas, Féja, Erdei és mások viharkavaró könyvei indítják dr. Jahn Ferencet arra, hogy mozgalmat indítson a budapesti munkásság különböző rétegei anyagi helyzetének, művelődési viszonyainak, munka- és lakásproblémáinak széleskörű feltárására. Jahn cikke a párt legális folyóiratában, a Gondolatban jelent meg és hatékony kezdeményezésnek bizonyult.

Köröndi Zoltánt is munkára biztatta, sőt ő módszerbeli útmutatásként is követte a Gondolat programját. Vígázott, hogy szociográfiai ne személyes állásfoglalásként, hanem a szociális és kultúrviszonyok objektív érvényű ábrázolásaként hassanak. Azt hiszem, éppen ez a titka a szociográfiaiak máig tartó hatásának. Nem véletlen, hogy Köröndi szépszámu munkái közül a baloldal két rangos folyóirata, a Válasz és a Szép Szó csak szociográfiai közölt. Van ezekben az írásokban tényközlő, valóságfeltáró értékükön túl szemérmes líra, finom ironia, okos mértéktartás. Kétségkívül olyan erények, amelyek az író prózáját más műfajokban ritkán jellemzik. Fogalmazása, nyelve is az iskolakerülőről, a kisinásról, a nagyvárosi nénikékről, a polgári világ deklasszáltjairól szóló rajzszorozatban a legfrissebb. A pontos, minden árnyalatra ügyelő, törvényszerűségekre és egyéni problémákra egyaránt fogékony városi társadalomleírás tömör, fordulatos stílusát sikerült Köröndinek kialakítani.

Köröndi Zoltán szerény ember volt. Nem is tartotta magát például igazi szociográfusnak. Az volt a véleménye, hogy hosszú hónapok, esetleg évek kitarató, mindenre kiterjedő figyelmű munkájával is csak megközelítően hiteles képet lehet kapni egy-egy zárt közösség vagy társadalmi réteg életviszonyairól. Gúnyosan írt a divatból falun víkendező karrieristákról, akik szombattól hétfőig összeszednek néhány sorskérdésre elegendő anyagot. Azokról az újságírókról sem volt jobb a véleménye, akik valósággal megrohamoztak egy ócska háztömböt, és előre elkészített kérdőívekből faggatták a roskadozó

falak között lakó proletárokat. Türelmük fogytán azonban már az első félórában fogalmazópapírral cserélték fel az ivateket, hogy cikkük mielőbb nyomdába kerülhessen. Köröndi napok helyett éveket szánt anyaggyűjtésre. Mint szellemi szükségmunkás szociális ellenőr volt. Tizenötezer családlátogatás, mintegy háromezer család életébe vetett betekintés után nyúlt csak tollért. Ezért olyan hiteles, olyan mélyre világító a kötet legjobb darabja: Budapesti bérkaszárnya című szociográfiaja. Akit érdekel, hogyan éltek a harmincas években bérkaszárnák tömegszállásaira kényszerült munkások, nincstelenek, kisemberek – a múltra fényt vető dokumentumok sorából Köröndi Zoltán írását sem mellőzheti.

Dersi Tamás

Vörös Márton:

A SZÉCHENYI TÉR REGÉNYE

Az ország egyik legszebb, legimpozánsabb teréről, a pécsi Széchenyi térről írt „regényt” a város legavatottabb tudós kutatója, Vörös Márton. A térről, ahová a város különböző pontjairól futnak össze a középkori szűk utcák, ahol a galambok százai tájékal fel a város jellemét, ahol minden ház a történelmi múlt egy-egy fejezetéről mesél. Igazi regényt írt Vörös Márton, izgalmasat, szórakoztatót, olyant, ahol a cselekmény több szálon fut, ahol a valóság nem kitalált történeteken keresztül jelenik meg, hanem közvetlenül, a közvetlenség átütő erejével. A Széchenyi térről szól a regény, múltjáról, történetéről, és egyúttal a városról is, a város történetéről is, mert a város története egybeesik a tér történetével.

A magyar középkorból való legkorábbi emlékeink egyszerű vallásos életéről beszélnek. A tér élete színösszeállítás, kavargó először a török megszállás alatt válik. A török bazárosok, a damaszkuszi pengések, az anatóliai selyemszövők sátrai sorakoznak egymás mellett. A borbélyok is a téren végzik a hajvágást, a rabszolgavásárt is a téren rendezik meg. A lemeztenített nők körül jómódú, asszonyra éhes törökök tréfálkoznak és licitálnak.

A magyar lakosság a törökök életét nem zavarja. A térről és a város belső területeiről elűzött öslakosságnak csak a törökök elviselhetetlenül nagy adóterhei és a négyvenként visszatérő, tizedelő pestis jut osztályrészül.

A folklór kutatói az érdekes adatok tömegeit találják ebből a korból a hiedelmekre. Egy özvegy asszony például azzal fenyegette a város előkelőségeit, hogy a neki engedelmességek békákat a családjukra küldi,

hogyan emésszék fel őket. Olyan ez a világ, mint a mesék világa. Ebben a korban születnek a mesék, ez a kor volt a mesék virágkora. A megtörtént események is mesészerűek. Az egyik ember például lelőtte a másikat a disznait. A bíró elé került az ügy, és a bíró hasonlóan ítélkezett, mint az egyik szüri falucsúfoló mesében is a bíró.

A borissza vincellér története is mesébe illő. Thyl Ulenspiegel cimborája és rokona ő, története is a legendás hős egyik kalandjára emlékeztet. A tanács a vincellért, aki egy felfeszített pincében vett borkóstolót, arra ítélte, hogy a nyakába akasztott hordó bort a téren körülhordozza. „A büntetés csak két óráig tartott, mert a ravasz vincellér a Szentháromság szobor körül teli szívvel és torokkal áhitatos Mária dalokat énekelt, mire a vallásos szenátorok véget vetettek a jelenetnek.”

A másfél százados török elnyomást a német váltotta fel. A korabeli rendelkezésekből érdekes kép bontakozik ki előttünk. A hazatérő csordák például a török vízmedencékből ittak, ahonnan a lakosság is a vizet hordta. Az ítéleteket is a téren hajtották végre. 1722-ben például hat, 1724-ben nyolc halálos ítéletet hajtottak végre látványos ceremóniák mellett. A házasságtörőket a téren állították pellengérre, a ledér nőket is a téren korbácsolták meg.

Kegyetlen idők voltak, a zsarnokság fénykorát élte. A száműzöttekkel meg kellett szüntetni személyi kapcsolataikat az itthonmaradottaknak, a törvénysértőket a szabadságharcot megelőző évekig deresre húzták, egy elejtett szó is elég volt ahhoz, hogy valakit évekre bebörtönözzenek. Egy Kata nevű asszonyt például azért zártak be, mert a városbíró a piacon ökörnek nevezte. A kegyetlenkedés és a legterrorisztikusabb elnyomás a magyar lakosság megalázásával, a hódító hatalom elnémetesítő törekvéseivel párosult.

A térnek fontos szerep jutott a szerb megszállás alatt is. 1921. augusztus 14-én a téren kiáltották ki a baranyai-bajai köztárságot, a téren hallotta először a komor hang-

latban várakozó tömeg a város társadalmi és politikai szerveinek határozatát, amely egyértelműen kimondja a történelmi igazságot: „A népek és a nemzetek szabadságának elve nem tűrhet oly égbekiáltó igazságtalanságot, hogy színmagyar városunkat, Pécs nemzetiségi, gazdasági, földrajzi helyzetének, ezeréves hagyományainak teljes figyelmen kívül hagyásával Magyarország egységes, nemzeti kötelékéből erőszakkal kitepessék.”

A tér életében az utolsó nagy sorsforduló 1944. november 29-e, a fasiszta zsarnokság alóli felszabadulás napja. A szerző Pákolitz Istvánt, a költőt idézi, akinél szebben aligha vallott bárki is a szabadon lélekző, egyre széplülő térről:

A barokk Szentháromság figurái
hunyorognak a nyáreleji fénybe;
Fejük fölött suha galambok száza,
végigsúrolva a fényes tetőket;
néhány leszáll. Egy pöttömnyi leányka
kenyérmorzsával kínálhatja őket.

Vörös Márton a tapasztalt emberek kedélyes bölcsességével vezet bennünket végig a tér történetén. A régészeti, levéltári és egyéb források rengetegéből illesztgeti egymás mellé és egymás után a történelmi múlt mozzanatait, apró jellemző történeteinek keresztül nemcsak a tényeket, hanem a letűnt korok levegőjét, hangulatát is élénkvarázsolja. A mű első felében időbeli sorrendben idézi meg a tér múltját, a második felében a tér mesélő házait szövegezte meg. A házak meséi kiegészítik, sokszínűbbé teszik a már ismert történelmi képsort. A mű a történelem, az épízet, a folklór és az irodalom kutatóinak gazdag forrást, a városukat szerető pécsieknek izgalmas, szórakoztató olvasmányt nyújt.

A kötet fotosa „nem alkotta újra”, hanem csak reprodukálta a valóságot, a képek nem a jellemzőt, nem a lényegest adják, hanem „csak” az egészet, a lényeg kiemelése nélkül.

BOSNYÁK SÁNDOR